
This is the **published version** of the article:

Aina Cabistany, Arnau; Gibert Pujol, Miquel Maria. Edició i estudi preliminar de "La famosa comedia de la entrada del marqués de Los Vélez en Cataluña, rota de las tropas castellanas y asalto de Montjuïc". 2019. 185 p.

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/214369>

under the terms of the  license

**EDICIÓ I ESTUDI PRELIMINAR DE
*LA FAMOSA COMEDIA DE LA ENTRADA
DEL MARQUÉS DE LOS VÉLEZ
EN CATALUÑA, ROTA DE LAS TROPAS
CASTELLANAS, Y ASALTO DE MONTJUÏC***



**Universitat Autònoma
de Barcelona**

Treball Final de Màster (TFM)

Estudiant: Arnau Aina Cabistany

Tutor: Miquel Maria Gibert Pujol

Màster Universitari en Estudis Teatral

CURS 2018-2019

Resum: En aquest treball elaborem l'estudi i l'edició de l'obra teatral anònima titulada *La famosa comedia de la entrada del Marqués de los Vélez en Cataluña, rota de las tropas castellanas y asalto de Montjuïc*, de 1641; únic exemple del teatre català del segle XVII de caràcter històric basat en els fets de la Guerra de Separació o dels Segadors (1640-1652). Per tal de realitzar aquest estudi, seguirem les pautes que Javier del Prado proposa al seu llibre *Cómo se analiza una novel·la* (1984) i les que José María Ruano de la Haza determina al seu llibre *La puesta en escena en los teatros comerciales del Siglo de Oro* (2010), ja que ens semblen les més convenients per traçar el camí analític. Començarem fent una reflexió sobre les circumstàncies que van condicionar la redacció de la peça, alhora de fer una reflexió sobre la seva autoria anònima. En segon lloc, proposarem una lectura descriptiva de l'obra a propòsit de la unitat d'acció, temps i espai, i s'analitzarà el caràcter de l'estructura actant. S'exposarà la seva descripció mètrica, es farà esment a la seva transmissió textual i els criteris d'edició que s'han seguit per tal d'establir el text dramàtic sencer. Proposarem també una lectura interpretativa que intenti de congruar les conclusions extretes a fi de desvelar-ne llur nivell simbòlic, i, en darrer terme, s'exposarà el text dramàtic establert, acompanyat de les notes explicatives corresponents.

Paraules clau: teatre; polític; barroc; Guerra dels Segadors; Pau Claris; Marqués de Los Vélez; Montjuïc.

Abstract: In this project we carry out the study and the critical edition of the anonymous play *La famosa comedia de la entrada del Marqués de los Vélez en Cataluña, rota de las tropas castellanas y asalto de Montjuïc*, of 1641; the only example of the XVII century political Catalan theatre based on the events of the Secession War or Reapers War. In order to carry out this project, we'll follow the rules that Javier del Prado propose in his book *Cómo se analiza una novel·la* (1984) and those that José María Ruano de la Haza determine in his book *La puesta en escena en los teatros comerciales del Siglo de Oro* (2010), because we consider they are the most adjusted to define our analysis. We'll begin by reflecting on the circumstances that conditioned the writing of the piece, but also making a reflection, at the same time, on its anonymous authorship. Secondly, we'll propose a descriptive reading about the unit of action, time and space, and analyse the character of the structure. It will be exposed to metric description of the play; mention will be made of its textual transmission and the criteria that must be followed in order to establish the whole dramatic text. We'll

propose too an interpretative reading that attempts to pick the conclusions to reveal the symbolic level of the play, and, in the end, we'll expose the established dramatic text, accompanied by the corresponding explanatory notes.

Keywords: Theatre; politic; Baroque period; Reapers War; Pau Claris; Marqués de Los Vélez; Montjuïc.

TAULA DE MATÈRIES

ESTUDI.....	6
1. Estudi de la gènesi de l'obra.....	6
1.1. Circumstàncies de la creació.....	6
1.2. Consideracions sobre l'autoria anònima de l'obra.....	9
2. Esbós d'estudi crític a propòsit de la unitat d'acció.....	13
2.1. Anàlisi de la unitat anecdòtica de l'obra.....	13
2.2. Anàlisi de la coordenada espacial.....	16
2.3. Estudi de la coordenada temporal.....	27
3. Personatges.....	29
4. Conclusions.....	31
5. Referències bibliogràfiques.....	35
EDICIÓ CRÍTICA.....	41
Nota a l'edició.....	42
Portada.....	43
A quien quisiera leer la comedia.....	44
Loa.....	46
Jornada primera.....	53
Entremés.....	79
Jornada segunda.....	98
Cobles al marqués de los Vélez.....	122
Jornada tercera.....	124
ANNEXOS.....	154
1. Esbós d'estudi crític a propòsit de la unitat d'acció.....	155
1.1. Anàlisi de la unitat anecdòtica de l'obra (2).....	155
2. Breu estudi a propòsit de la Lloa.....	161
3. Breu estudi a propòsit de l'Entremès.....	162

4. Anàlisi de l'estructura dels <i>dramatis personae</i>	164
4.1. Marquès de Los Vélez.....	164
4.2. Marquès de Torrecusa.....	164
4.3. Duque de San Jorge.....	165
4.4. Baró de Rocafort.....	165
4.5. Còsols de Cambrils, Bertrolà i Vilosa.....	165
4.6. Josep Margarit.....	166
4.7. Cabanyes i Caselles.....	166
4.8. Pau Claris.....	166
4.9. Conseller Rossell.....	167
4.10. Monsieur d'Espanan.....	167
4.11. Monsieur d'Aubigné.....	168
4.12. Francesc de Tamarit.....	168
4.13. Santa Eulàlia.....	168
4.14. Don Carlos.....	172
4.15. Doña Leonor.....	173
4.16. Doblón.....	175
4.17. Aminta.....	175
4.18. Miquelets (Almogàvers).....	176
4.19. Altres personatges.....	176
5. Mètrica.....	178
6. Transmissió textual.....	182
6.1. AHCB. Ms. B-150. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.....	182
6.2. BC1. Fon. Bon. 7623. Biblioteca de Catalunya. Barcelona.....	182
6.3. BC2. Fon. Bon. 169. Biblioteca de Catalunya. Barcelona.....	182
7. Criteris d'establiment del text.....	184

ESTUDI

1. Estudi de la gènesi de l'obra

1.1. Circumstàncies de la creació

De feia segles¹, els conflictes de competències i de sobirania entre el govern efectiu de Catalunya –la Diputació del General– i la corona de Castella s'anaren agreujant secularment; sobretot d'ençà que la monarquia s'establí al centre geogràfic peninsular. Després de la unió dinàstica dels Àustria, al segle XVII Catalunya ja va formar part de la monarquia hispànica. Tanmateix, no es pot afirmar que la corona s'entengués bé amb la Diputació del General, institució rectora, sortida de les Corts, per regir el país en els períodes en què no estaven reunides les corts esmentades². Cap dels reis castellans hi tingué una bona relació, però aquell amb què culminaren les asprors fou el rei Felip IV.

En aquest moment convuls, la monarquia hispànica i França estaven en guerra, la guerra dels Trenta Anys; i Catalunya hi quedava enmig. El comte-duc d'Olivares, primer ministre del rei, era molt partidari de centralitzar l'Estat, raó per la qual despertà moltes enemistats al Principat: féu passar les tropes per Catalunya, i ordenà que s'allotgessin aquí però pagant la Diputació del General. Emperò el que indignà més foren les tropes, el comportament tirànic i els abusos de les quals feren esclatar la revolta. Com bé indica Jordi Gallofré:

La presencia de los soldados constituía un grave problema para los campesinos, que estaban obligados a alojarlos gratuitamente [...] La situación se hizo cada vez más insostenible [...] Pero el indicente más grave, el que, de hecho, desencadenó la revuelta, tuvo lugar en Santa Coloma de Farners. La Ciudad se había negado a alojar las tropas, y el virrey, conde de Santa Coloma, envió al alguacil Monrodon para solucionar el problema. [...] La Ciudad sufrió un castigo que se quiso ejemplar: un salvaje saqueo y el incendio y destrucción de todas sus casas. Estas noticias provocaron el estallido de la rebelión popular [...] El momento culminante de la revuelta fueron los disturbios que tuvieron por escenario Barcelona el 7 de junio de 1640 [...] Un incidente de un alguacil con un segador desencadenó un motín en el cual, al grito de *Visca la terra!* y *Muira lo mal govern!*, los funcionarios reales fueron perseguidos y sus casas saqueadas. El mismo virrey, conde de Santa Coloma, fue muerto contra los amotinados cuando intentava huir.

(1992: 152)

¹ La relació dels següents fets històrics, és un resum del que exposen Ferran de Sagarra (1932), Ferran Soldevila (1963: 979-1068; 1974: 132-135), Antoni Simon (2008), Salvador de Brocà (2017: 29-46), Teresa Duran (1987: 35) i Jordi Gallofré (1992).

² Formades pels Braços Militar, Reial i Eclesiàstic. Era tradició, encara que no per llei, que el diputat eclesiàstic exercís la presidència.

L'assassinat del virrei, que era el representant del monarca a Catalunya, desencadenà en el famós *Corpus de Sang* de 1640. Aquella revolta fou l'inici d'una guerra de secessió de Catalunya per separar-se d'Espanya: la coneguda Guerra de Separació, o Guerra dels Segadors.

Aquella guerra fou una revolta popular³, però també un conflicte institucional. El rei Felip IV volgué convocar corts a Catalunya i vingué cap aquí amb el seu exèrcit. Però segons les constitucions catalanes, si el rei volia fer corts, no podia venir amb l'exèrcit, perquè així s'evitaven intimidacions. Però el rei decidí que, digués el que digués la llei, ell venia amb el seu exèrcit, i aleshores Pau Claris, el primer diputat de la Diputació del General⁴, prengué la decisió, emparant-se en la llei, de rebutjar aquelles corts que havia convocat el monarca i decidí de convocar ell mateix unes corts sense el rei. D'aquelles corts se'n va dir «Junta General de Braços», les quals són considerades la primera assemblea sobirana d'una Catalunya independent en l'època moderna.

D'aquesta manera, la Diputació del General, dirigida per Pau Claris, assumí la plena sobirania i s'alliberà de l'obediència al rei Felip IV. Malgrat tot, aquella Catalunya que havia rebutjat el rei castellà, necessitava la protecció d'un altre monarca, i Pau Claris oferí la corona al rei Lluís XIII de França i al seu primer ministre, el cardenal Richelieu. Quan ho sabé, el rei Felip IV féu enviar trenta mil soldats a Catalunya: aquell exèrcit avançà per les terres del sud i es plantà a Montjuïc, a les portes de Barcelona. La Diputació del General armà vuit mil milicians per fer-hi front, i, sorprenentment, aquells milicians aturaren i derrotaren l'exèrcit reial, dirigit per Pedro Fajardo-Zúñiga de Requesens, el marquès de Los Vélez, el 26 de gener de 1641, a la batalla de Montjuïc.

Al mateix temps, Pau Claris proclamà la República Catalana sota la protecció de França, i set dies després, quan els representants francesos arribaren a Barcelona per signar el tractat, Claris, per causes desconegudes (encara que es creu que fou emmetzinat), morí.

³ Ara bé, “a pesar de la mítica dimensión que han cobrado estos hechos, (...) no fue un alzamineto patriótico –los amotinados gritaban *Visca la terra!*, pero también *Visca lo rei!*– ni mucho menos una matanza de castellanos, ya que las principales víctimas fueron los funcionarios catalanes (...), responsables, a los ojos de los amotinados, de la trágica situación que se vivía en el campo.” (Jordi Gallofré, 1992: 152-153).

⁴ El diputat del braç eclesiàstic, per tradició, presidia la Diputació del General.

Després de la mort de Pau Claris, la guerra a Catalunya, amb el suport de les tropes franceses, encara durà dotze anys més, fins el 1652. Però, al final, el rei hispànic i el rei francès signaren la pau i acordaren el Tractat dels Pirineus (1659), on s'estipulà que França es quedava tota la Catalunya del nord, i la resta del país tornava a quedar novament sota la monarquia hispànica.

Dins aquest turbulent i bel·licós període, un barceloní anònim, implicat (o no) en els fets més immediats del conflicte, vindicà «la presa d'armes dels catalans» a través del «teatre –i no el pamflet polític– per difondre la seva ideologia política» (Conxita Domènec, 2016: 17), amb una obra de clara finalitat patriòtica.

La comedia de la entrada del Marqués de los Vélez en Cataluña (1641) constitueix la única mostra de teatre profà de temàtica històrica dins el panorama del Barroc català. En contraposició a altres gèneres, mostres i caràcters⁵, l'autor idea una obra de fort caràcter polític (pensada més aviat per ser llegida que no representada⁶) en què els fets exposats són fidedignes a la realitat⁷ i que serveixen clarament per posicionar la inequívoca voluntat de desprestigi de la monarquia i la política castellana, a voltes d'una faisó virulenta i abrandada, i la voluntat de denúncia de les mateixes; ja que, com afirma Francesc Massip, l'obra

[...] respon al desig d'encendre els ànims dels catalans durant la Guerra dels Segadors. L'obra és una exaltació de les tropes catalanes que han infligit una sonora derrota al militar castellà del títol, comandant de l'exèrcit dels Àustries. [...] És, segurament, l'obra més anticastellana que s'hagi escrit en castellà, exalta la resistència catalana i posa en relleu la crueltat d'unes tropes que van cometre tota mena d'excessos [...].

(2007: 284-285)

I vol deixar-ho patent escrivint l'obra en castellà, com ell mateix confessa, perquè tingui més difusió (exceptuant d'altres problemes «tècnics» referents al públic, a l'espectre i a les companyies teatrals⁸):

[...]No te dé pena a ti, oh hidrópico de glorias: lo más es, y lo de que me huelgo, que no habrá quien me la silbe en teatros, no porque falte quien, que aun alquilerados silbadores como vitoreadores había *in illo tempore*, sino porque falta quien represente: haz cuenta que eso sólo me pesaría porque no soy toro; y pues eso no ha de haber ya estoy muy contento, menos me la adulterarán recitantes; y si llegare

⁵ Ço és el teatre de tipus religiós, com *La comèdia de Santa Bàrbara* del Rector de Vallfogona, o el de caire més culte i cortesà, com la *Tragicomèdia pastoral d'amor, firmesa i porfia* de Francesc Fontanella.

⁶Veg. *A quien quisiera leer la comedia*.

⁷ Exceptuant la llicència teatral fictícia d'una trama amorosa en acord amb els gustos de l'època.

⁸ Veg. Pep Valsalobre (2015:29) i Conxita Domènec (2016: 20).

a reinos extraños, que un papel suele ir por el aire, en particular si son de la corona de España, sé que la quemarán, aunque no hay herejías, sino verdades. Deletrearán con todo en Cataluña los que nacieren, y aun se revestirán nuevos bríos si la ven representada en algún pueblo del Principado, porque sólo de oír los sucesos no se incita el corazón con el aliento que si los mira representados por aquel *segnius irritant demissa* [...]

(A quien quisiera leer la comedia, lín. 16-28)

Tanmateix, el fet que l'autor no pugui ésser identificat pot respondre a una finalitat òbvia: la firma d'una obra d'aitals característiques hagués concorregut en la persecució política i judicial clarament punitiva per part de la monarquia; la qual cosa fa prolífics els debats més curiosos a l'hora d'intentar de desvetllar l'ombra de l'anonimat.

1.2. Consideracions sobre l'autoria anònima de l'obra

És gran la incògnita de l'atribució d'una obra no firmada pel seu autor. Com bé adveren els investigadors que han tractat en algun moment un comentari sobre *La famosa comedia* –amb certs errors, al nostre parer, a causa possiblement a una lectura massa superficial de l'obra i poc pregona⁹–, i com expliciten les tradicions en què ens ha pervingut, l'obra és anònima. Indubtablement.

Com bé afirma Conxita Domènech «No es pot esbrinar cap informació personal de l'autor anònim mitjançant la lectura de la comèdia» (2016: 20), i certament és així. Tanmateix, no podem deixar d'expressar els nostres matisos. Si bé compartim que no hi ha cap element explícit que pugui induir a llegir cap mena de traça sobre la personalitat de l'autor anònim¹⁰, estimem que l'obra presenta elements temàtics, estructurals i estilístics que sí poden ajudar a proposar un hipotètic autor¹¹; els quals enumerarem seguidament.

En primer lloc, creiem que una possible autoria de la comèdia recauria sobre la ploma de Josep Català (s. XVII), eclesiàstic barceloní contemporani dels fets de la Guerra dels Segadors, que publicà un llibre l'any 1642 sobre la vida i miracles de Santa Eulàlia de Barcelona; el qual conté un poema en octaves reials

⁹ Veg. articles com els de Francesc Curet (1967: 75-76), Xavier Fàbregas (1978: 77-78) o Josep M. Sala Valldaura (2006: 86-87).

¹⁰ Conxita Domènech també perfecciona una idea de possible autoria sobre la figura dels impressors que van publicar la comèdia el 1641 (2016: 22), i que considerem no gens forassenyada. Tanmateix, com és evident, i de la mateixa sort que procedim, no en podem treure la certesa.

¹¹ Hem de dir que autors com Xavier Fàbregas han apuntant la possibilitat que sigui una obra escrita en col·laboració o escrita per dues plomes diferents (1978: 78). No obstant això, tenint en compte l'estil i el redactat, hem de discrepar fermament i afirmar que l'obra pertany a una sola ploma.

[..] de ressons èpics que descriu i celebra la victòria catalana a la batalla de Montjuïc el 26 de gener del 1641 sobre les tropes castellanques del marquès de Los Vélez gràcies a l'assistència de les patrones de la ciutat, Eulàlia i Madrona, i al valor dels combatents catalans. És també una mostra d'exhibició erudita a base de comparacions amb episodis i personatges bíblics i clàssics.

(Albert Rossich *et al.*, 2006: 278)

Considerem la possible autoria a la ploma d'aquest inconegut eclesiàstic, ja que, si llegim certs apartats del llibre¹², com si llegim l'esmentat poema, podem establir, per l'estil, temàtica i mètrica, certes concordances amb diferents parts de la comèdia, sobretot amb la *Loa*, la *Jornada primera*, i la *Jornada tercera*, on Pau Claris rep (en una escena plenament al·legòrica, letàrgica i de gran simbolisme¹³) la visita providencial de Santa Eulàlia (vv. 2189-2254), la qual vaticina la victòria catalana gràcies al seu patronatge i al dels altres patrons de la ciutat.

Tanmateix, som conscients que aquesta suposició es fonamenta sobre unes primeres impressions molt superficials i caldria realitzar, en un futur, un estudi comparatiu que pogués ajudar a confirmar o a desestimar aquesta hipòtesi.

En segon lloc, creiem que una més possible autoria de la comèdia recauria sobre la figura de Francesc Fontanella. Entenem que aquesta afirmació pot despertar els més aspres i escèptics recels, perquè assajarem d'argumentar acuradament les nostres suposicions.

Primerament, sabem que Francesc Fontanella (1622 - c.1680) tenia una educació humanista, lletrada; és a dir, coneixia i tenia coneixements dels autors i del teatre clàssics, i també dels més immediats. Per tant, coneixia tractats de poètica com els d'Horaci, les obres poètiques de Virgili, i la tradició teatral i poètica catalanes, castellana i europea, com bé demostra l'autor anònim al preàmbul de la comèdia¹⁴.

¹² Veg. Joseph Català (1642: 53, 58-59), on destaca la «particular assistència ab que la divina Eularia à acudit a las batallas» i on, a part de fer remembrança dels fets de Tarragona, recorda als catalans que «tanta gloria a tret del voracissim lleo, que esgrimia las sanguinolentas unglas la presa de Cathaluña, que la judicava victima abatuda a sas plantas en Monjuych, pera que fos pedra, padrò, piràmide, y obelisco, consagrat a la immortalitat [...]»; i on destaca també la intersecció de la resta de sants protectors de la ciutat (St. Pacià, St. Oleguer, St. Sever, St. Ramon, St. Policarp, i Sta. Madrona), gràcies a la qual atribueix la victòria sobre les tropes castellanques.

¹³ Tant que fins i tot podem establir (més enllà de relacionar l'escena amb un fragment d'acte sacramental) un ressò als vv. 2255-2263 més que explícit dels vv. 2148-2187 del soliloqui de Segismundo al final de l'acte segon de *La vida es sueño*, de Calderón de la Barca. Endemés, i a fi de determinar les possibilitats interpretatives de l'element oníric, Veg. Ciriaco Morón (2019: 54-58).

¹⁴ Veg. el preàmbul de la comèdia, *A quien quiseiera leer la comedia*, on es citen, respectivament, fragments de l'*Ars poetica* d'Horaci, dels *Fastii* d'Ovidi, i dues dècimes del poema *Desengany del món*

Estructuralment, la comèdia presenta una singularitat. Si bé espectacles com les lloes, els entremesos i els balls tenien un caràcter diferent i eren peces independents que complementaven els entreactes de les peces centrals¹⁵, en el cas de la *Comèdia del marquès de Los Vélez* no és així: lloa, entremès, ball i cobles estan relacionats amb la temàtica de la Guerra dels Segadors i complementen en certa manera la trama central de l'obra. A partir d'aquestes consideracions, l'únic autor que té en la seva producció dramàtica aital antecedent és Fontanella, perquè en la seva considerada primera obra, la *Tragicomèdia pastoral d'amor, firmesa i porfia* (c.1640), la lloa, l'entremès i el ball, així com les lletres-cançons que s'hi executen, estan protagonitzats per personatges que actuen dins de la peça central i s'enllacen perfectament dins la cadena narrativa. Hem d'especificar que, en el nostre cas, l'element que sí que podria considerar-se més independent és l'*Entremés de los labradores y soldados castellanos con un baile al uso de Catalunya*, perquè cap dels personatges que el protagonitzen intervé després a la comèdia. Tanmateix, entenem que després de la *Jornada segunda* es cantarien les *Cobles al Marquès de los Vélez*, les quals (més enllà d'establir una voluntat d'atac satíric) vaticinen –entenem– la intriga de la *Jornada tercera*, amb què s'enllaçaria de nou amb la comèdia.

Temàticament, amb to de protesta i d'abrandament patriòtic i pro-francès¹⁶, el tema de la Guerra dels Segadors en el teatre de l'època –que coneguem i que ens hagi pervingut– és també reiterat en l'obra de Fontanella: a la *Tragicomèdia pastoral* hi amaga, rere la il·lusió bucòlica-cortesana dels pastors de les ribes del Besòs i el Llobregat, l'actualitat bèl·lica més immediata; al *Fragment d'una comèdia que havia començat Fontano*¹⁷ també s'hi fa referència en els seus escassos versos¹⁸; i, finalment, a *Lo Desengany* (c. 1652), quan els pastors Tirsis i Mireno encara fan referència, al primer acte, a les «bellas damas, honor / de la invicta Barcelona!» (v.301-302). A part

del Rector de Vallfogona. Tanmateix, Veg. Gabriel Sansano (2009), Maria Mercè Miró (1988), Pep Valsalobre (2006 i 2015) per reforçar els arguments sobre la formació de Fontanella.

¹⁵ Veg. Antonio Rey Hazas (2002: 7-19)

¹⁶ Emprem el terme «pro-francès» per referir-nos al bàndol republicà català; és a dir, dins el context, el bàndol que estava a favor de la secessió de Catalunya del regne de Castella i de la constitució d'una república catalana emparada pel regne de França.

¹⁷ La trama de la qual es basa segurament en la novel·la *Argenis* (1621) de John Barclay, de la qual autors com Calderón de la Barca (Alícia Vara López, 2015) o Pierre Du Ryer (James F. Gaines i Perry Gethner, 1994) basaren l'argument de dues obres dramàtiques, que potser Fontanella va conèixer.

¹⁸ Veg. Maria Mercè Miró (1988:261, vv.11-14): «Poliarco, dolsa esperança / de mon sosiego passat, / ya pateix de un Rey ingrato / no merecudada mudança».

de nombroses composicions poètiques seves sobre aquesta temàtica com el *Romanç jocós a Montjuïc*, o la cançó *La botella s'és morta*, per posar algun exemple.

Pel que fa el rigor, és sorprenent com en determinats passatges (sobretot en les escenes de la batalla de Montjuïc de la *Jornada III*) es precisin molts moviments i distribucions estratègiques dels exèrcits contrincants; elements massa precisos que o bé l'autor anònim degué d'informar-se molt bé, o bé va participar directament en els fets i a l'obra ho plasmà el més fidedigne possible (deixant a part la il·lusió teatral). I dins d'aquesta possibilitat Fontanella hi encaixa perfectament, perquè va prendre part a la batalla de Montjuïc com a cap d'artilleria del castell, i intuïm que podia tenir coneixements d'estratègia i armament bèl·lics¹⁹.

D'altra banda, el rigor de la reproducció de documents polítics (com succeeix a l'escena I de la *Jornada III*) ens indica que l'autor anònim devia de tenir accés a documentació especialitzada i d'important pes polític front els esdeveniments; i l'únic –opinem– que per influència político-familiar podia tenir accés a aitals materials és Fontanella, doncs pertanyia a una família de juristes i polítics d'alta esfera (el seu germà gran Josep, per exemple, fou ambaixador de la Generalitat al congrés de Münster de 1648), i el seu pare, Joan Pere Fontanella, home de gran influència política i autor de nombrosos tractats jurídics, passà a ser Conseller en Cap de la Generalitat temporalment a la mort de Pau Claris.

Un altre element que a *notre avis* pot resultar determinant per a la identificació és el pseudònim amb què el personatge de la comèdia don Carlos s'adreça a la seva estimada doña Leonor: «Nise divina» (acte I, v.405). Nise és un sobrenom poètic galant-amorós, de caire bucòlic, amb el qual es designa una dama en funció de l'altitud literària que representa en un text. El fet que l'autor anònim faci que el *galán* don Carlos s'adreci a doña Leonor amb el pseudònim Nise, ens mena a reforçar les nostres hipòtesis sobre una possible autoria de l'obra per part de Francesc Fontanella, atès que el poeta català és l'únic de la nostra literatura del segle XVII que 1) fou contemporani dels fets, i 2) que ocultà amb el pseudònim Nise una de les seves amants²⁰.

¹⁹ Cal recordar que Fontanella escriu un poema laudatori al proemi del *Breu tractat de artilleria* (1642) de Francesc Barra. Per il·lustrar més bé aquesta relació, veg. Pep Valsalobre (2015: 56).

²⁰ Veg. Pep Valsalobre, 2015: 24-29

Som conscients i volem remarcar modestament que les consideracions exposades a propòsit de l'autoria són plenament hipotètiques: no tenim cap manera de determinar-les ni de comprovar-les de manera certa per falta d'altres testimoniatges o d'altres còpies de l'obra o l'original; i per manca d'altres atestacions, ja que deduïm que l'autor anònim procurà el seu anonimat per temença d'unes possibles represàlies sobre la seva persona a causa d'una obra d'aïtal caràcter polític. Emperò, conceptuem que les raons exposades –si de cas, objectiu d'un estudi futur– tenen una base sòlida, encara que no indiscutible.

Sigui com sigui, el que és clar és que l'autor de la peça fou un testimoni en primer terme dels fets històrics que il·lustra, i un bon coneixedor dels corrents estilístics (pel que fa al teatre) del seu moment.

2. Esbós d'estudi crític a propòsit de la unitat d'acció

Un cop hem revisat l'espai sociològic i històric en què va ser creada l'obra, en aquesta primera aproximació inicial del nostre anàlisi crític oferim l'argument de la comèdia segons les tres jornades²¹.

2.1. Anàlisi de la unitat anecdòtica de l'obra²²

Jornada I

El marquès de los Vélez, acompanyat pel marquès de Torrecussa, el duc de San Jorge i el seu exèrcit de tropes castellanès, assetja la vila de Cambrils, la qual conquereixen i n'executen els principals governants i el líder dels sollevats, el baró de Rocafort. Llavors, al pas de Tivissa, el capità Josep Margarit anima els capitans Caselles i Cabanyes, i els Miquelets (que reben –i rebien– el sobrenom simbòlic d'almogàvers) a la batalla, però entra un almogàver i relata la massacre de Cambrils a mans del marquès de los Vélez i les tropes castellanès, i les properes intencions que impetren, la qual cosa els anima encara més a anar-los a trobar per vèncer-los. A Barcelona, Pau Claris agraeix l'ajuda de l'armada francesa a Monsieur d'Espanan, el qual, amb el Conseller Rossell, decideix d'anar a socórrer Tarragona, que està essent assetjada per les tropes del marquès de los Vélez. Enmig de la trama històrica, se'ns presenten els idil·lis amorosos de don Carlos Altarriba amb doña Leonor. Les tropes castellanès assetgen Tarragona i catalans i francesos s'armen de valor per fer-los front.

²¹ L'anàlisi de la Lloa i de l'Entremès el desenvolupem als annexos.

²² Una part de l'anàlisi de la unitat anecdòtica la desenvolupem als annexos..

Jornada II

S'obre amb un soliloqui de Margarit dirigint-se a Caselles i als soldats un cop han re-conquerit la vila de Constantí a les tropes castellanques; als quals ordena que armin perquè combatin futurament els enemics. Acte seguit, entra Cabanyes i pressa a tots que tornin a armar-se, perquè les tropes castellanques dirigides per Fernando Tajada ve de Tarragona per recuperar Constantí. A continuació, l'escena es trasllada a les rodalies de Barcelona, prop del castell de l'oncle de don Carlos, el qual, fugint de Tarragona perseguit dels enemics, ha tornat amb doña Leonor. De sobte, se senten els tambors de l'exèrcit castellà i entren en batalla junt amb Margarit, Cabanyes i Caselles. Un cop a passat el perill, Doblón, tement que l'arrestin per ser castellà, intenta d'aprendre català gràcies a la criada Aminta. Acte seguit, Pau Claris manifesta el seu descontent a Espenan i als soldats francesos per haver abandonat la defensa de Tarragona, per la qual cosa Espenan envia les seves tropes a protegir la vall del Llobregat a fi de defensar les posicions al Penedès. Tan bon punt marxa, entra un almogàver i informa de la incursió castellana al Penedès i de la seva marxa pel Baix Llobregat; per la qual cosa es disposen a proveir de les defenses necessàries per resistir a Barcelona. Acte seguit, l'escena es trasllada al Penedès, on un almogàver capturat pels soldats castellans li diu al de los Vélez que la seva empresa serà inútil, perquè serà vençut a Barcelona. El de los Vélez el deixa lliure i mana que l'exèrcit vagi cap al Coll del Portell, al peu del Tibidabo, per assetjar Barcelona, on la batalla entre els dos exèrcits clou l'acte.

Jornada III

S'obre al camp de Montjuïc. El marquès de los Vélez i el marquès de Torrecussa llegeixen unes cartes que els dirigeix el govern de la Diputació. El de los Vélez, furiós pel comunicat del govern, fa armar les tropes i les encamina a la batalla. A continuació, a Barcelona, don Carlos, entre els sospirs de doña Leonor i assetjat per la calúmnia que el titlla de covard, marxa amb l'exèrcit català liderats per Josep Margarit. Doña Leonor, desconsolada per la marxa de don Carlos, decideix, junt amb Aminta, de vestir-se de soldat i lluitar contra les tropes castellanques. Seguidament, al Palau de la Diputació, Pau Claris, després de revisar les estratègies per defensar la ciutat, rep la visita de Santa Eulàlia, que augura la victòria sobre l'exèrcit invasor. Immediatament, s'esdevé la batalla de Montjuïc: des de les respectives bandes, Claris i el de los Vélez dirigeixen les tropes i es veuen els diferents enfrontaments entre tots els personatges: com batallen

don Carlos, doña Leonor i Aminta contra els soldats; com Torrecussa i la seva milícia prova d'atemptar contra el castell de Montjuïc i és derrotat; i com les tropes castellanes es retiren. Després de la derrota, amb tot l'exèrcit desfet i malferit, el de los Vélez, veient la desfeta, furiós, promet tornar per conquerir Barcelona. Finalment, tots els capitans francesos i catalans reten homenatge a Claris, el qual acorda el casament de doña Leonor amb don Carlos.

Un cop hem determinat els diferents apartats argumentals, podem apreciar que l'obra presenta una estructura complexa. Aquest drama històric, malgrat s'ofereix com una unitat, presenta una doble acció: l'entramat conformat pel relat històric (els fets de la Guerra dels Segadors), que representa un aspecte polític, i el relat «intra-històric» (la història d'amor entre don Carlos i doña Leonor), que representa un caràcter social basat en l'amor pur platònic-aristotèlic i el «comercial» i recurrent tema de la defensa de l'honor relacionat amb l'anterior²³. Aquest compost deriva una mixtura dramàtica teixida amb major o menor encert que, a part d'afectar la unitat d'acció, trenca també amb la unitat de temps i de lloc. És a dir, puix l'obra posa en escena uns fets històrics desenvolupats en una cronologia complexa i concreta²⁴, i uns espais diferents específics²⁵ determinats per l'ordre temporal de la primera; òbviament, i per lògica, la il·lustració dels mateixos es veu fragmentada pel simple fet de la realitat reproduïda en la ficció i el temps proporcional a la durada de la representació. Els mateixos episodis exposats són quadres concrets on es reproduïxen voluntàriament uns fets i unes impressions concretes destinats a transmetre una idea determinada; però amb la falsa impressió, sense justificació textual²⁶, que els mateixos es succeeixen en la proporció temporal de la representació, i no amb la mesura cronològica i de distància geogràfica respectiva.

Així, tanmateix, podem afirmar que, tot i que l'obra sigui el producte d'una sola ploma (fet que, a voltes, pot suposar la presència d'algunes incongruències, tot i que no és el cas), no presenta cap gran error de coherència vertebral en l'organització de l'acció

²³ Veg. Marcos Maurel (2016: 91): «[...] el tema del honor. Como escribía Lope en su *Arte Nuevo*, «Los casos de la honra son mejores / porque mueven con fuerza a toda la gente». Siempre atento al gusto popular y a las reacciones del público asistente a las comedias, Lope hace del tema del honor [...] un tema predilecto, por ser uno de los preferidos del público y porque le permitía presentar, con economía de medios, potentes conflictos y dilemas (amor, fidelidad, lealtad...).»

²⁴ Des del desembre de 1640 fins al 27 de gener de 1641; per tant, dos mesos.

²⁵ Cambrils, Tarragona, Barcelona, Penedès, Martorell, vall del Llobregat, i Montjuïc.

²⁶ És a dir, sense cap marca de senyalament temporal per part de les didascàlies.

de la intriga (si exceptuem la trama secundària, que sí presenta deficiències d'ésser). De fet, podem asserir que es compon d'una estructura molt ben definida en què tots els episodis es desenvolupen plenament i amb cohesió racional, sense detectar-hi grans deslligats narratius; puix que l'argument s'imparteix entre les tres jornades canòniques del teatre barroc castellà del segle XVII i que segueix l'ordre clàssic de *plantejament*, *nus* i *desenllaç*, amb una acció rítmica ascendent en la tensió cercant-ne el punt culminant. D'aquesta manera, podem establir que, gràcies a l'estilística seguida pel nostre autor anònim (que contribueix a la cohesió, a l'equilibri dels *tempi*, i al bon desenvolupament de les parts), tant la *Jornada I*, la *Jornada II* com la *Jornada III* comencen amb unes «lluïdes relacions» (no exemptes d'acció vibrant) i acaben amb grans moments d'èpica i heroisme determinants per als esdeveniments següents i per als protagonistes.

Un cop, doncs, hem determinat el nivell anecdòtic de l'obra, podem concloure que el seu funcionament respon als element següents:

- 1) Els episodis històrics es reproduïxen cronològicament segons els fets històrics reals, els quals són *el motiu* que condueix el fil argumental.
- 2) La trama amorosa don Carlos-doña Leonor és subsidiària, però necessària (segons els paràmetres de l'època) per rebaixar la tensió dramàtica de la trama històrica principal²⁷.
- 3) Els múltiples canvis de lloc i de temps (que analitzarem més tard) dibuixen el *crescendo* de la tesor dramàtica perquè ajuden a donar veracitat al relat, i influencien consegüentment en les relacions entre els personatges.
- 4) Davant la il·lusió teatral, trobem el perfecte equilibri gràcies a la regla de versemblança, que condueix cap al desenllaç triomfal i de fort caràcter patriòtic.

2.2. Anàlisi de la coordenada espacial

Amb l'objectiu d'analitzar l'estructura de la coordenada espacial de l'obra –és a dir, els llocs o espais on es desenvolupa la intriga–, cal que observem els fets i els decorats que ens relacionen les acotacions (si s'escau) i els diàlegs dels mateixos personatges.

²⁷ Tot i que en algun moment ajuda a pujar el to exaltat i patriòtic; sobretot a la batalla de Montjuïc, quan doña Leonor i Aminta, vestides d'home, lluiten contra les tropes castellanès. Una il·lustració simbòlica i que homenatja les dones barcelonines durant aquest setge; però això ho referirem a l'apartat analític dels personatges.

Els episodis que conformen la trama es succeeixen cronològicament segons la realitat històrica. Així, l'obra comença al setge de Cambrils de 1640, iniciàriament fora muralles, després que les tropes castellanques liderades pel marquès de Los Vélez hagin conquerit i controlin Tortosa:

VÉLEZ [...] Postrada veis a la Tortosa fuerte,
y arrepentida del pasado yerro...
[...] Ya estamos en Cambrils, que altivo aspira
resistir la corriente impetuosa. [...]

(jornada I, vv.9-10, 17-18)

Situació locativa que es concreta (extraordinàriament²⁸) després del setge amb l'acotació:

Salen dos cónsules de Cambrils, el Barón de Rocafort, Bertrolà, Vilosa, y otros.

Després d'aquest primer quadre, l'acció es trasllada al pas de Tivissa, el qual ens és relacionat a l'acotació:

Éntrense. Sale don Josep Margarit, capitanes Cabañas y Casellas, y algunos almugávares en el paso de Tivissa.

Després, gràcies novament a l'acotació que marca el canvi de quadre, l'acció es trasllada a Barcelona, (podem intuir pel context i els personatges que apareixen) al Palau de la Diputació:

Vanse, y salen, en Barcelona, los Conselleres, el Diputado Claris, otros caballeros con Monsieur de Espenán, maestre del campo,[y] general del Principado.

Al següent quadre, on té lloc l'aparició i primer encontre de don Carlos i doña Leonor, no s'especifica en cap moment el seu emplaçament. Tan sols doña Leonor refereix un desplaçament locatiu per part d'uns tercers (jornada I, vv. 406-409).

És per aquesta marca poc especificada de moviment que considerem que tant don Carlos com doña Leonor no pertanyen a l'esfera d'importància narrativa dels personatges històrics que han aparegut; la qual cosa ens suggereix que llur entorn

²⁸ Hem de tenir en compte que l'especificació d'un indret concret en una acotació és una excepció estranya en les obres de teatre barroques. Com diu Marcos Aurel, «No era habitual en el teatre barroco que la acción de la comedia se dividiera en escenas ni tampoco que hubiera acotaciones explicativas dentro del texto (lugar, momento del día, vestimenta de los personajes, instrucciones para los actores...) [...]», ja que els autors creien «fervientemente en la palabra para despertar la imaginación de los espectadores.» (2016:83).

²⁹ Pel que fa les tipologies dels personatges, les tractarem més endavant a l'apartat corresponent.

Seguidament, se'ns exposa un escenari inespecífic. Don Carlos narra a doña Leonor la seva gesta en la defensa de Tarragona i la posterior fugida a causa de la desfeta militar, prop del castell del seu oncle (personatge desconegut) i que no determina la seva localització:

DON CARLOS [...] Un castillo de mi tío
descubre allí sus almenas
de honrosos trofeos llenas:
aquí llevarte confío.

(jornada II, vv. 947-950)

Tot i que podem suposar que es troba al camp de Tarragona i prop de Constantí, ja que l'acció de l'escena següent il·lustra el setge de la vila, com relaciona Margarit:

MARGARIT Ya quedan
en fuga torpe vencidos
los que a rebatir la empresa
del fuerte de Constantí
vinieron para su mengua.
¡Ea! ¡Vamosles picando!
¡Victoria, Eulalia! ¡Ea! ¡Ea!
¡Soldados de Tarragona,
al alcance! ¡Mueran, mueran!

(jornada II, vv. 1028-1036)

Després, el quadre es trasllada –intuïm, per context, personatges i temàtica– novament al Palau de la Diputació, a Barcelona, on Pau Claris assigna als generals francesos i catalans la defensa del Penedès i del congost de Martorell fins al vall del Llobregat. Mes, l'arribada d'un almogàver que anuncia la penetració de les tropes castellanès al Penedès alarma els presents i Claris determina d'anar a veure les milícies franco-catalanes que s'estan a la vall.

A continuació, sabem que el quadre ens transporta al Penedès, al campament castellà, gràcies a la concreció que Torecussa fa al marquès de Los Vélez sobre on es troben les tropes:

TORRECUSA Cambrils, Mont-Roig, Vilaseca,
Reus, Valls, Salou, y Alcover
humildes a vuestras plantas
han rendido su altivez;
de Tortosa a Tarragona
armadas tropas se ven
que abatirán el camino

Al següent quadre, on Pau Claris enumera el llistat de defenses de la ciutat, tampoc s'especifica l'emplaçament de l'acció; per la qual cosa, com hem proposat anteriorment, oferim la possibilitat que es desenvolupi al Palau de la Diputació. Tanmateix, el joc escènic posterior, el de l'aparició onírica de Santa Eulàlia, estableix un dubte. L'acotació marca el següent:

Duérmese. Hágase una tramoya como que baja Santa Eulalia con la cruz y una palma en la mano con dos coronas. Lléguese a Barcelona, que estará en el teatro, y el Diputado [Claris] durmiendo.

Atenent-nos a l'acotació podem determinar, d'una banda, que l'escena anterior (el soliloqui de Pau Claris) queda determinada a Barcelona. Per altra banda, i segons la didascàlia, Santa Eulàlia «*Llégu[a]se a Barcelona, que estará en el teatro*». Més enllà de seguir la convenció escenogràfica tradicional (la tramoia amb què descendeix la santa, que prové del teatre medieval) i la inclusió del llavors innovador «teatre dins el teatre» (amb la visió, creiem, d'una maqueta de Barcelona exposada als ulls de tothom a través del descobriment d'una «apariència»), sembla evident que aquest entorn oníric misteriós afavoreix la inclusió de la «meta-teatralitat» a l'obra per causar «la il·lusió» propícia amb què els espectadors podran desxifrar el venturós final de la tragicomèdia.

Per tant, sembla indiscutible que la inclusió d'aquest breu acte al·legòric respon a l'artifici del «teatre dins el teatre». Amb el recurs meta-teatral se'ns ha presentat una acció pretesament «real» (els fets històrics i la sub-trama amorosa) en la qual s'introdueix una doble acció sobre una Barcelona «*que estará en el teatro*» (l'escena on té lloc l'acció, i el mateix teatre). Així, allò que els espectadors veuen és la representació teatral en sí, que és concebuda com un camí en què la ciutat de Barcelona és protegida pels satèl·lits sagrats de l'Omnipotent, els favors i virtuts dels quals es veuen reflectits en la figura messiànica-jacobina de Pau Claris.

Seguidament, arribem al clímax de l'obra: la batalla de Montjuïc. El quadre escènic és determinat per les acotacions, les quals el divideixen en quatre fronts: a una banda, Pau Claris muntat a cavall i dirigint les tropes franco-catalanes; a l'altra banda, el marquès de Los Vélez acabdillant les tropes castellanques; al fòrum, la muntanya de Montjuïc (que haurà de ser practicable perquè es vegin els soldats castellans pujant-hi) coronada del castell (on hi hauran milícies catalanes); i a l'escena, els dos exèrcits i la resta de personatges batent-se.

Suena gran ruido de arma. Vase Claris, y a poco parezca sobre el muro a la una parte, y, si puede ser, en un caballo; a la otra parte distante, el Marqués de los Vélez, mirando cómo pelean los ejércitos y caballería, que pelearán algunos abajo en el tablado.

[...]

Haya gran ruido en el mesmo muro de Barcelona.

[...]

Vanse sacando las espadas. Sale el Marqués de Torrecusa con una pica, con soldados, subiendo a Montjuïc. En tanto, parezcan soldados franceses y catalanes en la torre de San Pau.

[...]

Aubigné en lo alto de Montjuïc, con muchos franceses, un Capuchino, y Tapiolas

[...]

Saltan del fortín Tapiolas con la espada en la mano, Monsieur Du Verge, y un Capuchino con un Cristo. Disparan los pedreros

[...]

Entran con camisolas coloradas los de la Ribera.

[...]

Pel que fa a altres elements escènics com entrades i sortides, referències i distribucions locatives, són descrits i relacionats pels mateixos personatges durant tot el quadre.

Seguidament, i sense canviar de quadre, té lloc l'escena simbòlica de la desfeta castellana, en què el marquès i la resta de castellans són exposats derrotats i furiosos davant els murs de la invicta Barcelona.

Finalment, l'obra es clou amb un retorn –no especificat explícitament, mes lògic– dins la ciutat, possiblement al Palau de la Diputació, on Pau Claris és honorat amb les banderes enemigues i la llaor dels personatges:

Vanse todos. Salen los dos Diputados, Claris y Tamarit, Oidores, Soldados, Capitanes, y don Josep Margarit, Doña Leonor y Aminta de hombres, todos con las banderas ganadas enarboladas.

Un cop hem determinat tots els escenaris de l'obra, podem dir que l'estudi de la coordenada espacial no pot pas sempre aturar-se en aquesta simple enumeració, car el text ens dóna certs elements que cal prendre en consideració. A través de les conclusions següents, intentarem d'aclarir els diferents problemes de l'estructura dramàtica de l'obra, i de situar cadascun dels espais escènics segons la dualitat i les intrigues que la conformen:

- 1) Ja hem indicat que tota l'acció de la trama principal es desenvolupa lineal, cronològica i geogràficament «fidel» a com succeïren els fets històrics reals des de l'entrada del marquès de Los Vélez a Catalunya fins la batalla de Montjuïc; com bé il·lustra la següent imatge:

- 3) No obstant això, podem constatar que l'aparat escènic, tímida i subtilment, es mouria dins una discreta meta-teatralitat, ja que, a la Lloa, Catalunya i Castella descobreixen el teatre;

CATALUÑA Vuelve la vista a aquel cristal luciente
que retrata sucesos venideros:
mira sobre Montjuïc, monte eminente,
hechos corderos tus leones fieros;
mira cual tiende aquel francés valiente
la flor de lis a vientos lisonjeros,
y que las altas barras catalanas
abatén ya tus torres castellanas.

Mira que para poco es la injusticia,
que a esos veinte mil rinden trescientos;
mira, Castilla, tu mejor milicia
a los pies de almugávares sangrientos;
teme, Castilla, aun mayor justicia,
Júpiter de Faetontes pensamientos.

CASTILLA La Guerra intimo solo porque vi esto.
CATALUÑA Echada está la suerte, mas ¿qué es esto?

*Tóquense clarines, cajas, y suenen piezas, con que se empieza la comedia.
Desaparecen Cataluña y Castilla*

(Lloa, vv. 201-216)

...a la Jornada III es mostra Barcelona sobre l'escena quan apareix Santa Eulàlia; i, a l'escena final, Pau Claris trenca la «realitat teatral» dirigint-se al públic (com és habitual en les obres d'aquesta època) demanant perdó per les possibles errades: «Perdonen si faltas hay» (jornada III, v. 2756). Per tant, tota l'acció no es desenvoluparia «a Catalunya», sinó «al teatre» on es representa l'obra, i que es descobreix gràcies a aquesta acuitat discreta i suggeridora que ens indica que el que es veu és una representació.

- 4) És evident, doncs, que som davant de tres espais dramàtics: el relatiu a la trama principal i als personatges històrics; el relatiu a la segona trama i als personatges ficticis (que s'enllaça complementàriament a la primera sense establir cap «ajuda» per a la resolució del conflicte³¹); i el mateix teatre on té lloc la representació.
- 5) Finalment, cal convenir que, degut a la complexitat de la intriga, l'autor exigeix també el canvi necessari d'espais dramàtics a fi de mantenir la versemblança de l'acció, car es tracta d'una història real immediata (tot i que amb certes il·lusions

³¹ Hem de tenir en compte, a propòsit de les trames secundàries, que Lope de Vega al *Arte nuevo* estipula el següent: «Adviértase que solo este sujeto / tenga una acción, mirando que la fábula / de ninguna manera sea episódica, / quiero decir inserta de otras cosas / que del primero intento se desvien; / ni que de ella se pueda quitar miembro / que del contexto no derribe el todo.» (2017: vv. 181-187)

pròpies del fabulós teatral) que difícilment ens pot persuadir d'èsser una acció falsa.

L'estudi de la coordenada espacial de l'obra ens mostra, doncs, que, malgrat la successió i canvis de lloc de l'acció, el desenvolupament dels diversos espais dramàtics (versemblants, coneguts i identificables) que conformen els quadres de l'obra tenen el mateix efecte: conduir la història dels personatges, principals i secundaris, històrics i ficticis, al port del desenllaç.

Per tal d'il·lustrar les explicacions sobre l'estudi de la coordenada espacial, exposem el següent esquema:

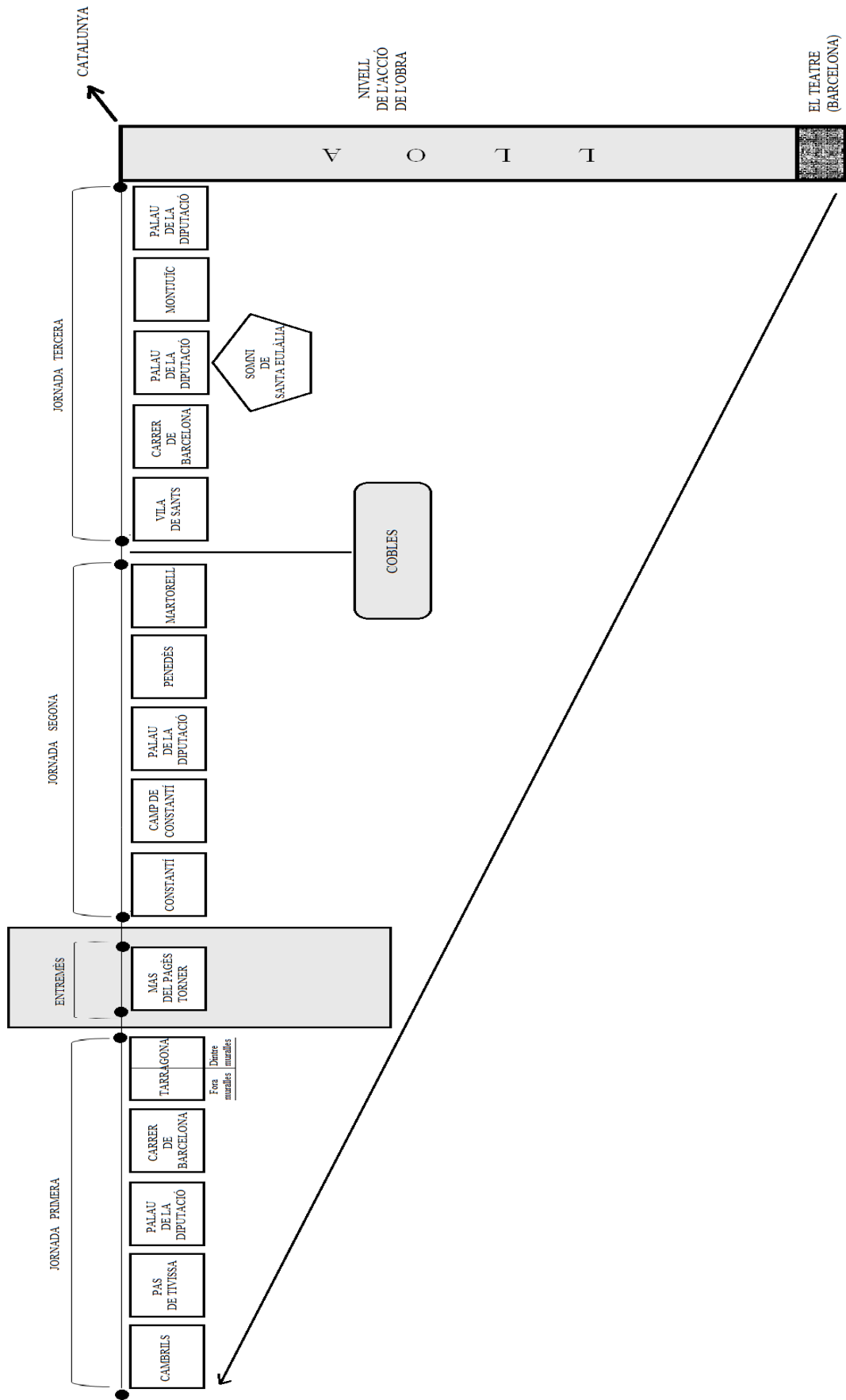


Fig. 2 – Esquema de la coordenada espacial de l'obra

2.3. Estudi de la coordenada temporal

Dins la seva complexitat, l'obra ens ofereix un desenvolupament cronològic plural de l'acció dramàtica. Així, l'anàlisi de la coordenada temporal estableix tres nivells que constitueixen aquesta pluralitat sobreposada a la intriga.

Primerament, apareix un «temps referencial» (relacionat sovint a través de les relacions dels personatges) que ens situa en el *temps exterior* de l'obra. Per exemple: gràcies a les relacions sobre els fets que s'esdevenen en uns indrets, o bé a les descripcions de l'escena en concret, s'enumeren un seguit d'elements que els contemporanis podien fàcilment reconèixer i sentir-se interpel·lats o reconeguts per haver-los viscuts. És així com es situa el temps de l'obra en la seva època: es fa referència a les males relacions entre la corona i el Principat, a diferents personatges famosos del moment, a les diferents ciutats i viles conquerides per les tropes castellanques (com Cambrils, Mont-Roig del Camp, Vilaseca, Reus, Valls, Salou o Alcover), als diferents espais geogràfics més propers a Barcelona (Montserrat, Martorell, Vic, el Coll de Portell, el riu Anoia, Terrassa, Sant Feliu de Llobregat, el riu Llobregat, Molins de Rei, o els diferents baluards de les muralles de Barcelona), als gremis d'artesans que formaven el Consell de Cent, els Pares Trinitaris, els clergues de Sant Just i Pastor, de Sant Jaume i Sant Miquel, els parroquians de Santa Maria del Mar, el Portal Nou, el Portal de l'Àngel, el pla d'en Llull, la Catedral, entre d'altres.

En segon lloc, cal destacar l'existència de la línia cronològica que segueix l'obra. Aquesta línia (o *temps de l'obra*) s'estableix mitjançant l'enumeració de conquestes o de viles i ciutats sotmeses per les tropes castellanques fins arribar a Barcelona, i no per expressions com «ahir, avui, fa una setmana, fa un mes». Així, l'enumeració estableix tant la distinció entre el temps de l'acció, executada pels personatges, i el temps de la realitat; com la progressió de la intriga ens els seus nivells corresponents de la dinàmica cronològica. D'aquesta manera, la línia temporal quedaria delimitada en un total de dos mesos (transcorreguts des de la Jornada I fins al final de la Jornada III), tenint com a referència les següents dates principals, que són les que exposa l'obra: conquesta de Cambrils, 12 de desembre de 1640; setge de Constantí, del 13 al 16 de desembre de 1640; setge de Tarragona, 24 de desembre de 1640; batalla de Martorell, del 20 al 23 de gener de 1641; i la batalla de Montjuïc, 26 a 27 de gener de 1641.

Finalment, hi ha un *temps de l'acció* que és determinat pels personatges. Una de les raons que fonamenten la pluralitat temporal de l'obra és que tots els personatges generen llur pròpia història al mateix temps que creen la història comuna. Així, aquests temps poden coincidir en un mateix nivell mentrestant ells configuren una única línia temporal contínuament en progressió. Per exemple: a la jornada II, l'escena de don Carlos i doña Leonor que comprèn els vv. 903-998, pot succeir simultàniament a l'escena primera de la mateixa jornada, en què Margarit anima els soldats (vv.889-902); unint-se després a partir del v.999.

Com ja hem anat dient durant el nostre anàlisi, a l'obra es presenta una successió del temps de l'acció lineal. És per això que el temps determinat pels personatges sols correspondria al proporcional a la durada de l'obra, perquè la intriga no inclou cap recurs narratiu temporal –per dir-ho d'alguna manera– «*novel·lesc*» remarcable (com bé pot ser l'analèpsia, la prolepsis, entre d'altres) que permeti l'alteració episòdica³². D'aquesta manera, l'anàlisi de la coordenada temporal de la comèdia suggereix que sempre es segueix el mateix patró temporal. Si parem atenció a les relacions entre el temps de l'obra i el temps dels personatges, podem observar que:

- 1) En ambdós casos no hi ha diferència quantitativa respecte l'acció dramàtica, perquè la progressió temporal és paral·lela a l'acció narrativa. Així, tota acció duta a terme pels personatges es veu condicionada pels esdeveniments històrics que mouen la trama inicial.
- 2) El temps de l'obra i el temps dels personatges coincideixen en la progressió de la intriga, perquè les accions i els personatges pertanyen al mateix temps referencial.
- 3) Quantitativament, el temps no és proporcional a la durada de les accions dramàtiques, ja que els fets exposats succeeixen al llarg de dos mesos en un lapse de temps molt breu.

És evident, per tant, que totes les operacions temporals són sempre intencionades, perquè l'autor es serveix d'una exposició «activa» dels fets a fi de cercar una funció retòrica segons el significat i l'efecte dels fets sobre l'espectador o lector.

³² Sí que podem notar incongruències d'aquest tipus sobretot quan apareixen els personatges femenins de la sub-trama en espais bèl·lics i de manera poc racional. No obstant això, aquest aspecte l'intentarem d'abordar amb la major concreció a l'apartat referent a l'anàlisi dels personatges.

3. Personatges

Per a la construcció de les seves màscares, el nostre autor prengué la figura d'uns personatges reals (dotant-los, però, d'uns caràcters teatrals premeditats) i unes figures arquetípiques de les comèdies del teatre auri. Aquesta convergència de personatges i la seva compenetració afavoreix el desenvolupament general de la comèdia a propòsit dels fets que escenifiquen i que determinen progressivament la seva metamorfosi.

Tenint en compte això, l'anàlisi de l'estructura de la morfologia i la tipologia dels caràcters de l'obra ens indica, atenent-nos a llur l'entrellat i funció³³, que els *dramatis personae* de la tragicomèdia es divideixen en tres grups sintàctics: els *històrics*, els *pseudo-històrics* i els *ficticis*. Ho il·lustrem amb la següent graella³⁴:

HISTÒRICS	PSEUDO-HISTÒRICS	FICTICIS
El Diputado Claris	Santa Eulàlia	Don Carlos
Tamarit		Doña Leonor
Barón de Rocafort		Doblón
Josep Margarit		Aminta
Cónsules de Cambrils		
Marquès de Los Vélez		
Conseller Rossell		
Monsieur de Espenán		
Cabanyes		
Casellas		
Monsieur de Aubigné		
Almugávares		
Soldados castellanos		
Sargento Tapiolas		
Marqués de Torrecusa		
Duque de San Jorge		

³³ L'examen de cada personatge l'hem destinat als annexos, perquè en aquest apartat tan sols exposarem les conclusions obtingudes.

³⁴ Atès que al llarg de l'obra apareixen personatges que al *dramatis personae* no apareixen, reproduïm només els que figuren al llistat original a fi de facilitar l'exemple.

Dins el grup dels *històrics*, el nivell d'importància estableix una sub-divisió en dos blocs: els de major rellevància són, òbviament, el marquès de Los Vélez i Pau Claris, puix encarnen enterament el conflicte entre els interessos de la corona hispànica i els interessos del Principat, i la desfeta de l'un i el triomf pronosticat de l'altre. Els personatges històrics de menor rellevància són tota la resta, puix resulten allongs del primers i complements del simbolisme i el missatge que es vol transmetre.

Pel que fa als *ficticis* (incloent el –diguem-ne– «pseudo-històric» de Santa Eulàlia), són molt més rics morfològica, tipològica i temàticament no per la seva rellevància, ans perquè pertanyen als prototips d'una tradició la tipologia dels quals ajuda a reforçar, mal que la seva funció original és rebaixar, la tensió de la trama principal i a complementar la voluntat transmissora.

4. Conclusions

A fi de fer una valoració de les interpretacions dels resultats de l'estudi i de l'edició de *La famosa [tragi]comedia de la entrada del marqués de Los Vélez en Catalunya, rota de las tropas castellanas y asalto de Montjuïc*, primerament repassarem els objectius inicials que ens marcàrem i avaluarem i sintetitzarem breument les conclusions que hem obtingut.

El primer objectiu és l'elaboració d'una edició crítica i el més completa possible d'aquesta comèdia del Barroc a fi de fer-la accessible, no només a un públic especialitzat en la matèria, ans a tot tipus de públic, i sobretot arran de l'emoció que experimenten els fets contemporanis que viu el nostre país.

Així, alhora de satisfer aquestes intencions, i alhora de sadollar el nostre gust per la nostra literatura i el nostre teatre antics, i a fi de treballar una matèria que pogués englobar els coneixements adquirits durant el curs del Màster Universitari en Estudis Teatral (MUET); considerarem que la tria d'aquesta obra concreta era la més adient, doncs és l'únic exemple pervingut del teatre català del Principat del segle XVII (tot i ser una obra bilingüe) de caràcter històric basat en la Guerra de Separació o dels Segadors (1640-1652). No obstant això, i referint-nos al que hem dit més amunt, és una obra àmpliament desconeguda pel món no específic; fins i tot –com ja hem desenvolupat a l'estudi– no mereix més (o ni tan sols això) que un breu comentari (segurament condicionat per la seva autoria anònima) dins els llibres d'història de la literatura i/o del teatre catalans. Si bé és cert que alguna de les seves parts ha suscitat algun interès mereixedor d'un breu estudi –*etsi non sufficiens ad nostra quidem sententia, sed utilis*–, així i tot els estimem massa genèrics, a voltes poc justificats i amb poc abast dins el conjunt de la totalitat del text. Mancances que, humilment, hem volgut superar i completar.

A l'estudi i a l'edició, doncs, hem jurat d'elaborar un examen el més complet possible de totes les parts, els elements formatius i característics de l'obra.

Pel que fa a l'establiment del text, ens hem regit per un sistema de contrastació. Ço és hem pres les tres tradicions en què ens ha pervingut: dues edicions del text (una de 1641 i una de 1642 conservades al Fons Bonsoms de la Biblioteca de Catalunya) en què només es reproduïen les tres jornades de l'obra; i una còpia manuscrita, conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (Ms. B-150), de l'esmentada

edició de 1641 (com així figura a la rúbrica inicial), però que conté l'obra en la seva totalitat: les tres jornades, una lloa, un entremès i unes cobles per cantar-se.

Tenint en compte aquestes tradicions, el mètode comparatiu emprat i la voluntat divulgativa, no hem transcrit el text històric, ans l'hem traslladat amb les grafies i normes gramaticals actuals, mes respectant aquells mots i expressions que ajuden a completar la mètrica dels versos i les posicions rima.

La impressió general que extraïem de les tradicions a l'hora d'establir el text és la següent: les variacions més substancials que hom hi pot trobar i/o detectar rauen, majoritàriament, en l'alteració editorial d'algunes grafies, puntuacions, sobretot accents originals i dobles esses, per exemple. Emperò, hem detectat alguna modificació important pel que fa la distribució d'algun apartat i la supressió (original o editorial) d'algun vers, expressió o mot, que hem anotat i reparat.

A partir de la comparació, hem jurcat d'elaborar una genealogia de les tradicions a fi de determinar el grau d'adulteració del text respecte del text mare, que resta desaparegut. Així, trobem que el manuscrit original de l'obra (X) és el que determina el text de BC1. Aquest darrer estableix el text d'AHCB, el qual, però, també té en compte X, doncs és l'única tradició que conserva els espectacles annexos. BC2 és de 1642, per tant és la segona edició de BC1, malgrat hi trobem algun canvi gràfic i dispositiu, el motiu dels qual ignorem i que podríem atribuir a una hipotètica modificació de l'impressor o bé una hipotètica correcció del mateix autor anònim; no ho sabem.

Pel que fa l'estudi preliminar, un cop hem examinat tots els apartats analítics que ens proposàvem, podem concloure el següent: la dinàmica de *La famosa comedia de la entrada del marqués de Los Vélez* respon a la determinació d'un inequívoc posicionament polític: la voluntat de denunciar i desprestigiar la monarquia i la política castellanes mitjançant l'exposició d'un fet històric gloriós per a uns (el bàndol català) i deshonrós per a uns altres (el bàndol castellà); i per legitimar les aspiracions polítiques catalanes.

Quant a l'autor, ja hem determinat que no podem resoldre res de més concret que les suposicions aportades. És indiscutible que era català, barceloní, cultivat i partidari de les polítiques claristes; i que si no firmà la seva obra fou per evitar-se mals majors a causa d'una peça d'aitals característiques polítiques. També hem pogut

constatar que, a l'hora d'escriure la seva obra, tenia en compte i coneixia les característiques del teatre castellà de llavors, doncs hem pogut apreciar al llarg de l'anàlisi les traces d'altres obres de la tradició, temes, tòpics, recursos, altres autors, com Lope de Vega, Luís Vélez de Guevara, Tirso de Molina o Calderón de la Barca (els èxits dels quals es representaven al corral de comèdies de la Santa Creu), i també els mecanismes «tradicionals» del teatre català. Tanmateix, hem intentat de formular un seguit de raonaments, basant-nos en els trets característics que es perceben de l'obra, a fi de proposar-ne dos candidats: l'eclesiàstic Josep Català, i el dramaturg Francesc Fontanella, al qual el pes de la nostra balança es decanta per la comparació de trets temàtics, estilístics i retòrics. Però no ho podem corroborar cent per cent. De tota manera, «per coronar-se d'estivals espigues (...) però de Marte en la tempesta obscura», que diria Fontano, *concedimus nobis umbram, beneficium dubii est*.

Sobre la composició de l'obra, hem de dir, en primer lloc, que, estructuralment, la lectura de la unitat anecdòtica ens confirma que aquest drama històric se'ns presenta com un compost derivat d'una mixtura dramàtica que trenca deliberadament amb les unitats aristotèliques, puix que l'obra exposa uns fets històrics reals desenvolupats en diferents llocs i temps, i que s'exposen en una fragmentació episòdica complexa, però ben enllaçada i «legal». Tanmateix, s'assereix que l'estructura vertebradora de tots els seus elements queda molt ben definida i regulada gràcies al fet que tots els episodis es succeeixen linealment en el temps i en l'espai, tot resseguint la veracitat dels fets que il·lustren i la distribució narrativa canònica, la qual ajuda a créixer l'interès narratiu de l'obra fins al seu punt culminant.

En segon lloc, la interpretació de la coordenada espacial determina que l'organització dels espais dramàtics on es desenvolupa l'acció són coherents i permeten la progressió de la intriga, ja que es desenvolupen cronològica i geogràficament fidels als fets històrics verídics. Així i tot, el fet d'exposar fets tan diversos en llocs tan diferents, estableix la necessitat de metamorfosi escènica a fi de lligar bé tots els nusos narratius per mantenir la versemblança dins de l'aparent meta-teatralitat en què es mou la tragicomèdia.

En tercer lloc, l'estudi de la coordenada temporal ens indica que, a fi de cercar una funció retòrica, les operacions temporals són intencionades, perquè obliguen a canviar els espais per lligar bé tots els nusos narratius. La qual cosa provoca la ruptura

de la regla de versemblança. Però, no obstant això, aquesta intencionalitat suggereix i propicia que no hi hagi diferència quantitativa respecte l'acció dramàtica, perquè la progressió temporal és paral·lela a l'acció narrativa. Els diferents temps determinatius coincideixen en la progressió de la intriga, perquè tant el temps de l'obra com el temps de l'acció pertanyen al mateix temps referencial. Tanmateix, cal remarcar que, quantitativament, el temps no és proporcional a la durada de les accions atès que tot el que succeeix, succeeix activament durant dos mesos en el temps relatiu a la representació.

En tot cas, l'autor cerca de representar la realitat històrica més immediata del seu temps a través de les màscares que idea, tant les històriques com els fictícies. Fins i tot, si aquestes màscares, els personatges, pertanyen a mons de ficció diferents, sols tenen una única missió: la d'encarnar la morfologia i la sintaxi del conflicte que reproduïxen; de representar els cànons socials i espectrals a partir de la recreació de les coordenades espacial i temporal de la realitat; i de fer-nos analitzar els motius i circumstàncies que mogueren el moment. També, llur funció reflecteix les intencions que l'autor ens vol transmetre: l'obra actua com un receptacle de memòria mitjançant diferents graus de realisme, i aquest realisme ens mostra un gran espectacle «quixotesc» on el receptor (públic o lector) de llavors podia establir una identificació i era abduït per un grau d'involucració personal i que propiciava que acabés «vivint l'obra».

Malauradament, avui, per a nosaltres, aquest realisme llunyà el que aconseguí és de reproduir, des de l'inici fins al final, un temps, una societat i unes actituds, ja que la descodificació dels seus elements prenen sentit en el seu context; doncs l'obra dialoga constantment amb el seu context. Tot i això, sortosament l'obra també ens dona la possibilitat de reproduir el nostre realisme gràcies al transport de tota la pictòrica del seu significat amb la finalitat d'aconseguir una codificació que, a través del seu món, reflecteixi el nostre establint els nostres context referencial, contacte i codi. I aquest diàleg implica trobar el sentit de l'obra sense prescindir de la seva gramàtica i de la intel·ligibilitat del seu món.

5. Referències bibliogràfiques

- ANÒNIM (1641a): *La famosa comedia de la entrada del Marqués de los Vélez en Cathaluña, rota de las tropas castellanas, y assalto de Monjuque*, Barcelona, Impremta de Jaume Romeu. BC – F.Bon. 7623.
- ANÒNIM (1641b): *La famosa comedia de la entrada del Marqués de los Vélez en Cathaluña, rota de las tropas castellanas, y assalto de Monjuich*, Barcelona, AHCB – B-150, p. 91-120.
- ANÒNIM (1642c): *La famosa comedia de la entrada del Marqués de los Vélez en Cathaluña, rota de las tropas castellanas, y assalto de Monjuych*, Barcelona, Impremta de Jaume Romeu. BC – F. Bon. 169.
- ANÒNIM (1641d): *Breve y verdadera relación de la entrada del Marqués de los Vélez en Cataluña y la retirada de su exercito de Barcelona. También se dà cuenta de todo lo contenido en el monte de Monjuque, y llano de Valldonzella*, Barcelona, Impremta de Sebastià i Jaume Matevat.
- AMADES, JOAN (1951): *Costumari català*, Vols.I i III, Barcelona, Salvat, p. 601-602; p. 518.
- APARICIO, JAVIER (1999): *Calderón y la màquina barroca. Escenografía, religión y cultura en El José de las mujeres*, Amsterdam, Atlanta GA.
- AUSEJO, P. SERAFÍN DE (ed.) (1982): *La Bíblia*, Barcelona, Editorial Heder S.A./Círculo de Lectores.
- BROCÀ, SALVADOR DE (2017): *Cultura i pensament en l'època del Barroc*, Santa Coloma de Queralt, Obrador Edèndum.
- CATALÀ, JOSEPH (1642): *La illustrissima catalana, la protomartyr de las Españas Barcelonesa gloriosa, vida, martyri, y triunfo de la admirable verge Santa Eularia, ab son ultim triunfo de Monjuych a sa Bandera, y plantes, Per lo Doctor Ioseph Català Barcelones, a devoció de la verge*, Bcelona, Estampa de Jaume Romeu.
- CURET, FRANCESC (1967): «6. Autors i obres d'aquest període». Dins: Francesc Curet: *Història del Teatre Català*, Barcelona, Editorial Aedos, p. 75-76.

- DÍAZ-PLAJA, GUILLERMO (1969): *España en su literatura*, Navarra, Salvat Editores S.A.
- DOMÈNECH, CONXITA (2010): «La Guerra dels Segadors en Comedias y en Panfletos Ibéricos: una Historia Contada a Dos Voces», *University of Colorado, Spanish and Portuguese Graduate Theses & Dissertations 7* [en línia]: https://scholar.colorado.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=span_gradetds.
- DOMÈNECH, CONXITA (2016): «Loa de la comedia de Montjuïc: un diàleg bèl·lic entre Catalunya i Castella», *Caplletra* 60 [en línia]: <https://www.raco.cat/index.php/Caplletra/article/view/308987/398975> (3 de novembre de 2018).
- DURAN, TERESA (1987): «Pirates, bandolers i altres desgràcies» i «El Tractat dels Pirineus». Dins: Teresa Duran: *Història dels catalans*, Esplugues de Llobregat, Editorial Mediterrània S.A.
- ETTINGHAUSEN, HENRY (2009): «La batalla de Montjuïc tractada per Francisco Manuel de Melo i per Francesc Fontanella». Dins: Gabriel Sansano i Pep Valsalobre (eds.): *Fontanellana. Estudis sobre l'època i l'obra de Francesc Fontanella (1622-1683/5)*, Barcelona, Documenta Universitària, p. 187-193.
- FÀBREGAS, XAVIER (2011): «La famosa comedia del marqués de los Vélez». Dins: Albert Rossich (dir.): *Panorama crític de la literatura catalana. Edat Moderna*, Barcelona, Editorial Vicens Vives, p. 323-324.
- FÀBREGAS, XAVIER (1978): «III. Del teatre romà al barroc». Dins: Xavier Fàbregas: *Història del teatre català*, Barcelona, Editorial Millà, p. 77-78.
- FRUTOS CORTÉS, EUGENIO (2014): «Introducción». Dins: Pedro Calderón de la Barca: *El gran teatro del mundo. El gran mercado del mundo*, Madrid, Editorial Càtedra, p. 17.
- GAINES, JAMES F., GETHNER, PERRY (1994): «Introduction. La carrière du dramaturge». Dins: Pierre Du Ryer: *Lucrèce. Tragédie (1638)*, Ginebra, Droz, p. 10.
- GALOFRÉ, JORDI *et al.* (1992): *Història de Catalunya*, Barcelona, Ediciones Primera Plana S.A.

- GARCÍA CÁRCEL, RICARDO (1980): *Pau Claris: la revolta catalana*, Barcelona, Dopesa.
- GARCÍA CÁRCEL, RICARD (1982): «Pau Claris, un mite rendable», *Anvenç* 50, p. 54-58.
- GARCÍA CÁRCEL, RICARD (1985): *Pau Claris, la revolta catalana*, Barcelona, Ariel.
- GARCÍA SANTO-TOMÁS, ENRIQUE (2018): «Introducción». Dins: Tirso de Molina: *Don Gil de las calzas verdes*, Madrid, Cátedra, p. 11-68.
- GARCIA, FRANCESC VICENÇ (1840): «Desengany del món». Dins: Josep Torner (ed.): *Poesías jocosas y series del cèlebre Doctor Vicens García, Rector de Vallfogona*, Barcelona, Impremta de Josep Torner, p. 28-36.
- HUERTA VIÑAS, FERRAN (1976): «Introducció. Generalitats». Dins: Ferran Huerta Viñas (ed.): *Teatre bíblic. Antic testament*, Barcelona, Editorial Barcino, p. 5-25.
- MALUQUER, JOAN (1878): *Teatre Catalá. Estudi històrich-crítich*, Barcelona, impremta de La Renaixensa, p. 22 [en línia]: <https://books.google.es/books?id=gC0PAQAAMAAJ&pg=PA22&dq=la+co+media+del+marques+de+los+velez+joan+maluquer&hl=es&sa=X&ved=0ahUKEwjp0ZSNn6viAhUGr6QKHymjAiIQ6AEIKTAA#v=onepage&q=la%20ocomedia%20del%20marques%20de%20los%20velez%20joan%20maluquer&f=false> (3 d'abril de 2019).
- MARÍN, JUAN MARÍA (2017): «Introducción». Dins: Lope de Vega: *Fuente Ovejuna*, Madrid, Cátedra, p. 13-61.
- MASIP, FRANCESC (2007): «VII. El teatre barroc» i «El teatre de tema històric». Dins: Francesc Masip: *Història del Teatre Català. Dels orígens al 1800*, Tarragona, Arola Editors, p. 282-285.
- MAUREL, MARCOS (2016): «Introducción». Dins: Lope de Vega: *Fuente Ovejuna*, Barcelona, la Galera, p. 7-109.
- MELLO, FRANCISCO MANUEL DE i REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (ed.) (1912): *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cayalunya*, Madrid, Librería de los Suc. de Hernando [en línia]: https://archive.org/details/historiadelosmov00melluoft/page/n7_ (3 d'abril de 2019)

- MIRALLES, EULÀLIA *et al.* (2010): *Del Cincents al Setcents. Tres-cents anys de literatura catalana*, Bellcaire d'Empordà, Edicions Vitel·la.
- MIRÓ, MARIA MERCÈ (1988): «Estudi crític». Dins: Francesc Fontanella: *Tragicomèdia pastoral d'amor, fimersa i porfia. Lo desengany, poema dramàtic*, Barcelona, Publicacions de l'Institut del Teatre, p. 11-50.
- MIRÓ, MARIA MERCÈ (1997): «El teatre de Francesc Fontanella». Dins: Borja de Riquer *et al.*: *Història política, societat i cultura als Països Catalans. Crisi institucional i canvi social. Segles XVI i XVII. Vol. IV*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, p. 250-251.
- MORÓN, CIRIACO (2019): «VIII. Los sentidos de "La vida es sueño" (Síntesis)». Dins: Pedro Calderón de la Barca: *La vida es sueño*, Madrid, Cátedra, p. 54-58.
- PRADO, F. JAVIER DEL (1983): *Cómo se analiza una novel·la*, Madrid, Alhambra Universidad.
- REY HAZAS, ANTONIO (2002): «Introducción». Dins: Antonio Rey Hazas: *Teatro breve del Siglo de Oro*, Madrid, Alianza Editorial, p. 7-19.
- RONCERO, VICTORIANO (2018): «Reseña. Conxita Domènech, "La "Guerra dels Segadors" en comedias y panfletos ibéricos. Una historia contada a dos voces (1640-1652)"», *Anuario Lope de Vega* 24 [en línia]: <https://revistes.uab.cat/anuariolopedevega/article/view/v24-roncero-lopez/279-pdf-es> (21 de maig de 2019).
- ROSSICH, ALBERT *et al.* (eds.) (2006): *Poesia catalana del Barroc. Antologia*, Bellcaire d'Empordà, Edicions Vitel·la.
- ROVIRA I VIRGILI, ANTONI (1922): *Pau Claris: estudi biogràfic i històric*, Barcelona, Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana.
- RUANO DE LA HAZA, JOSÉ MARÍA (2010): *La puesta en escena en los teatros comerciales del Siglo de Oro*, Madrid, Editorial Castalia.
- SAGARRA, FERRAN DE (1932): *La unitat catalana en 1640*, Barcelona, Llibreria Catalonia.

- SALA-VALLDAURA, JOSEP MARIA (2006): «3. El Barroc. El teatre comercial». Dins: Josep Maria Sala-Valldaura: *Història del teatre a Catalunya*, Lleida, Pagès Editors/Eumo Editorial, p. 86-87.
- SALES, NÚRIA (1992): «III. Grans crisis del segle XVII». Dins: Núria Sales: *Història de Catalunya. Vol IV. Els segles de la Decadència (segles XVI-XVII)*, Barcelona, Edicions 62, p. 325-390.
- SALRACH, JOSEP MARIA (1980): *Història dels Països Catalans. Dels orígens a 1714. Vol. III*, Barcelona, Editorial Edhasa.
- SÁNCHEZ JIMÉNEZ, ANTONIO (2019): «El conquistador de las letras. Lope de Vega», *Historia. National Geographic* 184, p. 78-93.
- SERLIO, SEBASTIANO (1584): «Il Secondo Libro di Prospettiva di Sebastiano Serlio Bolognese». Dins: Sebastiano Serlio: *Tutte l'Opere d'Architettura*, Venècia, Imprempta de Francesco de'Franceschi Senese, [en línia]: <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/serlio1584/0138/image> (consultat el 24 de maig de 2019).
- SERRA, EVA (1997): «El pactisme català després de la guerra dels segadors». Dins: Borja de Riquer *et al.*: *Història política, societat i cultura als Països Catalans. Crisi institucional i canvi social. Segles XVI i XVII. Vol. IV*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, p. 376-391.
- SIMON, ANTONI (2006): *Pau Claris, líder d'una classe revolucionària*, Montcada i Reixac, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SOLDEVILA, FERRAN (1963): *Història de Catalunya. Vol. III*, Barcelona, Editorial Alpha.
- SOLDEVILA, FERRAN (1974): *Resum d'història dels Països Catalans*, Barcelona, Editorial Barcino.
- SOLDEVILA, FERRAN (2008): *Episodis de la història. 299. Els Almogàvers*, Barcelona, Rafael Dalmau (ed.).
- SOLERVICENS, JOSEP *et al.* (2012): *La poètica del Barroc. Textos teòrics catalans*, Barcelona, Poètiques 3/Punctum.

VALSALOBRE, PEP *et al.* (2006): *Francesc Fontanella: una obra, una vida, un temps*, Bellcaire d'Empordà, Edicions Vitel·la.

VALSALOBRE, PEP *et al.* (eds.) (2015): *Francesc Fontanella. O he de morir o he d'amar*, Barcelona, Editorial Empúries.

VARA LÓPEZ, ALÍCIA (2015): «Introducción. La *Argenis* de John Barclay». Dins: Pedro Calderón de la Barca: *Argenis y Poliarco*, Madrid, Iberoamericana/Biblioteca Áurea Hispánica, p. 27-29.

VIDAL, JORDI (1997): «L'aixecament del Principat i la pèrdua del Rosselló». Dins: Borja de Riquer *et al.*: *Història política, societat i cultura als Països Catalans. Crisi institucional i canvi social. Segles XVI i XVII. Vol. IV*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, p. 358-387.

Recursos electrònics

ENCICLOPÈDIA CATALANA: <https://www.enciclopedia.cat/>

DICCIONARI DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (DIEC): <https://dlc.iec.cat/>

DICCIONARI CATALÀ-VALENCIÀ-BALEAR: <http://dcvb.iecat.net/>

DICCIONARIO DE LA REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (DRAE): <https://dle.rae.es/>

EDICIÓ CRÍTICA

NOTA A L'EDICIÓ

L'edició es basa en les tradicions BC1, BC2 i AHCB. Transcrivim el text comparat adaptant-lo a les normes ortogràfiques actuals, tant catalanes com castellanes, mes respectant aquells mots i expressions que ajuden a completar les mètriques i les posicions rima; quan existeixen castellanismes o excepcions dubtoses a falta d'una tradició genètica original (per errors gràfics, paleogràfics, errors de sentit del text, o en casos de versos hipomètrics i hiper mètrics), indiquem els mots prestats o estrangers en itàlica, i els dubtosos en itàlica i amb un asterisc; a peu de pàgina, incloem algunes de les variants i donem la solució més acurada al significat de mots obscurs i a les referències literàries, personals i històriques, tot donant la resolució –creiem– més avinent a fi de facilitar tant la lectura com l'enteniment.

Transcrivim els textos d'acord als criteris següents: hem regularitzat l'ús de majúscules, hem resolt grafismes arcaics, hem adequat la puntuació i l'accentuació (tant dels versos com dels mots prestats, catalanisms, castellanisms, entre d'altres), hem recorregut a l'apòstrof i al guionet del català modern, hem adequat les pronominalitzacions, i hem afegit i/o corregit les didascàlies obviades per les tradicions.

Pel que fa a la distribució, hem seguit l'ordre canònic de les obres del segle XVII, mes sense recórrer a l'enumeració escènica.

Per a l'edició dels textos, hem seguit l'ordre que indiquen les tradicions en els títols, i traslladant aquelles desplaçades al lloc propi que els correspondria. Per tant, editem segons l'ordre següent:

1. *Portada.*
2. *A quien quisiera leer la comedia.*
3. *Loa de la comedia de Montjuic.*
4. *La famosa tragicomedia de la entrada del marqués de los Vélez en Cataluña, rota de las tropas castellanas y asalto de Montjuic. Jornada primera.*
5. *Entremés de los labradores y soldados castellanos con un baile al uso de Cataluña.*
6. *Jornada segunda.*
7. *Cobles al marqués de los Vélez.*
8. *Jornada tercera.*

LA
FAMOSA
COMEDIA DE LA
ENTRADA DEL MARQUÉS
DE LOS VÉLEZ EN CATALUÑA,
ROTA
DE LAS TROPAS CASTELLANAS
Y
ASALTO DE MONTJUÏC

CON LICENCIA, Y PRIVILEGIO.

EN BARCELONA: EN LA IMPRENTA DE JAIME ROMEU, DE-
LANTE SANTIAGO, AÑO 1641. *Y À SU COSTA*

A QUIEN QUISIERA LEER LA COMEDIA.

Esta comedia consorte de las catalanas fortunas, pues no sólo en las purpureas mantillas de su oriente, no sólo en sus primeras auroras padeció tormentas bastantes a sumergirla, sino aun en la forma del embrión, cuando se forjaba en la fragua, de un deseoso de entretenerse y entretener, presento a los ojos de todos. Y aunque quien prueba desaires de la varia fortuna en los primeros tumbos de la cuna siempre los prosigue, no soy yo de los que se pudren, que gusto de ser, no como aquella Ninfa que tocaba con los labios aquel instrumento que, viendo cuánto afeaba su belleza, lo arrojó en las cristalinas corrientes de un río en cuyos alindes cantaba; al revés, sigo mis intentos, porque mi propio fin y principal es entretenerme yo, y soy tan de buena digestión que tendré por grande entretenimiento el ver que me murmurarán los versos, porque nunca los hago por oficio, sino por pasatiempo. Su dinero le cuesta al impresor, y el tuyo has de dar si le quieres leer, y, si murmuras, podrás decir que te cuesta tu dinero el murmurar. A nadie agravio en la comedia, sino es que calle algunas hazañas, y será por no tener de ellas noticia. No faltará otro poetón que haga algunas ensanchas. No te dé pena a ti, oh hidrópico de glorias: lo más es, y lo de que me huelgo, que no habrá quien me la silbe en teatros, no porque falte quien, que aun alquilados silbadores como vitoreadores había *in illo tempore*, sino porque falta quien represente: haz cuenta que eso sólo me pesaría porque no soy toro; y pues eso no ha de haber ya estoy muy contento, menos me la adulterarán recitantes; y si llegare a reinos extraños, que un papel suele ir por el aire, en particular si son de la corona de España, sé que la quemarán, aunque no hay herejías, sino verdades. Deletrearán con todo en Cataluña los que nacieren, y aun se revestirán nuevos bríos si la ven representada en algún pueblo del Principado, porque sólo de oír los sucesos no se incita el corazón con el aliento que si los mira representados por aquel *segnius irritant demissa*³⁵; que no ha de faltar latín que encajar. Sólo quiero decir que lo sucedido es como profecía de un poeta de nuestra nación y de estos tiempos, por lo que dijo otro de aquellos:

*Fas mihi praecipue vultus [vi]disse Deorum,
vel quia sunt vates, vel quia sacra cano.*³⁶

³⁵ La cita sencera correspon als versos 180 i 181 de l'*Ars poetica* d'Horaci: *segnius irritant demissa per aurem quam quae sunt oculis subjecta fidelibus* ("Allò que es diu de paraula afecta l'esperit més lentament que no pas allò que cull la mirada fidel").

³⁶ "Jo he tingut el privilegi especial de veure el rostre dels déus, ja perquè sóc poeta, ja perquè canto la religió" (Ovidi, *Fasti. Liber VI*, vv. 7-8)

Yo no me desdeño de nombrarlo, por ser el más venerado resguardo de Apolo, el Doctor Benito García³⁷, Rector de Vallfogona, el cual hablando de Cataluña de diez años ha dijo así, compendiando todo lo que contiene esta tragicomedia ahora:

Amb sa gandalla daurada,
que és dels reis lo apretador,
i la saya que amb primor
és d'un diluvi tallada,
la Diputació entonada
ix, però amb raó em recel;
no ho permeti lo just Cel,
que li mudi una conquesta
en toques de viuda trista
lo blanc i purpureo vel.

Estos celosos temors
assaborir-los convé,
puix la antiguitat digué
profetes als trobadors:
i em par que oeix los tambors,
i que per nostra campanya
las banderas reals d'Espanya
armadas esquadras guien;
i plassia a Déu que no sien
les d'alguna nació estranya.³⁸

³⁷ Es refereix al poeta barroc Francesc Vicenç Garcia (1578?-1623), més conegut com el Rector de Vallfogona.

³⁸ Dècimes LXX i LXXI del poema *Desengany del món*, del Rector de Vallfogona.

LOA DE LA COMEDIA DE MONTJUÏC

Hablan en ella³⁹.

CASTILLA CON CORONA IMPERIAL
CATALUÑA CON CORONA REAL.

CATALUÑA

Goza el imperio de las tres Españas,
Castilla levantada a suma alteza,
tú que a la dea variante⁴⁰ engañas
triunfando insigne en gloriosa empresa.
Monarquía feliz, que en oro bañas
los coturnos que Ofir⁴¹ humilde besa,
vive monarca en años siempre iguales
a empíreos lustros ya, si a imperiales.

5

³⁹ acot. inicial: aquest repartiment és el corresponent al MAHCB, que constitueix el testimoni base de la *Loa* i l'*Entremès*, el *dramatis personae* de les quals reproduïm al principi de cada un d'aquests espectacles.

⁴⁰ v. 3 *dea variante*: la deessa Fortuna.

⁴¹ v. 6 *Ofir*: regió (no determinada) en terres bíbliques, on es diu que hi abundaven l'or i altres matèries precioses (Veg. *Bíblia, Llibre dels Reis*, 9, 26-28)

CASTILLA	Ya miras mi potencia, que elevada se imprime entre caracteres de estrellas que me consagran, a una y otra armada, Ceilán diamantes, Luba perlas bellas ⁴² ; que no basta en su eclíptica dorada pisar mi imperio el sol, que en leves huellas de <i>Aetón y Perois y Pias*</i> de su coche, se ha de valer del día, y de la noche.	10 15
CASTILLA	El tiempo tardo, que feroz devora lo que a ser inmortal gallardo aspira de mi diadema ⁴³ , términos ignora, que casi eterna reverente admira; las zonas todas, que la luz colora de mi potencia feudatarias mira; breve en dosel el Orbe heroicas plantas y corta suma a eternidades tantas.	20
CASTILLA	¡Toda esa pompa, para mí, es tristeza; toda esa gloria es loco devaneo ⁴⁴ ; que no puedo ablandar una dureza de quien es mariposa mi deseo! ¡Tu Barcelona, oh Cataluña, es esa que ha de probar olvidos del Leteo ⁴⁵ ! Cual ves para ella emprendo una jornada. Guarda ⁴⁶ no sea la jornada nada.	25 30
CATALUÑA CASTILLA	Han de temblar los mudos elementos, moveráse ⁴⁷ la maquina estrellada, sucederán horrísonos portentos, vibrará el Ponto ⁴⁸ cólera encrespada...	35
CATALUÑA	Que te mueva a tan rápidos intentos Barcelona leal está aclamada del tiempo en las memorias y en añales, libre y gloriosa de privilegios reales.	40

⁴² v. 12 *Ceilán*: actual Sri Lanka; antiga colònia portuguesa fundada per Lourenço de Almeida. | *Luba*: segona ciutat més important de l'illa de Bioko, a Guinea Equatorial, i també antiga colònia portuguesa. Malgrat ésser colònies ultramarines lusitanes, l'autor les posa com a referència de "pols mundials" per emfatitzar que l'imperi espanyol era "l'imperi on no es ponía mai el sol", ja que ambdues van ser colonitzades mentre Felip II d'Àustria fou rei consort de Portugal per primeres núpcies; títol que mantindrien els seus descendents.

⁴³ v. 19 *diadema*: faixa o cinta ornada amb brodats, pedres precioses, etc., amb què els sobirans se ceneixen el cap; poèt., corona.

⁴⁴ v. 26 *devaneo*: deliri, endemesa, desconcert | 2. Distracció o passatemps brèvol o reprehensible | 3. Enamorament passatjer.

⁴⁵ v. 30 *Leteo*: riu de l'inframón mitològic greco-llatí que, en beure de les seves aigües, provoca l'oblit.

⁴⁶ v. 33 *Guarda*: interg. de temor o recel de quelcom. || 2. Veu amb què s'adverteix i avisa a algú que s'aparti del perill que l'amenaça.

⁴⁷ v. 34 *moveráse*: pronom post-posat al futur.

⁴⁸ v. 36 *Ponto*: antiga regió d'Àsia Menor a la riba del Mar Negre, a l'actual Turquia.

CASTILLA	Razón de Estado mueve su conquista, ánimos castellanos agraviados, no hay castellano que no esté en la lista, dejando aparte los demás cuidados ⁴⁹ ; Barcelona por libre se enemista con mis monarcas siempre entronizados; un monarca ha de dar sólo las leyes; danlas ⁵⁰ los catalanes aun a reyes.	45
CASTILLA	Tributo paga el rey a Barcelona. ¡Qué monstruoso gobierno! ¡Qué locura! ¡Tener con dependencias la corona! Conquistándote a ti se la asegura.	50
CATALUÑA	Sus privilegios juró el rey, y abona ⁵¹ a Barcelona cuando así procura conservar lo que han dado a sus mayores tantos monarcas, reyes y señores.	55
CASTILLA	¿Jurólo ⁵² ? Juró mal, y ha de enmendarlo.	
CATALUÑA	¡No sé cómo podrá, siendo perjuro!	
CASTILLA	¿Doctores faltarán para apoyarlo?	
CATALUÑA	Que estarán sobornados conjeturo, o, llenos de temor, han de aprobarlo; mas no por eso el rey está seguro.	60
CASTILLA	¿Qué importa? Asegurarte es lo que importa que a ti, y a Francia, así las alas corta.	
CATALUÑA	Pues así pones en infame olvido tantas finezas tú, Castilla, ahora, por un privado que un Sejano ⁵³ ha sido, por quien España, como Roma, llora.	65
CASTILLA	Pues ¿cuándo Barcelona me ha servido?	
CATALUÑA	Nadie en el Orbe todo las ignora; mas oye ya la catalana gloria, que un ingrato es muy flaco de memoria.	70
	Ni con osada acción los siglos toco donde leal a dueños extranjeros de vida y oro, haciendo caso poco,	75

⁴⁹ v. 44 *cuidados*: sol·licitud i atenció per a fer bé quelcom.

⁵⁰ v. 48 *danlas*: pronom post-posat a l'indicatiu.

⁵¹ vv. 53-56: en començar el regnat, el rei, en jurar els furs i el terreny legal marcat per l'autoritat de la Generalitat, es sotmetia a les lleis i a complir-les. El cas més famós d'enfrontament pel compliment de la legalitat entre un rei castellà i les institucions catalanes és l'anomenat "enfrontament del vectigal", al 1416 (Veg. Ferran Soldevila, 569-602)

⁵² v. 57 *jurólo*: pronom post-posat al futur.

⁵³ v. 67 *Sejano*: Luci Eli Sejà, militar romà i còmplice en el regnat tirànic de l'emperador romà Tiberi. L'autor compara el comte-duc d'Olivares amb ell pel fet d'apoderar-se de l'administració de l'Estat i demés ministeris i poders.

hijos brotaba válidos guerreros.
Diréte⁵⁴ en breve, y tu favor invoco
de entre inmensos sucesos verdaderos
algunos nuevos, que clavel divino
desojado dará el olor más fino. 80

Por catalanes gozas las coronas
de Aragón y de Mallorca (ellas lo digan)
con otras muchas, de que tú blasonas
(y que a silencio títulos me obligan,
y, si acaso servicios, no abandonas, 85
y a tus orejas tantos no fatigan)
cuando te alcanzaba el fiero moro,
su conde te ayudó con tropas y oro.

El año treinta y dos y siete cientos,
Barcelona a los godos desterrados 90
dio amparo, cuando en árabes sangrientos
Julián quitó a Rodrigo honor y estados.
Al rey don Jaime, en bélicos portentos
afortunado, del valor preciados,
todos los catalanes le siguieron, 95
y Valencia al santo príncipe rindieron⁵⁵.

Con sesenta caballos, dos mil hombres
y con once galeras (don⁵⁶ famoso)
armadas y pagadas —no te asombres—,
sirvió a don Pedro de Aragón glorioso⁵⁷. 100
De catalanes vivirán los nombres
cuando al tercer don Pedro⁵⁸, con gran gozo,
aun al pequeño don quedando mudos,
dieron doscientos mil setenta escudos.

Esto sin armas, sin armadas tropas, 105
sin famosos e insignes capitanes,
y sin galeras de doradas popas
arbolando barreados tafetanes⁵⁹.
A dos Alfonsos⁶⁰ (si en annales topas,
segundo y tercio), bravos catalanes, 110

⁵⁴ v. 77 *Diréte*: pronom post-posat al futur.

⁵⁵ v. 96: conquesta de la ciutat de València el 1238.

⁵⁶ v. 98 *don*: acció de donar allò que és nostre a algú. | Per anal., allò que, comparat amb un do, hom ha rebut de Déu, de la natura, etc., sense haver fet res per adquirir-ho.

⁵⁷ v. 100 *don Pedro de Aragón glorioso*: l'autor es refereix a Pere II el Gran (1240-1285), "gloriós" per la conquesta de Sicília l'any 1282.

⁵⁸ v. 102 *al tercer don Pedro*: el rei Pere III el Cerimoniós (1319-1387).

⁵⁹ v. 108 *barrados tafetanes*: la senyera, o l'emblema del llinatge dels comtes de Barcelona.

⁶⁰ v. 109 *dos Alfonsos*: el rei Alfons II el Franc (1265-1291), i el seu nét, el rei Alfons III el Benigne (1299-1336).

con veintiséis galeras –no te espante–,
y al conseller Marquet por su almirante⁶¹.
A don Martín, del rey don Juan hermano⁶²,
sirvió con veintisiete mil ducados
a los dos Jaimes⁶³, con el pecho lleno, 115
y con trecientos mil, no son cornados⁶⁴.
Al gran rey don Martín (aquesto es llano⁶⁵),
con quince cuentos⁶⁶ bien adelantados,
con venerarle por su rey muy antes,
opuesta⁶⁷ al Foix con muchos mil infantes. 120
Al otro rey Martín, de este heredero⁶⁸,
ocupado en la guerra de Cerdeña,
con seis bajeles y escuadrón entero;
lo que el archivo⁶⁹ en mi ciudad enseña,
Desmall allí murió cónsul tercero 125
de Barcelona, que llevó la enseña
de general de escuadras catalanas
asistiendo a venganzas soberanas.
Del Balener, navío poderoso,
con otros cinco contra genoveses 130
en defensa de Alfonso belicoso,
dando al de en cap de capitán las veces,
surcó el mar de Liguria proceloso,
que, ofendido de ver barceloneses
en su turquí⁷⁰ espumoso y tan triunfantes, 135
bramó furioso en ondas resonantes.
Libró de cárcel la persona augusta
del príncipe don Carlos de Viana⁷¹,
y a su padre intimó la queja justa,
que años después no le salió tan vana; 140
defendió al príncipe de la guerra injusta

⁶¹ v. 112 *conseller Marquet*: Galceran Marquet, vicealmirall i cronista, cap de la flota catalana que participava en la guerra contra els genovesos (1330-1336).

⁶² v. 113 *don Martín*: el rei Martí I l'Humà (1356-1410); *don Juan*: el rei Joan I el Caçador (1350-1396), germà gran de l'anterior.

⁶³ v. 115 *dos Jaimes*: els reis de Mallorca.

⁶⁴ v. 116 *cornados*: coronats.

⁶⁵ v. 117 *aquesto es llano*: "això ho sap tothom".

⁶⁶ v. 118 *cuentos*: còmputs | Guaspa o violla de la pica, la llança, el bastó, etc. | Puntal que es posa per a sostenir quelcom.

⁶⁷ v. 120 *opuesta*: oposar una cosa contra una altra per destorbar o impedir el seu efecte.

⁶⁸ v. 121 *Al otro rei Martín*: l'infant Martí II el Jove (1376-1409), fill de Martí l'Humà, i rei de Sicília.

⁶⁹ v. 124 *archivo*: Conjunt orgànic de documents que una persona, societat, institució, etc., produeix en l'exercici de les seves funcions o activitats.

⁷⁰ v. 135 *turquí*: adj. desus. Pertanyent a Turquia.

⁷¹ v. 138 *Carlos de Viana*: Carles de Viana (1421-1461) fou príncep d'Aragó i infant de Navarra, príncep de Viana, Girona, duc de Gandia, i rei de Navarra.

que se le hacía con acción tirana,
y le obedeció por príncipe, hasta tanto
que dio el alma al Olimpo, al Orbe llanto.

Dio a don Juan el segundo⁷² dos galeras 145
de todo menester bien pertrechadas;
al gran Fernando⁷³, que en divinas veras
conquistaba mil glorias en Granadas⁷⁴,
después de escuadras, que enviaba enteras
de los moros temidas, no aguardadas, 150
doscientos dio de pólvora quintales,
por necesarios a su amor iguales.

A Carlos quinto, sol austral de España,
de artillería dio doce cañones,
que han sido rayos entre la campaña 155
rompiendo valerosos escuadrones:
Apóstoles los llaman; y no engaña
archivo catalán, que entre renglones
la alta memoria en bronce legaliza
firme carácter de una fe maciza. 160

En la ocasión de Alfonso, corso altivo,
con mil infantes Barcelona ilustre,
dando armas muchas con efecto vivo,
defendió a Perpiñán con gloria y lustre;
y a la villa sitiada que describo, 165
para que nadie tal lealtad deslustre,
pólvora le envió, balas, y mecha,
huyendo el corso más veloz que flecha.

A don Felipe Salomón segundo⁷⁵
de treinta mil escudos dio libranza; 170
y al gran Filipo⁷⁶, que hoy gobierna el mundo,
millón y medio lo que le dio alcanza.
Y el mesmo rey Filipo, en quien me fundo,
dijo una vez, ¡oh heroica alabanza!
“Confieso ser el rey que más os debo, 175
con que tu queja es nula, y bien lo pruebo.”

A los demás servicios no me alargó
hechos a sus señores soberanos;
mas lo que dices sólo ha sido un cargo

⁷² v. 145 *don Juan segundo*: el rei Joan II el Sense Fe (1398-1479), segon fill del rei Ferran I d'Antequera, el primer sobirà del casal dels Trastàmara.

⁷³ v. 147 *Fernando*: Ferran el Catòlic (1452-1516) | *vera*: Faixa pintada a la part superior d'una paret, fris.

⁷⁴ v. 148 *Granadas*: fa referència a la conquesta de Granda el 1492.

⁷⁵ v. 169 *Felipe Salomón segundo*: el rei Felip II d'Espanya (1527-1598), fill de l'emperador Carles V.

⁷⁶ v. 171 *al gran Filipo*: el rei Felip IV (1605-1665)

	forjado en dos caprichos cortesanos.	180
	Si desvelar me quieres, será largo, y aun sin duda has menester las manos, porque aquel que pelea sin justicia, vencido llega de su vil malicia.	
CASTILLA	Esto ha de ser, y, con tus hijos propios,	185
	la guerra se ha de hacer; ya está trazada.	
CATALUÑA	Arbitrios son de guerra muy improprios.	
CASTILLA	Ya tengo en alto la feroz espada.	
CATALUÑA	¿Y si acaso, oh Castilla, esos oprobrios hacen que Cataluña, agraciada, su corona te quite de la frente dándola al justo Luís bellipotente ⁷⁷ ?	190
CASTILLA	No haréis, porque los catalanes sois leales.	
CATALUÑA	Pues si lo son, ¿cómo Filipo gusta tratarlos cual vasallos desleales?	195
	Diceslo tú, Castilla siempre augusta.	
CASTILLA	No me entremeto en sus mandatos reales.	
CATALUÑA	Mira que aquesta guerra es guerra injusta.	
CASTILLA	Cuando lo sea al rey obedecemos: tú has de morir, no hay ya que hacer extremos.	200
CATALUÑA	Vuelve la vista a aquel cristal luciente que retrata sucesos venideros: mira sobre Montjuïc, monte eminente, hechos corderos tus leones fieros; mira cual tiende aquel francés valiente	205
	la flor de lis a vientos lisonjeros, y que las altas barras catalanas abaten ya tus torres castellanas.	
	Mira que para poco es la injusticia, que a esos veinte mil rinden trescientos;	210
	mira, Castilla, tu mejor milicia a los pies de almugávares sangrientos; teme, Castilla, aun mayor justicia; Júpiter de Faetontes pensamientos.	
CASTILLA	La Guerra intimo solo porque vi esto.	215
CATALUÑA	Echada está la suerte, mas ¿qué es esto?	

Tóquense clarines, cajas, y suenen piezas, con que se empieza la comedia. Desaparecen

Cataluña y Castilla

⁷⁷ v. 192 *Luís bellipotente*: el rei Lluís XIII de França (1601-1643), el qual durant la Guerra dels Segadors va ser proclamat comte de Barcelona.

LA FAMOSA TRAGICOMEDIA DE LA ENTRADA DE MARQUÉS DE LOS VÉLEZ
EN CATALUÑA, ROTA DE LAS TROPAS CASTELLANAS Y ASALTO DE MONTJUÏC

Hablan en ella las personas siguientes⁷⁸

EL DIPUTADO CLARIS	MONSIEUR DE ESPENÁN
TAMARIT, diputado militar	CABANYES Y CASELLAS, capitanes
SANTA EULALIA	MONSIEUR DE AUBIGNÍ
BARÓN DE ROCAFORT	UNOS ALMUGÁVARES
DON JOSEP MARGART	DOS SOLDADOS CASTELLANOS
DON CARLOS ALTARIBA	SARGENTO TAPIOLAS
DOBLÓN, lacayo	MARQUÉS DE TORRECUSA
DOS CÓNSULES DE CAMBRILS	DUQUE DE SAN JORGE
MARQUÉS DE LOS VÉLEZ	DOÑA LEONOR, dama
EL CONSELLER ROSSELL	AMINTA, criada

⁷⁸ acot. inicial: aquest repartiment és el corresponent a AHCB, a BC1, i a BC2, que constitueixen el testimoni textual dels tres actes de l'obra. No obstant això, considerem pertinent, encara que sigui en aquesta nota, d'enumerar la resta de *dramatis personae* que apareixen anecdòricament al llarg de l'obra: Francesc de Vilaplana, Consellers i Diputats de la Diputació, Oïdor Ferran, Soldats catalans, Soldats francesos, Soldats castellans, Monsieur Du Plessis, Monsieur de la Halle, Monsieur de Sarignán, Josep d'Ardena, Borrell, Enric Joan, Monsieur de Bridoirs, Frares Caputxins, Monsieur du Verge, Sant Ferriol, germans Paguera, Casamitjana, Ambrós Gallart, Lluís Valencià, Oïdors, Manuel d'Aux, Bertrolà, Vilosa, Fernando Chirinos, Muzio Spatafora, Cárdenas, Bustamante, Fernando Tajada, Quiñones, Pimentel, Exaforas, Herrera i Conde de Tirou.

JORNADA PRIMERA⁷⁹

*Sale el marqués de los Vélez con bastón de general, el marqués de Torrecusa,
el duque de San Jorge y soldados*

VÉLEZ ¡Calle el sonoro parche⁸⁰, y haced alto,
soldados fuertes, gloria de Castilla,
pues con vuestro valor, que aquí no exalto,
ya su arrogancia Cataluña humilla!
¡Entrad, robad, dad saco, que al asalto 5
de Barcelona sólo la cuchilla
y el fuego abrasador vengará agravios!
Callar y obrar es de valientes sabios.
 Postrada veis a la Tortosa fuerte⁸¹, 10
y arrepentida del pasado yerro...
mas ¿qué importa? Callad, porque la muerte
al cual he de imitar y a cual destierro:
quien delinquiere por su mala suerte
(¡oh cuánto horror en este pecho encierro!)
contra mi rey, no ha de buscar clemencia, 15
que de muerte le firmo la sentencia.
 Ya estamos en Cambrils⁸², que altivo aspira
resistir la corriente impetuosa.
Tanta arrogancia con razón me admira.
Si bien la empresa le saldrá costosa, 20
ya el corazón por se vengar⁸³ suspira.
Todos han de morir, que no reposa
un capitán cual yo, porque triunfante
hasta París me subiré arrogante.
 ¡Apuntad la tremenda artillería, 25
abran las balas dilatada brecha!,
aunque a vuestra orgullosa valentía
a acabar y rendir siempre tan hecha
poco importa el abrir; mejor sería,
porque pueda decir yo sin sospecha, 30
que sois valientes. ¡Escalad los muros!,
que a ser Olimpos aún no están seguros.
 Ya sabéis que al Guzmán, al de Olivares

⁷⁹ Tant a BC1, a BC2, com a AHCB apareix ACTO PRIMERO; tanmateix, el regularitzem democràticament a JORNADA PRIMERA perquè als següents dos actes hi figura JORNADA.

⁸⁰ v. 1 *parche*: tambor, instrument musical.

⁸¹ v. 9: Tortosa va caure davant les tropes castellaness el 1640.

⁸² v. 17: Cambrils va caure davant les tropes castellaness el 14 de desembre de 1640 després de dos dies de setge.

⁸³ v. 21 *se vengar*: pronom avant-posat a l'infinitiu.

hacéis en esto grato sacrificio;
a quien esta nación da mil pesares, 35
sin razón, sin consejo, y sin juicio;
todos cuantos, pues, son a sus altares
degollados sabrán que fue gran vicio
resistir voluntades soberanas,
principalmente la que son guzmanas. 40

Los mozos pues han de ir a las fronteras
si son robustos y de ingenio y brío;
los rústicos villanos a galeras
(presto pobladas las veréis confío);
los demás, alistados en banderas 45
trasladados irán al norte frío
o a Portugal, porque han de ver más mundo,
que en esto solo mi venganza fundo.

Los clérigos, los frailes, y aun las monjas
a degollar los tengo condenados 50
o a destierro fatal (y aún son lisonjas),
según de ellos estamos agraviados;
de su sangre estas campañas como esponjas
empapadas verán, si mis cuidados

Siéntase ruido de artillería

llegan de la venganza al fin que miro, 55
pues por cruel de hoy más de mi me admiro.

¡Batid la estrada, ved si alguno alcanza
impedir la empezada batería!
¡Ea, fuertes leones!, la venganza
compita con vuestra alta valentía; 60
no quede de esta villa semejanza,
no haya más Cataluña; patria mía
fue, pero siendo al gran Felipe ingrata,
traidor será quien defenderla trata.

¡Alarma, alarma, pues! ¡Al muro, al muro! 65
¡Aplicad los aceros! ¡Viva España!
¡Ea, españoles fuertes! ¡Cuán seguro

Salgan como que arremeten a los muros

milito cuando estáis en la campaña!
Ya atiando a todos, ya al igual procuro
mirar de todos una y otra hazaña. 70
¡Proseguid, que la fama se hace lenguas!

Cambrils conozca sus villanas menguas.

Disparan de una y otra parte, cae el caballo del marqués de los Vélez

SAN JORGE ¡Dios te guarde!
TORRECUSA ¿Qué ha sido?
SAN JORGE Que el caballo
 del general han muerto.
TORECUSSA Mal agüero.

Levántese el Vélez

VÉLEZ ¡Ánimo! ¡Viva España!, que en esto hallo 75
 ganado el Principado, por quien muero;
 que como el macedón⁸⁴, aunque lo callo,
 cayó al entrar del Asia, y dijo fiero
 “Presa te tengo”, así conmigo digo
 ¡preso está el Principado de mi enemigo! 80
SAN JORGE Parece que des del muro
 un blanco lienzo han sacado.
VÉLEZ Vaya un trompeta, y cuidado.
TORRECUSA Que es partido⁸⁵ conjeturo.
VÉLEZ Catalán falso perjuro, 85
 ¿ahora con eso sales
 cuando a las armas reales
 te has atrevido insolente?
 Un rayo tienes presente
 por cúmulo de tus males. 90
TORRECUSA Dicen, señor, que a partido
 se te quieren entregar.
VÉLEZ Y ¿qué partido⁸⁶ he de dar?
TORRECUSA Salvar la vida han pedido.
VÉLEZ Digan que lo he concedido, 95
 y doy la palabra real.
 (A parte.) Pero calla, desleal,
 que no ablandas mi furor
 sin o con sangre y rigor.
SAN JORGE No temáis, no os hará mal. 100

Salen dos cónsules de Cambrils, el Barón de Rocafort, Bertrolà, Vilosa, y otros⁸⁷

⁸⁴ v. 77 *macedón*: Alexandre el Gran.

⁸⁵ v. 84 *partido*: Cedir en la seva perseverança o opinió.

⁸⁶ v. 93 *partido*: Profit, avantatge o conveniència.

CÓNSUL 1	A vuestras plantas, señor, rendidos nos ofrecemos, que, aunque peleado habemos ⁸⁸ , todo fue por nuestro honor. Haced como a vencedor	105
	noble: perdonando entrad, que es más triunfo y majestad perdonar a los rendidos que no el pisarles vencidos. Perdón, señor.	
VÉLEZ	Levantad.	110
CÓNSUL 2	Con llanto, señor, las llaves a esas plantas arrojamos cuando ni mirar osamos enjos, puesto que graves: usad de medios süaves, ⁸⁹	115
	que si sujetar queréis los pechos que aquí no veis, ha de ser con grande amor, y, si no, advertid, señor, que jamás los venceréis.	120
VÉLEZ	¿Quién es aquí el capitán que con tal reputación ha sustentado el tesón?	
TORRECUSA	Los cónsules lo dirán.	
CÓNSUL 1	Un famoso catalán	125
	que es de Rocafort barón.	
VÉLEZ	Con forma y con gran razón el nombre, mas ¿dónde queda?	
ROCAFORT	A vuestros pies, porque pueda lograr mi heroico blasón.	130
VÉLEZ	Sois un valiente soldado, mas no sois leal al rey.	
ROCAFORT	Si el rey va contra la ley, ya quedo justificado.	
VÉLEZ	A su rey debe el criado, sea justo o no sea justo, obedecer.	135

⁸⁷ acotació: els personatges (que no són anotats als *dramatis personae*, però que reproduïm) de Bertrolà i de Vilosa corresponen, respectivament, a Carles Bertrolà i a Jacint Vilosa, els quals foren dirigents de les forces opositores a l'exèrcit castellà en el setge i presa de Cambrils de 1640, i que foren executats pel marquès de Los Vélez a traïdoria juntament amb les autoritats locals, com il·lustra l'escena.

⁸⁸ v. 103 *habemos*: per 'hemos', és un arcaisme.

⁸⁹ v. 115 *süaves*: hem considerat oportú l'accentuació mitjançant la dièresi sobre la lletra 'u' per tal que formi diftong i es completi el metre heptasil·làbic, com era costum a l'època.

de vuestro valor prodigios.
Y vos, gallardo Casellas, 165
cuyo gran valor admiro,
y en quien descansará el cargo
del sustentar a Calisto⁹⁶.
¡Ea, almugávares fuertes⁹⁷!,
cuyo nombre ya está escrito 170
(para mayor gloria vuestra)
del tiempo en los pergaminos;
vosotros, cuyos alientos
ignoran el ser vencidos,
y árbitros en las batallas 175
dais las victorias que miro;
vosotros, que sois ejemplo
de los mismos enemigos,
pues, si saben pelear,
es en fe de haberos visto; 180
vosotros, que en toscas pieles
tan de la muerte ministros
sois, que aún las ventajas
os libra en lo ejecutivo⁹⁸;
vosotros, que cuando el mundo 185
de treguas a los sentidos
os vinculáis las victorias
y os consagraís los peligros;
vosotros, que duras peñas
son siempre albergue sucinto⁹⁹, 190
modelo de vuestros pechos,
y de vuestra gloria nichos;
vosotros, pues, atendedme,
que en vuestras pistolas libro
la máquina más segura 195
de mis valientes designios,
pues sois tostados pebetes¹⁰⁰

⁹⁶ v. 188 *sustentar*: defensar o sostenir una opinió determinada. | *Calisto*: nimfa de la mitologia greco-llatina, que fou convertida en ós per la seva mestressa, la deessa casta Diana, en assabentar-se que la seva serva s'havia quedat embarassada de Júpiter. Interpretem que l'autor estableix una analogia entre el mite i la funció del capità Caselles perquè aquest s'encarreguè de defensar les posicions estratègiques de la batalla millor que com ho va fer Júpiter en salvar la seva amant davant la còlera de Diana.

⁹⁷ v. 169-203: malgrat ja ho anotem a l'estudi preliminar, ens sembla convenient recordar que la presència dels almogàvers a l'obra és plenament anacrònica, ja que els almogàvers foren unes milícies armades corsàries medievals a ordres de la Corona d'Aragó; no obstant això, l'autor els introdueix a l'obra com a símbol (romàntic *avant la lettre*, podríem dir-ne) de figura forta, guerrera, vencedora i triomfal de Catalunya, a fi de reforçar el missatge ideològic-polític que pretén.

⁹⁸ v. 184 *ejecutivo*: que no permet que es difereixi l'execució.

⁹⁹ v. 190 *sucinto*: recollit, breu, compendiós.

del rojo planeta Cintio¹⁰¹,
y os examina el fénix¹⁰²
rayo a rayo, hilo a hilo. 200
Mirad por la patria ilustre,
en cuyas campañas miro
ejércitos formidables...

Sale un almugávar

ALMUGÁVAR Guárdete el cielo.
MARGARIT Oh, amigo,
¿qué hay del campo del marqués? 205
ALMUGÁVAR Cambrils cómo ha resistido
de ejército tan pujante
las arrogancias y bríos
dígate mi desaliento,
la desgracia que suspiro, 210
el horror que cubre el pecho.
MARGARIT Di, que valor tengo.
ALMUGÁVAR Digo.
Llegaba el general, aquella fiera
hijo de Cataluña¹⁰³, ¡oh, quien pudiera
comérsele a bocados 215
mitigara algún tanto los cuidados
que de vengarme tengo!
Catalán no he de ser si no te vengo,
pero quede a mi cuenta:
su ejército en Cambrils fiero presenta 220
de quince mil infantes
y cuatro mil caballos, no te espantes.
MARGARIT ¿Cómo espantar, pues, loco?
Echa más, que a mi brío todo es poco.
ALMUGÁVAR La altivas banderas 225
azotaban del aire las esferas¹⁰⁴
si bien por ser del viento
amigas las besaba el elemento;

¹⁰⁰ v. 197 *tostados*: torrats | *pebetes*: Canut format d'una massa de pólvora i altres ingredients, que serveix per a encendre els artificis del foc. És a dir, que els almogàvers són com pólvora sempre encesa, o bé disposada a cremar.

¹⁰¹ v. 198 *del rojo planeta Cintio*: el déu de la guerra romà Mart. Amb aquesta referència succeeix el mateix que amb la nota 56, exposada a la pàgina anterior.

¹⁰² v. 199 *fénix*: au mitològica que es diu que renaixia de les seves cendres.

¹⁰³ v. 214 *hijo de Cataluña*: es refereix al marquès de Los Vélez, que no era català perquè era nascut a Múrcia, però que ostentava títols nobiliaris catalans heretats tant per via paterna com materna.

¹⁰⁴ v. 226 *esferas*: poèet. Cel que volta la Terra.

siguió la artillería
con tanto carruaje que temía 230
(y algunos lo decían)
que no a pelear, sino a poblar venían.
Vieras al castellano
que como en lo abrasado del verano
la cantora avecilla 235
con el calor, que al segador humilla,
mariposa del fuego,
sin orden, sin concierto, y sin sosiego,
garla¹⁰⁵ parlera y chilla
imitando su bárbara cuadrilla¹⁰⁶, 240
así hablaba arrogante
con el calor del parche resonante.
Y a cada cual decía
que para tanto rumbo y bizarría¹⁰⁷
soplo era Cataluña, 245
que la conquistarían en la uña.
Tal loco prometía
que en sólo un mes el rey conquistaría
la Francia toda, el mundo,
cual de bajar intrépido al Profundo¹⁰⁸ 250
ofrecía, y, cual loco,
con desgarro no poco
desafiaba a la bárbara fortuna;
cual que desde la cuna
respeto le tenía 255
que haber vencido su poder decía;
y hablando Torrecusa
dijo que si la turba circunfusa¹⁰⁹
de Cataluña y de la Francia junta
se le opusiera, por su mal, difunta 260
la imaginaba sólo al ver su ceño;
(pero ¡qué necio empeño!)
el de San Jorge dijo que eran pocas
(mas ¡qué arrogancias locas!)
cuantas escuadras conducir podría 265
todo el Orbe a su altiva valentía.
Cual dijo¹¹⁰ que Tortosa,

¹⁰⁵ v. 139 *garla*: parlar molt, sense interrupció i poc discretament.

¹⁰⁶ v. 240 *cuadrilla*: pollam, llocada., conjunt de pollets que neixen dels ous.

¹⁰⁷ v. 244 *bizarría*: gallardia, valor.

¹⁰⁸ v. 250 *Profundo*: l'Infern.

¹⁰⁹ v. 258 *circunfusa*: difosa o extesa entorn.

	no de traidora, sí de temerosa, se entregó al castellano por temer el azote soberano de Felipe. En fin, todos se dibujaban con diversos modos los trofeos y glorias, los triunfos, los laureles, las victorias. Con estas bizarrías	270
	ponen cerco a Cambrils, que en cuatro días se rindió por concierto ¹¹¹ , porque, señor, te advierto, que un hombre echó en un pozo la pólvora y las balas Aquí el gozo del de los Vélez no acierto: vida salva el concierto fue, ¡ y lo juró el perjuró! ¡Abren sobre seguro, pide quién es el cabo ¹¹² ,	275
	dice tu primo que él, y en fin al cabo ¹¹³ de afearle ¹¹⁴ infinito lo que él a voces reputó delito, al Rocafort valiente mandó dar un garrote!	280
MARGARIT	¡Para, tente,	285
	oh bárbaro homicida!	
ALMUGÁVAR	A Bertrolà también quitó la vida, a un cónsul y a Vilosa, y en lugar de sepulcro, urna o losa.	
MARGARIT	No digas más. ¡Soldados, el morir por la patria ya es de honrados, pero el morir con gloria, aunque os venzan, tenedlo por victoria! Por las luces que miro los suspiros retiro, que si me considero cruel, sangriento, agraviado y fiero, de mi mesmo me guardo. ¡Cómo en vengarte aguardo, amado primo mío!	290
		295
		300
		305

¹¹⁰ v. 267 *Cual dijo*: ‘Esto dijo’

¹¹¹ v. 277 *concierto*: Acord, entesa, pacte.

¹¹² v. 285 *cabo*: Cabdill, capità, cap.

¹¹³ v. 286 y *en fin al cabo*: ‘al cap i a la fi’, locució adverbial catalana.

¹¹⁴ v. 287 *afearle*: Titllar, assenyalar amb nota desfavorable, blasmar.

	Pero ya a vuestro brío, valientes y famosos capitanes, apelo aquí. ¡Tened ¹¹⁵ los tafetanes al viento lisonjero! ¡Morirá el de los Vélez torpe, fiero,	310
CABAÑES	¡Desvaneced sus bárbaras quimeras! ¹¹⁶ ¡Ejecuta tu intento, mas sea velozmente, porque siento, si mi enojo adivinan,	315
	que de miedo ligeros se encaminan otra vez a Castilla! Y no fuera muy grande maravilla, mas por no declararlo, harto mejor, señor, será callarlo,	320
	porque no se me huyan y de precipitado no me arguyan. No mueran de dos muertes, pues se precian de fuertes, que valor he de darles	325
	porque pueda con su honra degollarles. ¡No digan que murieron porque sólo enojado me atendieron; y que al llegar mi espada, por ocio se la volvió envainada!	330
CASELLAS	¡Yo, que sé que soy rayo y anteveo lo flaco del desmayo, reviento de impaciencia, porque sé que he de obrar sin resistencia, y he de volverme ocioso	335
	hollandando dentro en mí lo valeroso! Que si mi brío es dicha, no hallar quien se me oponga es mi desdicha.	
ALMUGÁVAR[ES]	¡I nosaltres direm “¡A carn, a carn!” ¹¹⁷ , que de sentir-nos sols se moriran!	340

Vanse, y salen, en Barcelona, los Consellers, el Diputado Claris, otros caballeros con Monsieur de Espenán, mestre del campo,[y] general del Principado.

CLARIS Tarragona me ha pedido
que socorramos su plaza,

¹¹⁵ v. 308 *Tened*: Desdoblegar, extendre o desplegar, en aquest cas, les banderes al vent favorable.

¹¹⁶ v. 312 *¡Desvaneced sus bárbaras quimeras!*: Desnuar d'una il·lusió o fantasia.

¹¹⁷ v. 339 *¡A carn, a carn!*: un dels crits de guerra dels almogàvers, com 'Desperta, ferro!' o 'Aur, aur!'.

pues tan adelante pasa¹¹⁸
el marqués desvanecido.

Y así, con sumo cuidado, 345
Monsieur, partid, porque luego
deis a sus miedos sosiego,
general del Principado.

Haced que nuestra nación
tenga por honra y provecho 350
el haber Espenán hecho
con el rey francés unión.

Si queda por vos servido
este noble Principado,
el premio no os dé cuidado, 355
porque es muy agradecido.

Y pues sois tan gran varón,
en vos consiste, señor,
la gloria y el pundonor¹¹⁹
de la francesa nación. 360

Quince mil libras ha enviado
la bélica Barcelona
porque tenga Tarragona
el socorro asegurado.

Sin esto, otras municiones 365
para que los enemigos
sepan que tienen amigos
para tales ocasiones.

Si aqueste hábito sagrado¹²⁰
que indignamente me visto 370
no lo impidiera, es bien visto
que fuera vuestro soldado;

pero el señor Conseller,
con el purpúreo ornamento¹²¹,
podrá suplir este intento 375
que yo quisiera ejercer.

Es valiente y animoso,
y así, con mucha razón,

¹¹⁸ v. 342-343 *plaza* i *pasa*: falsa rima causada per l'adequació de la grafia de la doble essa llarga, presents tant a BC com a AHCB, i que es repeteixen en altres casos durant el text; concretament als versos 679, 681

¹¹⁹ v. 359 *pundonor*: Estat en què la gent creu que consisteix l'honra, l'honor o el crèdit d'algú.

¹²⁰ v. 369 *hábito sagrado*: Pau Claris fou el President de la Generalitat, càrrec que antigament només podia ocupar algú del Braç eclesiàstic.

¹²¹ v. 374 *purpúreo ornamento*: el Conseller Pere Joan Rossell fou advocat, conseller terç de Barcelona i li fou encarregat el comandament militar aliat del mariscal Espenan en la defensa de Tarragona (Veg. Antoni Simon, 2008: 163); és per això que vesteix la porpra militar i pot "suplir el intento" de Pau Claris.

Barcelona en la ocasi3n
le ha dado el bast3n glorioso. 380

Ya la bandera gallarda
de la Eulalia catalana
partir3 con gloria y gala,
pues vos sois su 3ngel de guarda.

En fe de lo cual abierta 385
os tuvo esta gran ciudad
al entrar con majestad
del 3ngel la antigua puerta,

esta nunca fue vencida,
y as3 jura el Conseller, 390
Monsieur, guardarla, o perder
antes que a ella la vida.

Guardada est3 y la del rey,
que har3is guarda a lo que es uno,
pues hoy con gusto las uno 395
en defensa de la ley.

Y adi3s, Monsieur.

Vase el Diputado.

ESPEN3N Yo prometo,
por la cruz de aquesta espada,
de defender esta entrada
como lo dir3 el efeto¹²². 400

Y pues 3l lo ha de decir,
es por dem3s el hablar.

CONSELLER Pues se3or Monsieur, a obrar,
que yo o vencer, o morir.

Salgan Do3a Leonor, Don Carlos, Dobl3n, lacayo, y Aminta, criada.

DON CARLOS Pues, adi3s, Nise¹²³ divina. 405
DO3A LEONOR Adi3s, don Carlos del alma,
que como sale la gente
a ver el pend3n de Eulalia
y el br3o del Conseller,

¹²² v. 400 *efeto*: ‘efecto’, 3s un arcaisme; es repeteix als versos 738, 812

¹²³ v. 405 *Nise*: 3s un sobrenom po3tic galant-amor3s, de caire buc3lic, amb el qual es designa una dama en funci3 de l’altitud liter3ria que representa en un text. El fet que l’autor an3nim faci que el *gal3n* don Carlos s’adreci a do3a Leonor amb el pseud3nim Nise, ens mena a reforçar les nostres hip3tesis sobre una possible autoria de l’obra per part de Francesc Fontanella (Veg. l’apartat 1.2. de l’Estudi), at3s que el poeta catal3 3s l’3nic de la nostra literatura del segle XVII 1) contemporani dels fets, i 2) que va ocultar amb el nom de Nise a una de les seves amants (Veg. Pep Valsalobre, 2015: 24-29).

	no es justo, aunque estoy tapada, dar qué decir; además, que ese talle y esa gracia (por mi mal lo conjeturo) ya tendrá alguna picarda ¹²⁴ ,	410
	y no he de desazonar con muestras tan escusadas los logros que se acarrear lo hermoso de vuestras gracias.	415
DON CARLOS	Donosa ¹²⁵ estáis, Nise hermosa, pues si he estado en Alemania, y vengo ahora a la posta por defender mi patria, ¿tan presto ha de haber amor, tan presto juzgáis prendadas, y más en tiempo de guerras, a las damas catalanas?	420
DOÑA LEONOR	Lo que yo os puedo decir, que el rayo en un punto abrasa.	425
DON CARLOS	Sólo los de vuestros ojos tendrán tanta arrogancia y tan bella propiedad como lo dirán las llamas, que reducen a pavesas ¹²⁶ el pecho que ardiente acaban.	430
DOÑA LEONOR	Y ¿acordaréis os ¹²⁷ de mí?	435
DON CARLOS	Nise, el acordarse es falta, pues que consiste en olvido, y yo tengo tal el alma que entre cifras y memorias, o por rendida o esclava, no hay en ella indivisible en que no esté muy labrada de glorias de vuestro nombre.	440
DOÑA LEONOR	Mi señor don Carlos, basta; ¿por qué no dice, ¡ay de mí!, con el venir de Alemania tanto calor?	445

¹²⁴ v. 414 *picarda*: ‘picardia’; afició baixa, roïnesa, vilesa, engany o maldat, burla, trapelleria, intenció o acció deshonesto o impúdica.

¹²⁵ v. 419 *Donosa*: Que té gentilesa i gràcia.

¹²⁶ v. 433 *pavesas*: pabesas BC] pabesas AHCB] Part lleugera que salta d’una matèria inflamada i acaba convertint-se en cendra. Guspira, espurna, cremallot, escarbuny.

¹²⁷ v. 435 *acordaréis os*: pronom post-posat al futur.

	“¿De qué tierra, de qué patria puede ser esta gente? De las grutas sicilianas serán donde algún cíclope hizo alguna <i>ciclopada</i> ¹³³ : mas, si supieran aquí esa gentileza honrada que soy castellano yo, <i>¡postaré</i> ¹³⁴ que me trincharan, mal año para el <i>gigote</i> ¹³⁵ , ay de puta cual quedara!”	480
DOÑA LEONOR	¿Pensáis que me llamo Nise?	
DON CARLOS	Si las deidades engañan, ¿cómo puedo prevenirlo?	490
DOÑA LEONOR	No me llamo sino Laura ¹³⁶ , y porque os sea sagrado contra el rigor de una bala, esta reliquia os poned; no habéis de saber mi casa; no quiero que me sigáis.	495
DON CARLOS	Doblón, ya me entiendes.	
DOBLÓN	Basta, mas suplico a vuestra merced me deje hablar dos palabras con aquesta chimenea. Diga, señora rapada, ¿a cómo vende el turrón?	500
AMINTA	A doblón.	
DOBLÓN	La doblonada, pues como sabes mi nombre, válgate el diablo, muchacha.	505
AMINTA	¿No ve que amor es profeta?	
DOBLÓN	Serás profetisa falsa, porque como vengo ahora trotando leguas de Francia,	510

¹³³ v. 482 *ciclopada*: neologisme de caràcter còmic format pel joc de paraules que podríem definir com ‘una acció digna d’èsser feta per un ciclop’.

¹³⁴ v. 486 *postaré*: ‘apostaré’.

¹³⁵ v. 487 *gigote*: Estofat de carn picada ofegada en mantega. | Per ext., qualsevol altre menjar picada en trossos menuts. | fr. fig. i fam. Fer-la bocins.

¹³⁶ v. 492 *Laura*: més enllà d’identificar un clar referent petrarquesc en aquest pseudònim (relacionat amb l’amarguesa amorosa provinent del seu significat mitològic, ‘lauros’, que vol dir ‘llover’, i que raporta al mite de l’amor ‘amarg’ d’Apol·lo i Dafne), hem de ser conscients del que diu Lope de Vega al seu *Arte nuevo*: “Las damas no desdigan de su nombre, / y si mudaren de traje, sea de modo / que pueda perdonarse, porque suele / el disfraz varonil agrandar mucho” (v. 280-283), que el nostre autor compleix a mitges, ja que doña Leonor ens vesteix d’home al llarg de l’obra.

	y ya dices que me quieres, es muy cierto que me engañas, porque amar sin ver no es cosa que se use en España.	
AMINTA	¿No ves que por esa reja del manto, que es cerbatana ¹³⁷ del gusto, te miré a gusto, Doblón, toda la fachada? Y como soy chimenea, luego prendió en mí la llama;	515 520
DOBLÓN	mas, dejando la chacota ¹³⁸ , ¿quieres decirme tu patria? Eso pide mucho tiempo.	
DON CARLOS	No busca ausencias quien ama. Yo os prometo, mi señora, que, si el negocio se entabla y que se asiente la paz con el Felipe de España, luego estaré a ver mis glorias; mas ¿cómo podré yo hallarlas, si no sé más de que vos me tenéis con vos el alma?	525 530
DOÑA LEONOR	Mirad de espacio la joya, y os dirá quién es la dama.	
AMINTA	Doblón, adiós, y memoria.	535
DOBLÓN	Dame alguna joya; acaba: ¿por qué la tengo de ti?	
AMINTA	¿Qué mejor joya que el alma?	
DOBLÓN	Válgate Dios cuál te quedas.	
<i>Vanse las dos.</i>		
DON CARLOS	¡Ah falsa! ¡Ah liviana! ¡Ah ingrata!	540
DOBLÓN	Mas ¡que te toma el demonio!	
DON CARLOS	¿Con eso imaginas, falsa,...	
DOBLÓN	Mas ¡que te haces miquelete!	
DON CARLOS	...soldar injurias pasadas?	
DOBLÓN	Mira, señor, que las postas	545

¹³⁷ v. 516 *cerbatana*: Canut en què s'introdueixen bales de fang o altres coses per disparar-les o fer-les sortir impetuosament després, bufant amb violència per un dels seus extrems. | Instrument semblant a l'anterior fet de canyissa, i que utilitzen com a arma de caça alguns indígenes americans per disparar fletxes. | Trompeta acústica per als sords. | fr. fig. i fam. desus. Manifestar a través d'altri el que un mateix no vol dir.

¹³⁸ v. 521 *chacota*: Bullanga i joia mesclada de bromes, burles i rialles, amb què es celebra quelcom.

no han de ser para mañana.
 DON CARLOS Vamos, Doblón, a morir.
 DOBLÓN Pues corre primero, acaba.

[*Vanse.*] *Sale el Marqués de los Vélez, con cartas, y el de Torrecusa, reconociendo el muro de Tarragona*¹³⁹

VÉLEZ	Escribe en fin Tarragona, señor marqués, lo que digo,	550
	y, si este intento consigo, nuestra ha de ser Barcelona. Que no es falso trato abona, porque pasó el Fernandina ¹⁴⁰	
	con la escuadra que domina de galeras, y le dieron el bizcocho que pudieron, con que a creerlos me inclina.	555
	Ayer llegó el Conseller con el Monsieur de Espenán;	560
	ellos me dicen qué harán como los pueda coger; y si acaso llevo a ver en esta mano el pendón de aquesta fiera nación,	565
	a Madrid lo he de traer, y mañana he de emprender, Marqués, tan alta ocasión.	
TORRECUSA	No sé si a gusto se hará, pues no llevamos razón,	570
	y la mejor ocasión de esa yarda así saldrá. ¿Quién contra razón podrá?	
VÉLEZ	Marqués, ya no hay qué tratar; esto se ha de ejecutar;	575
	no quiero si es justo ver; más vale el obedecer, marqués, que el sacrificar.	
	Sólo ochocientos soldados y mil infantes a penas	580

¹³⁹ acot: aquest *Vánse* no apareix ni a BC ni a AHCB; no obstant això, l'adjuntem en aquesta edició perquè és clar que es produeix un canvi de quadre dramàtic temporal i locatiu que implica la desaparició d'escena de don Carlos i de Doblón.

¹⁴⁰ v. 554 *el Fernandina*: García Álvarez de Toledo (1579-1649), III duc de Fernandina, entre altres títols; comandà la flota castellana que assetjà Tarragona l'any 1641.

TORRECUSA

dar orden que marque ya.
Mejor será al madrugar.

Éntrese el marqués de los Vélez.

No me asienta esta guerra,
porque, a decir verdad, 620
no he visto fidelidad
como la de aquesta tierra.

Yerra; el de los Vélez yerra;
mas no le salga al revés;
crüel con su patria es;¹⁴⁴ 625
esto es ir contra la ley;
pero yo sirvo a mi rey,
mas no me agrada el marqués.

¿Qué valentía hasta ahora
puede a la plaza sacar? 630

Todo ha sido pelear
con papeles ¿Quién lo ignora?
Mas, ya que el favor implora
Cataluña y en ella es,
guárdese el señor marqués, 635
que no sé si volverá
aunque tan valiente está;
mal conocen al francés.

Mas ¿quién pudiera con fuego
quemar esta ciudad vil?, 640
porque en trato tan civil
fuera otro tumulto griego¹⁴⁵.

¡Ah Principado, y qué ciego
te ha tenido lealtad!
Pero no es temeridad 645
si pueden tirar del muro;
estarme aquí tan seguro
no he de probarlo, en verdad.

Éntrese. Salga, en Tarragona, Espenán, el Conseller, Francisco de Vilaplana¹⁴⁶, y otros catalanes y franceses

¹⁴⁴ v. 625: vers hipomètric. Es pot completar la sil·labificació si convertim en diftong per dièresi el mot *cruel* –com proposem– i provocant un hiat (“patria-es”).

¹⁴⁵ v. 642 *tumulto griego*: Referència a la guerra de Troia.

¹⁴⁶ acot. *Francisco de Vilaplana*: Francesc de Vilaplana i d’Agulló (1597-1649), noble, diplomàtic i dirigent de la Revolució Catalana.

CONSELLER	Triste será este día según veo, señor Monsieur, para este Principado.	650
ESPENÁN	Tal estoy que lo toco y no lo creo.	
CONSELLER	Tarragona parece que ha menguado de aquel brío y valor que prometía; indecisos están y sin cuidado.	
ESPENÁN	No hay forraje, señor, por sólo un día, que parece que es traza meditada, y no sé si acaso traición sería.	655
CONSELLER	Por ti, oh sacro pendón, Virgen sagrada, por ti me pesa, mas daré la vida primero que a Castilla esté entregada.	660
	¿Los cónsules qué dicen?	
ESPENÁN	Que rendida ha de ser esa plaza; que no bastan a defenderla a gente tan lucida.	
CONSELLER	En vano viles embelec ¹⁴⁷ gastan: ya sé su intento, y por los cielos puros, pues este hierro con el oro engastan, que Barcelona arrasará sus muros como lo hizo el otro rey airado, que no por fuertes quedarán seguros.	665
ESPENÁN	¡Que me halle tan vilmente aquí encerrado! Al de Espenán con estos embelec, no saliera conmigo un campo armado.	670
CONSELLER	Del atambor sonoro aquí los ecos oigo por Dios a Tarragona infame costar te tienen, tan villanos truecos.	675
ESPENÁN	Vaya el teniente Vilaplana, y clame a todo consistorio que dé traza de socorrerme cuando yo le llame, que he de quedarme a defender la plaza, aunque me aventure aquesta vida mía, pues tal maldad tan adelante pasa. ¹⁴⁸	680
	En tanto, a ver saldré si modo habría de algún concierto, y hablaré en el caso con el marqués; aguarde vueseñoría; excusemos, señor, algún fracaso.	685

Vá[n]se Espenán y Vilaplana.

¹⁴⁷ v. 664 *embelec*: Mentides, enganyatalls.

¹⁴⁸ v. 679-681 *plaza* i *pasa*: Veg. nota 83.

CONSELLER ¡Ay Dios! Cuál puede ser que la honra mía
 quede ahora estar bien, ¡oh Barcelona,
 cómo te has de acordar de aqueste día!
 ¡Ah traidora! ¡Ah villana Tarragona!
 Pero callemos, que un Infierno exhalo; 690
 procuraré salir, que mi persona
 no está bien encerrada; aquesto es llano.¹⁴⁹

Paséese el Conseller con mucha cólera, y entre Doblón por otra parte

DOBLÓN Salva le han hecho las mangas,
 y, con airoso desprecio,
 por en medio de las tropas 695
 entró Espenán por el riesgo;
 pero ¡qué bien ordenadas
 y qué galanes se han puesto
 con la victoria que aguardan
 capitanes y sargentos! 700
 Ya a la tienda del marqués
 se entró por tratar conciertos.
 ¡Brava afrenta a Cataluña!
 ¡Vive Dios que estoy contento!
 ¡Ea!, Marqués de los Vélez, 705
 pisa ya arrogantes cuellos,
 sujeta pechos altivos,
 vence designios protervos¹⁵⁰,
 corta cabezas como haces,
 sean de hoy más nuevo ejemplo 710
 los catalanes al mundo,
 intímales escarmientos.
 Castellano soy y he sido;
 aunque aquí vivo encubierto,
 mi intento es quedar hoy rico 715
 con un capricho que tengo:
 en llegando a Barcelona,
 al saco que loco espero
 me he de entrar como en mi casa
 tras su tesoro avariento; 720
 porque sé a ojos cerrados
 dónde, reservado y puesto,
 le tienen los catalanes;

¹⁴⁹ v. 690-692 *exhalo* i *llano*: falsa rima, present tant a BC com a AHCB, causada per assonància.

¹⁵⁰ v. 708 *protervos*: Obstinats, porfidiosos.

rico he de ser, esto es hecho.
 Pero ¡qué gusto me da 725
 ver del Conseller los gestos!
 Sin duda comió cazuela,
 según da tantos paseos.
 Aquí de la lavandera
 libre su pendón soberbio; 730
 de las uñas del marqués,
 mala traza por Dios veo.

Entre[n] Espenán, [Don Carlos] y algunos franceses.¹⁵¹

ESPENÁN	Dios guarde a vueseñoría.	
CONSELLER	Señor Monsieur, ¿qué se ha hecho?	
ESPENÁN	No hay sino tomar paciencia, señor Conseller, que el tiempo en tan apretado lance puede dañar el efeto. Oiga vueseñoría ahora: aquí traigo los conciertos, y, aunque parecen infames, es tan manifiesto el riesgo que jurara de obstinado el que replicare a ellos ¹⁵² .	735
	No hay consultar el valor, lo renitente dejemos, lo preciso he consultado, salvar su vida deseo, y esto ha de ser.	740 745
CONSELLER	Diga pues.	
ESPENÁN	Oiga vueseñoría: el primero ¹⁵³ es que Monsieur de Espenán, desamparando este puesto, sin dilación marche a Francia sus escuadras recogiendo de infantes y de caballos dentro del Lenguadoc a un tiempo. ¹⁵⁴ Ítem que el mesmo Espenán se obligue, con juramento,	750 755

¹⁵¹ acot: Tant a BC com a AHCB, la didascàlia no anota l'entrada a escena de don Carlos malgrat versos més avall té una intervenció; perquè jutgem convenient incloure'l.

¹⁵² v. 744: vers hipomètric; se'n compliria la mètrica si es llegeix ("a-ellos") i no ("replicare-a-ellos").

¹⁵³ v. 750: vers hiper mètric.

¹⁵⁴ v. 756: Vers hiper mètric.

ESPENÁN	de glorias puedes llenar el siempre hidrónico pecho.	800
ESPENÁN	Mirad, señor Conseller, el peligro manifiesto: no perdamos en un día lo que es más por lo que es menos; pues que soy yo el general,	805
CONSELLER	yo he de firmar los conciertos. Vuecelencia firme allá, que yo no paso por ellos; ni tampoco es general vuecelencia, esto supuesto	810
ESPENÁN	la palabra que se dio será de ningún efeto. Esta es mi resolución. Vueseñoría está resuelto,	815
CONSELLER	también me resuelvo yo.	
ESPENÁN	¿A qué?	
CONSELLER	A firmar lo hecho ¹⁵⁶ .	
ESPENÁN	Fírmelo allá vuecelencia, y afirmo que no consiento.	
ESPENÁN	De Santa Eulalia el pendón se ha de ver en grande aprieto.	820

*Rompe el Conseller la hasta de la bandera de Santa Eulalia, y envuélvese
la bandera ceñida.*

CONSELLER	¡Catalanes valerosos, rompamos por medio de ellos! Yo rompo la hasta que veis, yo el estandarte me envuelvo; yo voy a morir glorioso;	825
CONSELLER	fénix soy ya de mí mismo. Con esta insigne mortaja seguro ha de ser el cielo. Ya es gloria arriesgar la vida por la amada patria. ¡Entremos,	830
CONSELLER	que si alcanzamos dos glorias el atreverse es acierto! Y, si quisiere, Espenán seguirá el alcance nuestro. ¡Ea, valientes soldados!	835

¹⁵⁶ v. 816: Vers hipomètric.

DON CARLOS
CONSELLER

¡Venga el caballo soberbio!
¡Vamos todos a morir!
¡Soldados, vivir es esto!

Fin del jornada primera.

ENTREMÉS DE LOS LABRADORES Y SOLDADOS CASTELLANOS CON UN BAILE
AL USO DE CATALUÑA

Hablan las personas siguientes

TRAGUILLOS, soldado	TORNER, pagès
ACOSTA, soldado	SERRA
CISNEROS, soldado	ESCOLÀ
DOMINGA	PEROT
JUANA	[CATALANAS]
[UN SOLDADO] ¹⁵⁷	

¹⁵⁷ Jutgem convenient incloure al *dramatis personae* de l'Entremès les figures de les dones catalanes que entren al final i protagonitzen el ball "al uso de Catalunya" (una sardana), i la d'un quart soldat, ja que AHCB no les introdueix.

Sale Traguillos y Torner

TRAGUILLOS	¡Pleguete Cristo con la cornudalla ¹⁵⁸ ! ¿Yo he de comer cebolla, vil canalla, cuando, voto a San Pedro, al can Cerbero en el Infierno me comiera entero?	
TORNER	Ou-ho ¹⁵⁹ , senyor soldat, encara goig.	5
TRAGUILLOS	Por vida de San Diego.	
TORNER	Mes, ¿que és boig?	
	¿No sap que sal i oli han de donar-li, que lo llit i la taula han de posar-li, i, si <i>acás</i> vol menjar, hi tindrà xina ¹⁶⁰ ?	
TRAGUILLOS	¿Que me vaya a comer, dice, a la China? Pues yo le voto a Dios al ruin villano que si se atreve a ir del pie a la mano, que le haga que baile el baile entero del villano.	10
TORNER	¿I amb què?	
TRAGUILLOS	Con un mortero, que un majadero ha menester.	
TORNER	A pler,	15
	si no per Déu que volará al carrer. Mal conoce los humos castellanos; entienda el vil que todos somos manos.	
TRAGUILLOS	Mal conoce los humos castellanos; entienda el vil que todos somos manos.	
TORNER	Menjant en lo dissabte peus i mans, que en tinguin no me n'espanto los castellans.	20
TRAGUILLOS	Los de los catalanes algún día comer me tengo yo.	
TORNER	Això és <i>bobería</i> ¹⁶¹ ,	
	perquè tenen tants calls que no podrà. ¿Villano ruín! Yo sé cómo se hará. ¿Sabe quién soy acaso?	
TRAGUILLOS	¿Villano ruín! Yo sé cómo se hará. ¿Sabe quién soy acaso?	
TORNER	Un torniller ¹⁶²	25
	que no sabrem ací qui podrà ser. Yo soy Solís, yo soy Mendoza, y Rojas; mi abuela descendió de los Pantojas; de Manrique y Guzmán mi girón tengo; de los Toledos por mi abuelo vengo.	
TRAGUILLOS	Yo soy Solís, yo soy Mendoza, y Rojas; mi abuela descendió de los Pantojas; de Manrique y Guzmán mi girón tengo; de los Toledos por mi abuelo vengo.	30
TORNER	Molt està dividit,	

¹⁵⁸ v. 1 *cornudalla*: 'cornudilla'; Tauró martell.

¹⁵⁹ v. 5 *Ou-ho*: 'escolta-ho'.

¹⁶⁰ v. 9 *xina*: China AHCB]; Truja, porc femella (Xàtiva) | Porcella que maten per Nadal (Manacor).

¹⁶¹ v. 22 *bobería*: Bajanada.

¹⁶² v. 25 *torniller*: 'tornillero'; Soldat desertor.

	i segons los llinatges que aquí ha dit fa bé de ser soldat; però no em dirà una veritat, com no li han donat al manco una gineta ¹⁶³ ,	35
TRAGUILLOS	que la farda ¹⁶⁴ m'apar que va pobreta, i puix fan capitans <i>a troche y moche</i> ... ¡Querrá el villano que me desabroche ¹⁶⁵ ! Sepa pues que lo soy y reformado, y si una cruz le enseño al muy cuitado ¹⁶⁶ !...	40
TORNER	Que això de creus ja no cal fer-ne cas; jo me'n puc fer si tinc setí o domàs ¹⁶⁷ .	
TRAGUILLOS	En Salsas ¹⁶⁸ la gané, porque a un francés le derribé una espalda de un revés haciéndole volar hasta la Ocata ¹⁶⁹ ; otro día deshice una fragata con una mano, e iba viento en popa; otro día veloz saltando en gropa ¹⁷⁰ de un holandés que en un caballo iba, le puse de estocadas como oriba ¹⁷¹ ;	45
	y a Filipino Nasau ¹⁷² le rendí solo, y al Miropeno ¹⁷³ , como si fuera bolo, le birlé de un revés hasta la Ocata.	50
TORNER	[<i>Aparte.</i>] Jesús, quina mentida tan <i>jabata</i> ¹⁷⁴ . ¿A on lo matà?	
TRAGUILLOS	En Salsas.	
TORNER	Ah, fent-te rabia	55

¹⁶³ v. 35 *manco*: Babau, deficient mental. | *gineta*: Llança curta amb el ferro daurat i una borla ornamental, que antigament era insígnia dels capitans d'infanteria.

¹⁶⁴ v. 36 *farda*: Conjunt d'objectes que es duen amb si en un viatge, excursió, etc.; esp. provisions de boca. || *menjar de farda*, menjar de carbassa, cebes, patates, fesols, etc.

¹⁶⁵ v. 38 *me desabroche*: Manifestar un sentiment.

¹⁶⁶ v. 40 *cuitado*: Malaurat.

¹⁶⁷ v. 42 *setí*: Lligat quadrat amb punts d'encreuament distribuïts talment que les cares del teixit presenten un aspecte de superfícies llises. | *domàs*: Teixit, antigament de seda natural, d'un sol color, amb una sola trama i un sol ordit.

¹⁶⁸ v. 43 *Salsas*: Salses, vila rossellonesa el setge de la qual el 1640, immers dins la guerra franco-espanyola dels Trenta anys, dinamità definitivament les relacions entre el Principat i el rei Felip IV de Castella, desembocant, pocs mesos després, en la guerra dels Segadors.

¹⁶⁹ v. 45 *Ocata*: Barri del Masnou (Maresme), amb el qual forma un *continuum* urbà, a llevant del centre de la vila.

¹⁷⁰ v. 48 *gropa*: Part posterior de l'esquena d'un quadrúpede.

¹⁷¹ v. 50 *oriba*: 'oribe'; Artesà que treballa amb l'or.

¹⁷² v. 51 *Filipo Nasau*: Felip de Nassau (1566-1595), militar holandès que combaté a la guerra holandesa-espanyola dels Vuitanta Anys, i que morí en una batalla contra els terços espanyols.

¹⁷³ v. 52 *Miropeno*: personatge inconegut.

¹⁷⁴ v. 54 [*Aparte.*]: aquest *Aparte* no apareix a AHCB; no obstant això, el proposem nosaltres perquè considerem que Torner realitza una consideració personal davant el relat fatxenda de Traguillos, el qual presenta anacronismes pel que fa a la cita d'uns personatges històrics. | *jabata*: chavata AHCB] Valenta, agosarada, atrevida.

	penso jo que morí.	
TRAGUILLOS	¡Qué bobería!, con un balazo le volé los dientes, y con ayuda de unos parientes al de Condé ¹⁷⁵ prendí.	
TORNER	¿A on fou la presa?	
TRAGUILLOS	En Holanda. ¿Sabéis que tierra es esa?	60
TORNER	No, cert no ho sé, senyor, qué landa pesa.	
TRAGUILLOS	En Galicia cae.	
TORNER	[<i>Aparte.</i>] (Per Déu, què ment! ¹⁷⁶), així pot ser això com vós valent, pel cap si així mengeu, com ne mentiu penso que em menjareu de viu en viu.	65
	Ara bé, dini ja si ha de dinar, que jo me'n tinc d'anar a treballar, i puix es d'humor, encara que no ho diga la Constitució de Catalunya, obliga a que li don[i] menjar honradament.	70
TRAGUILLOS	Haréis lo que debéis.	
TORNER	[<i>Aparte.</i>] (Per Déu, que és vent, ¹⁷⁷ lo castellà.) Sentem-nos; ¿com se diu?, que ho escriuré de casa en mon arxiu.	
TRAGUILLOS	Don Fernando de Cárdenas y Luna, Leina, Manrique, Osuna.	75
TORNER	Pel cap de Deus que n'he de decorar si vull amb tanta <i>trápala</i> ¹⁷⁸ encertar.	
TRAGUILLOS	Oíd, porque eso sólo es por mi padre, Ramírez y Albardo por la madre. Pero ¿qué es esto?	

Salga Dominga con una olla humeando, y un niño tras ella

TORNER	Això es l'olla amb què la fam amolla. Encara que Canina toqui a guerra, això és ús de la terra; i això no m'ho demani per justícia, que per ser jo qui sóc li faig carícia	80 85
--------	---	--------------------------

¹⁷⁵ v. 59 *Condé*: Henri de Condé (1588-1646), militar francès que durant la Guerra dels Segadors va liderar els setges Cotlliure, Perpinyà i Salses.

¹⁷⁶ v. 62 [*Aparte*]: aquest *Aparte* no apareix a AHCB; no obstant això, el proposem nosaltres perquè considerem que Torner realitza una valoració personal. | *què*: llegeixi's 'quina'.

¹⁷⁷ v. 71 [*Aparte*]: aquest *Aparte* no apareix a AHCB; no obstant això, el proposem nosaltres perquè considerem que Torner realitza una valoració personal.

¹⁷⁸ v. 77 *trápala*: Vèrbola, parloteig.

	de dar-li de menjar del que menjem; folguem-nos; i ara salut; beguem.	
TRAGUILLOS	La olla es cosa divina; mas ¿cómo no me ha asado una gallina, algún polluelo, algún pichón?	
TORNER	<i>Acabe,</i>	90
	senyor soldat, perquè no hi ha altra <i>ave</i> en esta taula si no és l’Ave Maria. Digau-la-hi al soldat, mon fill.	
NIÑO	Ave Maria gratia plena...	
TRAGUILLOS	¡La villanía!	
	Voto a Dios que soy un cabo honrado y he de comerle un ave o un cuerno asado.	95
	<i>Saque la espada</i>	
	La ave fénix me traiga aquí al momento. Ya no quiero gallina, y de ese viento una águila me traiga coronada.	
TORNER	Si vol un corb.	
TRAGUILLOS	¡Un cuervo! Mas, no nada;	100
	águilas quiero yo, y requiero tantas que en regiones, árboles, ni plantas no queden para hacer otra vez nido; de las plumas me haré luego un vestido.	
TORNER	Traiga y convidaré a mis camaradas. Això són unes raons molt excusades. La taula està parada i per Déu lo cabró que ja m’enfada.	105
	<i>Saque una pistola y apúntele al soldado</i>	
	Si lo <i>ave</i> fénix vol amb una bala, podrà a l’Aràbia anar en hora mala	110
	a cercar-la, i si <i>acàs</i> l’águila vol, amb quatre bales lo faré mussol; i podrà quan estigui al niu <i>cochada</i> ¹⁷⁹ menjar-se-la, per Déu, <i>capirotada</i> ¹⁸⁰ ,	
	i si què és un <i>cuitat</i> no tingués vist, ja a sopar fora anat amb Jesucrist.	115

¹⁷⁹ v. 113 *cochada*: ‘acotxada’; Fer que la roba abrigui bé (algú), especialment en el llit.

¹⁸⁰ v. 114 *capirotada*: En heràld., que té el cap cobert per un caperó, s’aplica a un animal, generalment a una au rapinyaire.

bolcava¹⁸², a dar-los dinar
 lo hi prengueren del bressol
 i rostiren, ¡què crueltat!
 Jo no sé si eren valons, 150
 lo que sé es que se'l menjaren,
 sens deixar-hi sols un os.
 Volen que els donem menjar
 després que farts com uns porcs
tras les tàpies tot lo dia 155
 estenen la panxa al sol.

Entra Escolà i en Serra i en Perot, amb capes de pastor i pistoles, amb Dominga

ESCOLÀ	Déu vos guard, Torner. ¿Què hi ha?	
SERRA	Què teniu? Falta-us ¹⁸³ quelcom?	
TORNER	Jo us ho diré amb breus paraules: un castellà fanfarró, en a qui dava dinar, no vol ni pinyata, ni ous, ni <i>tossino</i> ¹⁸⁴ ; i en fi diu que m'ha de fregir un corn del front; jo no sé si en tinc; 165 ma dona ¿sabeu-ho ¹⁸⁵ vós?	160
DOMINGA	Testimoni en fas a Déu.	
PEROT	Oi, per Déu lo fanfarró que ha de pesar-li lo <i>ditxo</i> que na Dominga, bon pos ¹⁸⁶ , prengui la meva muller, es ma cunyada.	170
TORNER	No vol <i>remediar</i> ¹⁸⁷ aquestes coses lo comte.	
ESCOLÀ	¿Que no vol?	
TORNER	No.	
ESCOLÀ	Doncs ¹⁸⁸ fadrins, lo que ha de fer-se, anar a Roma per tot; ¹⁸⁹	175

¹⁸² v. 147 *bolcava*: Vestir de bolquers un infant.

¹⁸³ v. 158 *Falta-us*: Pronom post-posat a l'indicatiu.

¹⁸⁴ v. 163 *tossino*: 'tocino'; cansalada.

¹⁸⁵ v. 166 *sabeu-ho*: Pronom post-posat a l'indicatiu.

¹⁸⁶ v. 170 *bon pos*: Descans, repòs. S'usa quasi exclusivament en la locució "Bon pos tinga", que es diu després d'anomenar una persona difunta.

¹⁸⁷ v. 173 *remediar*: Posar remei.

¹⁸⁸ v. 175 *Doncs*: Pus AHCB].

¹⁸⁹ v. 176: Vers hipomètric.

	i puix que no hi ha justícia, que se la prengui tothom, que ja jo sé qui n'ha fet més d'una vegada i dos.	180
TORNER	¿No sabeu que l'altre dia varen matar los traïdors sobre concert a l'església al de Fluvià Don Anton, que robaren lo Castell, que cremaren amb rigor los sants i els coltellejaren robant lo bo i lo millor i deshonrant les donzelles?	185
ESCOLÀ SERRA	¿Què ha dit lo comte en això? No n'ha fet més cas que si hagués succeït això en Holanda o en Bohemia.	190
TORNER ESCOLÀ	¿Anar a un jutge? ¡Oh, que bo!	
	Vós aneu-hi, i <i>tras los cuernos</i> us faran pagar cinc sous.	195
TORNER ESCOLÀ	Algún gran mal any s' <i>aguarda</i> . No ho sé, mes si el diable ho vol, que comencem a matar-ne; no em <i>contento</i> ¹⁹⁰ amb tres ni dos, que de vint mil que s'allotgen per Catalunya sé jo que no n'hi ha per començar.	200
SERRA ESCOLÀ	¿Vint mil, dieu? ¡Esteu boig! <i>Hoc</i> ¹⁹¹ i encara.	
TORNER	¿I què pretén la terra? ¿Per què no es mou, Barcelona?	205
ESCOLÀ	¿No veieu que en lo punt que tregui el cos lo rei voldrà castigar-la?	
SERRA ESCOLÀ	¿A Barcelona? ¿Puix no?	210
SERRA ESCOLÀ	¿I què hi ha de fer, lo rei? ¿Què?	
	Vós sabeu molt poc d'això:	

¹⁹⁰ v. 200 *no em contento*: 'no em complac'.

¹⁹¹ v. 205 *Hoc*: del llatí *hoc*, 'això'. Antigament i com a accepció, s'utilitzava sovint acompanyat de *encara* com a reforç expressiu.

	farà-la anar a Madrid, ¹⁹² posar-la a en una presó, i <i>antes</i> que isqui... ¹⁹³	
SERRA	¿Allí anirà?	215
TORNER	Puix no, amb un carro no pot?	
SERRA	Ella serà una gran boja, si es comana en mans del llop i el comte-duc l'emprèn.	
ESCOLÀ	Gentil nomeneu mussol.	220
TORNER	Quan el nomeneu, senyeu-vos.	
ESCOLÀ	O esternudar.	
TORNER	És un porc que ja Espanya ha destruïda, i ha de destruir lo món.	
ESCOLÀ	Bona força que l'estir[i] ¹⁹⁴	225
SERRA	I lo protonotariot ¹⁹⁵ ?	
ESCOLÀ	Guarda allà de ses plomades més pesades que no el plom, que enganyen mil <i>badulacs</i> ¹⁹⁶ fent-los dos mil <i>quids pro quods</i> . ¹⁹⁷	230

Entra Dominga

DOMINGA	Ja vénen quatre soldats: amb piques dos, i los dos amb arcabús i mosquet.	
TORNER	Vagi a amagar-se tothom, jo faré lo raonament.	235
 ¹⁹⁸	

*Entren cuatro soldados¹⁹⁹ con sus armas, dos piqueros y dos arcabuceros o
mosqueteros; vengán cantado.*

¹⁹² v. 213 *farà-la*: Pronom post-posat al futur.

¹⁹³ v. 215 *isqui*: isca AHCB].

¹⁹⁴ v. 225 *l'estiri*: l'estir AHCB].

¹⁹⁵ v. 226 *protonotariot*: 'protonotari'; Oficial de la cancelleria catalanoaragonesa que guardava els segells del rei i dirigia la redacció i l'expedició dels documents oficials.

¹⁹⁶ v. 229 *badulacs*: 'badulaques'; Persones necies, inconsistentes.

¹⁹⁷ v. 226 *quids pro quods*: 'quid pro quo'; Expressió llatina que significa l'error que consisteix a prendre una cosa per altra. Constitueix un recurs dramàtic basat en el joc còmic de paraules a partir del llatí macarrònic i dels dobles sentits. | Ja hem comentat anteriorment l'ús del llatí com a recurs còmic. Tanmateix, aquesta cadència llatina ens recorda a una de similar declamada a l'acte primer de la *Tragicomèdia pastoral d'amor, fimersa i porfia* de Fontanella pel graciós Possimico: "A hont és lo gran Posimico, / Triviño de Cataluña, / a hont és la sal dels saraus, / y la salsa de las burles, / donayre de la comèdia, / del entremès *non plus ultra*?" (vv. 609-614); fet que podria ajudar a reforçar els arguments relatius a l'autoria, però, entenem, caldria contrastar-ho més a fons amb altres exemples corroboratius.

¹⁹⁸ v. 236 Aquest vers és omès a AHCB.

SOLDADO 1	Barcelona la rica, cuán bien pareces con tus muros y torres y capiteles.	
SOLDADO 2	Mas si el conde duque te puede pescar, tan igual se ha de hacer como tu arenal. ²⁰⁰	240
SOLDADO 3	Montjuïc que atalayas toda la costa, guarda que no nos pagues el gasto y costas. ²⁰¹	
SODLADO 1	¡Ah, patrón!	
SOLDADO 2	¡Batrón!	
SOLDADO 3	¡Ratón!	
TORNER	[<i>Aparte.</i>] ¿Què fan, de patronejar-me? Puix, si no em diuen senyor, ja no faig compte d'obeir-los.	245
SODLADO 1	¿Está en casa? ¡Hola, patrón!	
TORNER	Els voldran dar-me los olis.	
SOLDADO 2	¡Ah, cornudo!	
TORNER	Això va bo.	250
SOLDADO 3	¡Rompe esas puertas a cozas!	
TORNER	Matxos són, mes no són prou.	
SOLDADO 1	Voto a Cristo. ¡Echadles fuego!	
TORNER	Per vosaltres, beguinots.	
SOLDADO 2	¡Ah, patrona! ¿Oyes, demonio?	255
TORNER	Tots patrones o patrons; ells pensan que estan a Itàlia.	
SOLDADO 1	Por vida del rey, cabrón, que lo has de pagar por junto.	
SOLDADO 3	Dissimulad, porque yo le he de dar cuatro mil palos.	260
TORNER	Tu seràs lo samarró.	
SOLDADO 1	¡Ah, señor patrón, abra aquí!	
TORNER	Ara que m'han dit senyor los respondré amb molta pausa. Qui va? Qui toca? Qui sou?	265
SOLDADO 4	Cuatro soldados del rey.	
TORNER	Només de quatre això és poc.	
SOLDADO 3	Venimos aquí alojados.	
TORNER	Ja l'olla estava al foc, i ja la taula està parada. Entrin.	270

¹⁹⁹ acot.: Podem determinar que tres d'aquests quatre soldats són Traguillos (que està determinat més avall), Acosta i Cisneros (que no s'especifiquen mai); tanmateix, el quart no apareix al *dramatis personae*, perquè hem considerat adequat justificar-lo. Veg. nota 132

²⁰⁰ v. 237-242: 'pareceres-capiteles', 'pescar-arenal', 'costa-costas'; rimes assonants o falses rimes.

²⁰¹ v. 243 Aquest vers és omès a AHCB.

TRAGUILLOS	Dios guarde al patrón. Todos estamos acá. ¿Qué es del pedernal?	
TORNER	Això, tota casa ne va plena; això, és nostra ara i bous; ²⁰² des del ventre de la mare portem lo pedrenyalot; vinguin a dinar, que aquí brindarem amb un vi famós a la salut del senyor rei ²⁰³ .	275 280
<i>Quítese el sombrero</i>		
SOLDADO 2	Dios que gasta lindo humor; mas esta casa es pequeña.	
TORNER	Puix que tenim per això; mos pares me la deixaren, i tingueren treballons, i no la feren més gran; encara que penso jo que per a mi i ma muller ausades que n'hi haurà prou.	285 290
SOLDADO 2	El huésped no me ha entendido. Huésped, las armas y yo hemos de acostarnos juntos; esta pica llevo.	
TORNER	Bo.	
SOLDADO 2	Y donde he yo de dormir ella ha de entrar.	295
SOLDADO 3	Y es razón, la mía pide lo mismo.	
SOLDADO 2	Buscad casa, o, voto a Dios, que le ha de costar la vida.	
TORNER	No està mala, la invenció, i per als mosquets ¿no volen algun lloc també?	300
SOLDADO 3	Eso no, pero la pica ha de entrar.	
TORNER	Senyor, no veu que és rigor obligar-me a lo impossible?	305

²⁰² v. 274: vers hipomètric.

²⁰³ v. 279: vers hiper mètric.

SOLDADO 2	Possible ha de ser, cabrón. Derribe el tejado luego.	
TORNER	Puix per això no es millor que se'n vagin al carrer?	
SOLDADO 2	Dentro ha de entrar.	
TORNER	Si no pot.	310
SOLDADO 2	Mire el ruín cómo ha de ser.	
TORNER	Fassam dos forats, alon, i a travéssem la teulada.	
SOLDADO 2	No queremos.	
TORNER	Com que no?	
SOLDADO 2	La pared luego derribe o el tejado.	315
SOLDADO 3	Oiga, patrón, que le quiero hablar a parte: no le meta en ocasión al soldado de la pica, porque es peor que un Nerón; y si da en ensañarse, le hará luego un salchichón que si la mosca le pica le trinchará. Vive Dios como Jigote abreviemos y demos de a ocho dos con que la cólera y pica se cambiarán afufón y entraremos a comer.	320
TORNER	Vaja, doncs, concertem-ho ²⁰⁴ , que jo estic a tota esmena.	330
SOLDADO 3	Sor soldado, ya el patrón se ha <i>obligao</i> a contentarnos; comamos, que después Dios nos dirá lo que será.	335
TORNER	Això mateix los dic jo. Ai, cap de deus en la gent, no descansaran un poc i demanin lo que vulguin.	
SOLDADO 3	El patrón tiene razón, y yo lo hago bueno.	340
SOLDADO 1	¿Ah sí? Pues a la mano de Dios comamos con alegría.	

²⁰⁴ v. 330 Falsa rima.

SOLDADO 2	Con todo, la pica y yo hemos de estar en un puesto; rompa una teja el patrón y las picas pasarán.	345
TORNER	Puix que un ho vol, farem-ho de bona gana. [A parte.] No m'escapin los brivons, per això faig li que volen, mes ¡mireu quin lladronots! Ells em pagaran los passos; pot ser, sofrir tal traïció? Què cruel inhumanitat! Faran-ne heretges pitjor!	350 355

Súbbase a lo alto; abran dos tejas del tejado; siéntese a comer los soldados: los de las picas a los cabos de la mesa, las picas rebuelto el brazo.

DOMINGA	La taula pareix sepulcre, i aquests dos los centurions.	
SOLDADO 3	¿Qué murmura la villana?	
DOMINGA	Jo no li dic res, senyor.	360
SOLDADO 2	¡Oh, bendiga Dios tal cara!	

Vase [Dominga].

SOLDADO 1	¿Que os agrada a vos?	
SOLDADO 2	Pues no.	
SOLDADO 3	Pues dad tras ella esta noche.	
SOLDADO 1	Tendrá la condición ²⁰⁵ huraña como esos montes; yo me he visto en ocasión que temí una mujer de estas más que no a un león feroz; son bárbaras hasta el alma, vibran dureza y rigor; mal conocéis catalanas.	365 370
SOLDADO 2	Pues ¿que no tienen amor?	
SOLDADO 1	Allá veo que se entienden, pero conmigo eso no; no sé si es por castellano.	375
SOLDADO 3	También flechas tira el dios de Chipre acá en Cataluña.	

²⁰⁵ v. 364: vers hipomètric.

SOLDADO 1	No sé qué os diga.	
SOLDADO 2	Ni yo.	
SOLDADO 1	Ésta revienta de honrada.	
SOLDADO 2	Eso ha de ser de antuvión, y aún delante del marido.	380
SOLDADO 1	Los pedernales dan temor.	
SOLDADO 3	¿Decís esto y sois valiente? ¿No vengo aquí yo con vos?	
SOLDADO 1	No hay que temer a tres mil; gozaréisla ²⁰⁶ , ¡vive Dios!, y aún encima del marido, y ha de callar, el cabrón.	385
SOLDADO 2	¡Ea, traigan qué comer! ²⁰⁷	390

*Estén los cuatro catalanes a los cuatro rincones del aposento escondidos
con las pistolas.*

SOLDADO 1	Cuando conquiste el rey a Cataluña.	
ESCOLÀ	Molt s'allunya.	
SOLDADO 2	Y entremos a Barcelona.	
SERRA	Bona, bona.	
SODLADO 3	Mucho oro a esto el conde Duque acuña.	395
TORNER	Munya, munya.	
SODLADO 1	De la laurel me prevengo una corona.	
PEROT	Sona, sona.	
SODLADO 2	Al rei le pido aquesta villa luego.	
SERRA	Nego, nego.	400
SOLDADO 3	Ya al tiene segura tu persona.	
ESCOLÀ	Linda mona.	
SODLADO 1	Todo se ha de llevar a sangre y fuego.	
TORNER	Més que cego.	
SOLDADO 2	Estas verdes campañas seran mías.	405
PEROT	Ai, com somies.	
SOLDADO 3	Gocelas, señor Traguillos, con sosiego.	
TORNER	Si no li pego.	
SOLDADO 1	Yo sé, Cataluña, en qué confías.	
SERRA	Tu desvaries.	410
SOLDADO 2	Para el día del Corpus es la festa.	
PEROT	Bona pesta.	
SOLDADO 3	Pagará Barcelona sus porfías.	

²⁰⁶ v. 484 *gozaréisla*: pronom post-posat al futur.

²⁰⁷ v. 390 Aquest vers és omès a AHCB.

TORNER	En ninguns dies.	
SOLDADO 1	Jornada será aquesta harto funesta.	415
SERRA	No sinó festa.	
SOLDADO 2	¡Calla! No lo oigan los catalanes.	
PEROT	O Guzmanes.	

Desde lo alto, levanten y cojan las picas Dominga y otra mujer y digan mirándolas.

SOLDADO 3	¡Qué es esto! ¡Ya tenemos carambola!	
PEROT	Hola, hola.	420

*Entre Perote con un plato de cuernos.*²⁰⁸

PEROT	Ja jo em só enfadat de canyes tan vanes, tracten de desdir-se de tan grans <i>patranyes</i> ²⁰⁹ .	
	Mengin lo principi, que això es diuen banyes: fruita es de la terra, que ací no n'hi ha gaire; les de l'amo són, que així los regala;	425
	per ser fruita, trona, i Puix la demanen, se l'ha tret avui en aquesta taula.	430
	A Castella es diuen ²¹⁰ <i>cuernos</i> , i en Itàlia <i>le corne</i> , en francès <i>cornes</i> , en Irlanda <i>hornes</i> , i en flamenc <i>echernets</i> . Què aguarden?	435
	Que m'estan mirant?	440

Entren amb las pistoles cruzadas los pagesos, encarant-les als soldats.

¡Hola! ¡Ah, camarades!

²⁰⁸ acot. *plato de cuernos*: Al llarg de tot l'entremès s'entrelliguen els jocs de paraules amb 'corn', 'banyes', 'plat de banyes', etc. Més enllà de tractar-se d'un recurs còmic basat en els dobles sentits (sobretot de tractar el soldat Traguillos de cornut o cuguç), s'estableix també el joc amb l'element culinari, doncs un 'plat de banyes' tant pot referir-se a un brou de determinades plantes diürètiques, com la banya de cervo, fins un plat de bajoques, o de qualsevol altra espècie de planta lleguminosa.

²⁰⁹ v. 424 *patranyes*: 'patrañas'; Idea errònia, raó dèbil o gratuïta amb aparença de veritat o solidesa. | Bola, falòrnia, faula, guatlla.

²¹⁰ v. 435 *A Castella*: En Castella AHCB].

A estos desmenjats,
*regeia*²¹¹ emplomada,
 porteu-los al punt 445
 i bon preu los *faça*.

*Tirin les pistoles sols amb pólvora i sens tacos.*²¹²

SOLDADO 1	Confi...	
SOLDADO 2	Confición ²¹³ .	
PEROT	No cridin en taula, que no estan nafrats; sentin-se i <i>acaben</i> ²¹⁴ .	450
ESCOLÀ	Mengin, o per Déu que en farem tallades.	
TORNER	Banyes demanaven, aquí tenen banyes. Llencin lo arcabús.	455
SOLDADO 3	Han vist com s'encanten? ¡Señores, por Dios!	
SERRA	¿Què és de l'arrogància? ¿Què són fets los <i>votos</i> ? ¡Mirin en què paren!	460
TORNER	Al senyor Traguillos, que és lo cap de dansa, caldo de banyetes ha de beure a taula, que això és l' <i>ave</i> fènix que ell demanava; això són les àligues de les plomes <i>pardes</i> .	465

Porten-li una escudella de caldo del plat.

PEROT	Begui, don Gaiferos.	
TRAGUILLOS	¡Oh, mal hay del alma que quiso que entrase en aquesta casa! ¿Esto he de beber?	470

²¹¹ v. 444 *regeia*: 'ragea'; Perdignons i bales de plom.

²¹² acot. *tacos*: Bales.

²¹³ v. 447 *Confición*: 'confección'; Acció de preparar o de fer determinades coses, com begudes, medicaments, verins, perfums, etc., generalment per mescla o combinació d'altres.

²¹⁴ v. 450 *acaben*: forma arcaica del subjuntiu 'acabin' en què el morf 'i' es pronunciava per la vocal mitjana central o neutra.

ESCOLÀ	Don Guzmán, acaba, Toledo i Mendoza, i altres <i>sarandajas</i> ²¹⁵ .	475
TRAGUILLOS	¡Dios! Vaya conmigo. ¡Vive Dios, qué amarga!	
PEROT	Lo un de vostres dos, posant-li estes banyes lligant-les-hi al front, veurem quina gràcia té en portar los corns.	480
TRAGUILLOS	Patrón, si esto basta, yo me los pondré.	485
TORNER	Posa-te'ls; acaba, torniller etern.	
ESCOLÀ	Galliner de fama.	
PEROT	<i>Lagarto</i> de sempre.	
SERRA	Votador de faltes.	490

Ponganle los cuernos atados con un listón a la frente.

ESCOLÀ	Bona fa figura.	
TORNER	Si és casat, retrata un gentil bauet ²¹⁶ .	
SERRA	Toro es de Jarama.	
PEROT	¿Què farem al bou?	495
ESCOLÀ	Dar-li garrotxades ²¹⁷ .	
TORNER	Oh, ma dona, eixiu.	
PEROT	Eixiu ací, Joana: veureu la figura més rara i més alta que ha fet la supèrbia, forjat l'arrogància.	500
TRAGUILLOS	Todo lo merezco.	
TORNER	Puix confessa, vaja, celebrem la festa; vagin les ballades.	505

Han salido dos o tres mujeres con castañetas; pónganse a bailar una sardana y digan.

²¹⁵ v. 476 *sarandajas*: 'zarandajas'; Cosa menuda, sense valor, o d'importància molt secundària. | Foteses, bagatel·les, nimietats.

²¹⁶ v. 493 *bauet*: diminutiu de 'bau'; Bou.

²¹⁷ v. 496 *garrotxades*: Cops de garrotxa. | 'garrotxa': Bastó llarg amb punta per a picar bous en la plaça on es fan corregudes d'aquest animal.

CAT[ALANAS]	¿A on aneu, soldadets de Castella? ²¹⁸	
SOL[DADOS]	A Barcelona, a intimarle la guerra.	
CAT[ALANAS]	¿D'on veniu tan capbaixos i tan prest? ²¹⁹	510
SOL[DADOS]	De esa tierra, que no hay sino balas en ella.	
CAT[ALANAS]	<i>I encara a Déu feu gràcies, que tots no hi heu deixat la vida amada.</i> ²²⁰	
	No hi torneu, per vida vostra, que ses pistoles i espases donen lliçons a la mort.	515
SOL[DADOS]	¿Yo tornar? ¡Guarda la casa!	
CAT[ALANAS]	<i>I encara a Déu feu gràcies, que tots no hi heu deixat la vida amada.</i>	520
SOL[DADOS]	Íbamos por el tesoro como si los días nos faltaran; pero gauardáislo tan bien como la vida y el alma.	
CAT[ALANAS]	<i>I encara a Déu feu gràcies, que tots no hi heu deixat la vida amada.</i>	525
	Lo tresor de Barcelona us ha fet caure en la trampa, i qual rates us colliren, los catalans menja-rates.	530
	<i>I encara a Déu feu gràcies, que tots no hi heu deixat la vida amada.</i>	
	Montjuïc alt us saluda, i faci a Castella banyes, perquè li abati en un punt les tropes i l'arrogància.	535
	<i>I encara a Déu feu gràcies, que tots no hi heu deixat la vida amada.</i>	
SOL[DADOS]	El ladrón del Conde-Duque es de tantos males causa.	540
CAT[ALANAS]	Puix Targuillos ho té al cap, Targuillos li faci banyes. <i>I encara a Déu feu gràcies, si en això paren ses arrogàncies.</i> ²²¹	

²¹⁸ v. 507: vers hipomètric; ocorre el mateix als versos 555 i 573.

²¹⁹ v. 510: Aquest vers és omès a AHCB.

²²⁰ v. 513-514: la cursiva és nostra a fi de marcar el refrany o tornada de la sardana, la qual sospitem que ha de ser cantada més que declamada. Ocorre el mateix als versos 519-520, 525-526, 531-532, 537-538, 543-544, 561-562 i 559-560.

²²¹ v. 540: A AHCB aquest vers apareix corregit sota un bordó en què es llegeix el vers 'tornada' "que tots no hi heu deixat la vida amada".

TRAGUILLOS	Yo soy casado y ausente, y estos cuernos son sobrados, porque entre ausentes casados esto se usa ya en la frente. Armazón impertinente, si no es que quieren con ella decir que esta ciudad bella a Castilla los presenta obelisco de su afrenta, que un mármol de cuerno cella.	545
CAT[ALANAS]	¿A on aneu, soldadets de Castella?	555
SOL[DADOS]	A Barcelona, a intimarle la guerra.	
CAT[ALANAS]	¿D'on veniu tan capbaixos i tan prest? ²²²	
SOL[DADOS]	De esa tierra, que no hay sino balas en ella.	560
CAT[ALANAS]	<i>I encara a Déu feu gràcies, que tots no hi heu deixat la vida amada.</i> Ja puix que casat i absent d'ells als casat motegeu, amb molta raó els porteu, i és bé que sàpia ²²³ la gent; sols això es lo pensament, la supèrbia us atropella, perquè penseu tots, amb ella votant, vèncer les ciutats, gardeu-vos, desventurats, que ja fortuna us rastella ²²⁴ .	565
SOL[DADOS]	¿A on aneu, soldadets de Castella? A Barcelona, a intimarle la guerra.	
CAT[ALANAS]	¿D'on veniu tan capbaixos i tan prest? ²²⁵	575
SOL[DADOS]	De esa tierra, que no hay sino balas en ella.	
CAT[ALANAS]	<i>I encara a Déu feu gràcies, que tots no hi heu deixat la vida amada.</i>	580

Fin del Entremés.

²²² v. 558: Aquest vers és omès a AHCB.

²²³ v. 566 *sàpia*: 'sàpiga'.

²²⁴ v. 572 *rastella*: 'rastellar'; Treballar amb el rastell la terra, l'herba, la palla; netejar amb el rastell o pinta el cànem o el lli.

²²⁵ v. 576: Aquest vers és omès a AHCB.

mi valentía me exhorta,
que he de poner a mis pies
a la arrogancia española.

Entra Cabañes alborotado.

CABAÑES	¡Alarma, alarma, catalanes fuertes!	
MARGARIT	¿Qué es esto, capitán?	
CABAÑES	Señor ¿no adviertes que se junta en la campaña contra nosotros el valor de España? Salió de Tarragona don Fernando Tajada ²²⁷ , que en persona a socorrer de Constantí la plaza viene.	880 885
MARGARIT	Cabañes, ¿eso pasa? ¡Alarma, pues, que mi valor ignora y ha de saberlo ahora cuando vea esos campos empapados del rojo humor de todos sus soldados. Sacad segunda vez el rojo acero, a nadie exhortar quiero. Miqueletes valientes, estos han muerto a amigos y parientes de los que ya enterrados por vuestras manos gritan mal vengados de Cambrils en las lúgubres campañas; vamos a proseguir glorias y hazañas.	890 895
TODOS	¡Pues Eulalia y a ellos!	
CABAÑES	Cojamos la ocasión de los cabellos.	900
CASELLAS	¡A carn, a carn, y muera quien lo impida!	
ALMUGÁVARES	¡Para nosotros degollar es vida!	

*Suena ruido de espadas, mosquetes y pistolas. Entra Don Carlos con Doña Leonor,
y Doblón con Aminta.*

DON CARLOS	Ya que conocí tu amor y aquel engaño inhumano se volvió favor humano por darme vida, Leonor; después que el mundo he corrido,	905
------------	---	-----

²²⁷ v. 884 *Fernando Tajada*: Fernando de Tejada, militar castellà que va protagonitzar els saquejos i cremes de les viles de Xerta, Aldover, Tivenys i Vila-seca el novembre i desembre de 1640.

celosos de mi sospecha,
que cual borrasca derecha
mi discurso ha sumergido; 910
ya que después del desdén
de tu divina belleza
el alma amarme interesa²²⁸,
Leonor, el más alto bien;
ya que advertido en mi engaño 915
me has dado satisfacción,
y en fe que tienes razón
logramos el desengaño;
ya que llegué a Barcelona
desesperado en mis penas, 920
huyendo de las almenas
de la ingrata Tarragona;
ya que maté a don Andrés,
y que fieros sus amigos
me han perseguido, enemigos, 925
hasta el término que ves;
ya que me buscan airados
para ofenderme en la vida,
determiné la partida
en que acabé mis cuidados, 930
y pues salimos seguros,
en fe de mi gran valor
y que te sacó mi amor
libre de patrios muros,
por escurar un desmán, 935
ya que tú la ocasión diste,
venir conmigo quisiste
sin miedo del qué dirán;
ya pues que en esta campaña
me trujo mi orgullo y brío 940
a donde, Leonor, confío
de este mi brazo una hazaña,
no he de permitir que quedes
por no partirme muriendo
entre el militar estruendo, 945
pues temer desaires puedes.
Un castillo de mi tío
descubre allí sus almenas
de honrosos trofeos llenas:

²²⁸ v. 913: falsa rima.

	aquí llevarte confío.	950
	<i>Suene ruido de tambores, y empuñe la espada.</i>	
	Mas ¡qué roncós atambores, qué truenos horribles sientó!	
DOBLÓN	Si he de decirte mi intento, digo que huelo, y no a flores.	
AMINTA	Pues ¿tú temes?	
DOBLÓN	¿Qué es temer?	955
	Esto es por ir más ligero.	
DON CARLOS	Ya, Leonor, lo que es infiero. Allí os podéis esconder	
	las dos, porque yo y Doblón la furia resistiremos.	960
	¡Ea!, no hay que hacer extremos.	
DOÑA LEONOR	Yo he de ir, pues que no es razón que te deje en tanto riesgo, y haré poco si peleo	
	a tu lado, pues que veo	965
	lo mucho que en eso arriesgo, pues tú vives, vivir tengo, si mueres, he de morir.	
AMINTA	Yo también te he de seguir.	
DOBLÓN	Yo, porque ahora no vengo valiente, seguir no puedo.	970
DOÑA LEONOR	Gentil gallina ha comido.	
AMINTA	Está de miedo perdido.	
DOBLÓN	Yo no sé qué cosa es miedo.	
DON CARLOS	¿Eres, en fin, castellano? ²²⁹	975
DOBLÓN	Castellano soy, mas puedo, ya no sabes mi denuedo.	
AMINTA	Que eres un cobarde es llano.	
DOBLÓN	Si aquí no vengo valiente, es porque no es hoy mi día, que también la valentía suele tener su accidente:	980
	para el donaire el bufón, y el que vive de prestado para llegar con agrado	985
	a una estafable ocasión. Para mentir a porfía,	

²²⁹ v. 975 *en fin*: al fin BC1] al fin BC2] al fin AHCB].

	para cobrar, para hurtar, todos en fin a la par han de menester su día.	990
DON CARLOS	En mí, que es naturaleza, mi día he menester, siempre mi día ha de ser.	
AMINTA	Escóndete, buena pieza, y dame esta espada a mí.	995
DOÑA LEONOR	A mí dame esa pistola.	
DON CARLOS	¡Ea, amazona española, ya vienen!	
DOÑA LEONOR	Sígote a ti.	

Éntrense. Salen peleando de dos en dos.

SOLDADO 1	Rendid las armas al punto.	
SOLDADO 2	Suelta la espada perversa.	1000
MARGARIT	Por aquesta escarrabina hallarás la puerta abierta.	
SOLDADO 1	Soberbios, ¿tantas escuadras pensáis con porfía necia resistir cuando intentamos poner un mundo por tierra?	1005
CABANYES	Hecha de ver, castellano, que en vano rendirme intentas.	
SOLDADO [2]	¡Ea!, ríndete, atrevido, pues te resistes a cuenta del valor que en mí has probado.	1010
CASELLAS	Toma, la respuesta es esta.	

Dale un pistoletazo. Éntrese.

DON CARLOS	¡A ellos! ¡Ea, catalanes, que aquí hay amparo y defensa! ¡Mueran, pues que ya son pocos, aunque tantas tropas sean!	1015
------------	--	------

Salgan Doña Leonor y Aminta con un soldado.

DOÑA LEONOR	Ríndete ya, presumido, pues la sangre de tus venas va salpicando esas flores.	
SOLDADO	Tú has de venir a mi tienda.	1020
DOÑA LEONOR	Pues defiende tu partido.	

SOLDADO Hermosa deidad. ¡Qué bella!
Si con un rayo me hieres,
con dos soles me atropellas:
mira, ya que tu victoria 1025
es mi gloria.

AMINTA ¡Linda flema!
¿Ahora dices amores?
¡Toma, borracho!

Cae muerto. Salen juntos [Margarit, Cabanyes, Casellas, y Don Carlos].

MARGARIT Ya quedan
en fuga torpe vencidos
los que a rebatir la empresa 1030
del fuerte de Constantí
vinieron para su mengua.
¡Ea! ¡Vamosles picando!²³⁰
¡Victoria, Eulalia²³¹! ¡Ea! ¡Ea!
¡Soldados de Tarragona, 1035
al alcance! ¡Mueran, mueran!

CABANYES Ya no es piedad no matar,
sino que abrazo confiesa,
que para tan poca cosa
no empuña la espada fiera. 1040

CASELLAS Yo pienso que dice Cloto²³²
entre confusas endechas:
“Deja el fatal instrumento,
descansa un rato a mi cuenta”;
pero pienso que es de envidia. 1045

DON CARLOS Alas el miedo les presta.
Ya se entran a Tarragona;
ya están en la ladronera²³³.

CASELLAS A don Carlos le debemos
esta victoria sangrienta. 1050

MARGARIT Señor don Carlos Ribalta,
¿qué buena venida es esta?

DON CARLOS Señor, para dichas mías,
esto los cielos conciertan.
Esta dama acompañaba, 1055

²³⁰ v. 1033 *Vámosles*: pronom post-posat a l'imperatiu.

²³¹ v. 1034 *Eulalia*: invocació a la patrona de Barcelona Santa Eulàlia.

²³² v. 1041 *Cloto*: una de les tres Moires de la mitología clàssica que s'encarregaven de filar les vides humanes.

²³³ v. 1048 *ladronera*: rec, sèquia, reguer.

	que a mi lado en la pelea dio muestras de su valor; llegó la noticia cierta de este lance a mis oídos; hube de pelear por fuerza, pero he sido muy de sobra, estando vos.	1060
MARGARIT	Porque queda deciros lo que me he holgado, todos venid a mi tienda.	
<i>[Éntrense.] Quedan Aminta, y Doblón muy triste.</i>		
AMINTA	¿En qué piensas, cornudo?	1065
DOBLÓN	Pensando estaba cómo hacerme mudo.	
AMINTA	Pues borracho, no hablando.	
DOBLÓN	Viven los cielos que andan oliscando aquestos Miqueletes que soy ahora castellano. ²³⁴	1070
AMINTA	Pues eso ¿quién lo ignora? ²³⁵	
DOBLÓN	Esto es desdicha mía.	
AMINTA	¡Ahora sí que llegó tu día!	
DOBLÓN	Pues dame algún remedio.	1075
AMINTA	Di que eres catalán, no sé otro medio.	
DOBLÓN	Pues esa lengua perra ¿quién la ha de hablar?	
AMINTA	La infame boca cierra, que es muy buena la lengua.	
DOBLÓN	No sé cómo a sus sílabas me avenga... ²³⁶ Da remedio a mis males: dime aquí los vocablos más usuales.	1080
AMINTA	Jo et daré un document per a ser català i per ser valent.	
DOBLÓN	Todo es muy importante; de ambas cosas estoy muy ignorante.	1085
AMINTA	Parla a pler, i molt poc, si no per Déu, que t'entendran lo joc; mira estos Miquelets, que són de tota guerra los lluquets ²³⁷ ,	1090

²³⁴ v. 1070: Aquest vers és omès en tots tres testimonis.

²³⁵ v. 1072: Aquest vers és omès en tots tres testimonis.

²³⁶ v.1080: 'lengua' i 'avenga'; falsa rima.

Espántese Doblón.

ALMUGÁVAR [2]	¡Hola! ¿No teniu llengua? ¿No dieu?	
ALMUGÁVAR [3]	I ella señora, aquest galant qui és?	
AMINTA	Fadrins, jo us ho diré: un aragonès, que com també sa llengua és castellana i no sap pronunciar la catalana, pensava que en lo punt que parlaria segura mort tindria; vol servir a la terra, que diu que és valent, en esta guerra.	1155 1160
ALMUGÁVAR [1]	Puix si no és veritat, antes d'una hora se veurà trinxat. Anem al General.	
AMINTA	Ea, no hay que temer, no te harán mal.	
DOBLÓN	Sagradas Letanías, si lo prueban, llegó el fin de mis días. ¿Cómo puedo escaparme de un testigo que diga que lo soy?	1165
AMINTA	Ea, pase amigo.	
DOBLÓN	¡Quién pudiera coger ahora un cerro!	
ALMUGÁVAR	¡Apuntad las pistolas a ese perro!	1170

[Vánse.] Sale[n] el Diputado Claris, Monsieur de Espenán, el Conseller, el Oidor Ferran, y otros caballeros franceses y catalanes.

CLARIS	Yo soy, no vos, General, y vuestra palabra es nula, a más que también la anula de Luís la palabra real; vos la habéis de obedecer, y eso es de conforme a la ley, porque palabra de rey ¿cómo la podéis romper? Vuestro rey ha prometido de defender y amparar esta tierra y aquel mar, y vos le habéis deservido. Parecerá a todos mal, que vos la palabra deis, cuando darla no podéis sin orden del General. A nada estáis obligado, y así ya os podéis volver	1175 1180 1185
--------	--	----------------------

	a resistir el poder, que amenaza al Principado.	1190
	Aquí el señor oïdor se quedará en Martorel por General, pues en él hay brío, aliento, y valor.	
ESPENÁN	Suplico a vueseñoría; yo por salvar la bandera di aquella palabra, y era lo que salvamos podía:	1195
	mas pues ella no obligó quiero un trompeta enviar, que al Marqués he de avisar de esto que aquí se trató.	1200
	Mi ejército al Penedés luego al punto he de enviar para que pueda ocupar lo que no hiciera después.	1205
	Porque, como el castellano es dueño de la campaña, intentará alguna hazaña, y hemos de ocuparle el llano.	1210
	A esos montes y laderas que dan paso a Martorell, Congost, y Coll de Portell envié algunas banderas.	
	Yo con presteza oportuna por mi honor interesado a la par del Principado he de correr la fortuna;	1215
	y ésta es mi resolución, sin que jamás accidentes borren muestras evidentes de que quiero a la nación.	1220
CLARIS	Con eso el gusto del rey vuecelencia cumplirá, y a la tierra obligará.	1225
ESPENÁN	Adiós, que en fin eso es ley.	

Vase Espenán.

CLARIS Ya este hombre no va fino,
que comer con Torrecusa
de algún concierto le acusa,

muy otro es de cómo vino; 1230
miremos en fin qué hará;
corra voltaria la suerte;
siempre el Principado es fuerte,
que mal hacernos podrá.

Una paga me ha pedido 1235
para dar a sus franceses;
dársela tengo, que a veces
pagar antes es partido.

Entra un Almuqávar alborotado.

ALMUGÁVAR Fuerte muro catalán,
bien puedes servir de muro, 1240
que aún aquí no estás seguro
de los que triunfando están.

Ya entran por el Penedés
todas las tropas de España,
y ya aguarda en la campaña 1245
el atrevido Marqués;

ya jura que tu cabeza
ha de llevar a Madrid,
ya con uno y otro ardid
intenta una y otra empresa. 1250

Villafranca queda llana,
porque por se defender²⁴⁶
tuvo muy poco poder
Francisco de Vilaplana.

Y si bien el de d'Ardena²⁴⁷, 1255
el de Pinós, y Sacosta²⁴⁸
hicieron la entrada angosta,
pero la gente es tan buena

y tanta la multitud,
que han desaguado ya el río, 1260
y aunque con todos confío,
pues tienen poca salud,

que han de ser desbaratados
de achaques que envíe el cielo;
pero avísate mi celo, 1265

²⁴⁶ v. 1252 *se defender*: pronom avat-posat al verb.

²⁴⁷ v. 1255 *d'Ardena*: Dardena BC] Dardena AHCB] Josep d'Ardena i Çabastida, baró de la frontera i dirigent de la Revolució Catalana.

²⁴⁸ vv. 1256 *el de Pinós*: Josep Galceran de Pinós, militar i dirigent de la Revolució Catalana. | *Sacosta*: Josep Sacosta, capità de la caballería catalana i governador d'armes del Rosselló.

	porque prevengas cuidados.	
CLARIS	Pues ¿el de Espenán no has visto que le resiste la entrada?	
ALMUGÁVAR	Nada he visto.	
CLARIS	¿Cómo, nada?	
ALMUGÁVAR	Nada vi, por Jesucristo.	1270
CLARIS	Pues aquí dijo Espenán que las tropas avanzaba; no sin mérito dudaba: después que pagado le han va haciendo estas tropelías;	1275
	pues vive Dios si me atiende, que haré, que lo que pretende no se le logre en mis días.	
CONSELLER	Vueseñoría le dijo que marchase en la vanguardia, y él marchó en la retaguardia.	1280
CLARIS	Ya el corazón lo predijo: no ha guardado bien la ley de un honrado capitán.	
CONSELLER	Entre Sant Feliu están y entre los Molins de Rei.	1285
CLARIS	A caballo he de subir, y le intimaré mi enojo, pues veo que por su antojo quiere aquí hacernos morir.	1290
	Vamos, señor Conseller, y a parte por la ciudad el enojo le intimad.	
CONSELLER	Yo sé que le haré volver.	

Vanse todos. Sale el Marqués de los Vélez, Torrecusa, San Jorge y soldados.

TORRECUSA	Cambrils, Mont-Roig, Vilaseca, Reus, Valls, Salou, y Alcover humildes a vuestras plantas han rendido su altivez; de Tortosa a Tarragona armadas tropas se ven que abatirán el camino cuánto se pueda oponer; ya de Eulalia la bandera huyó con el Conseller; aquí dicen que se forma	1295 1300 1305
-----------	--	--

	el ejército en Martorell; la plaza de Vilafranca es fuerte, y en ella es bien que se alojen nuestras tropas por toda la redondez;	1310
	Sant Sadurní, que a dos leguas dista de ese Martorell, alojará la vanguardia por esos valles que veis; aquí hemos cogido un hombre	1315
VÉLEZ	que el demonio habita en él; la cara es negra y horrible. Él será algún Miquelet.	
TORRECUSA	Tormento le di de cuerda, mas no ha hecho caso de él: antes las cuerdas rompía con menosprecio y desdén. Quise saber si es espía.	1320
VÉLEZ	Marqués, yo le quiero ver; traíganle luego al momento.	1325

Almugávar atado sale.

ALMUGÁVAR	Déu guardí a vostres mercès.	
VÉLEZ	Hombre honrado, Dios os guarde: ¿cómo os va?	
ALMUGÁVAR	¿Doncs ja ho veieu!	
VÉLEZ	¿A qué vinisteis al campo? ¿Seréis espía?	
ALMUGÁVAR	¿No, a fe!	1330
VÉLEZ	¿Sois Miquelet o Almugávar?	
ALMUGÁVAR	Si fos Miquelet, per Déu que de totes estes tropes, i encara que fossin més, no tenia per a beure,	1335
	¿com qui penseu que són ells! ¿Sabeu què cosa és modorra ²⁴⁹ ? ¿I una pesta què cosa és? Doncs així per a vosaltres han de ser los Miquelets.	1340
VÉLEZ	¿Cuántos son esos que dices?	

²⁴⁹ v. 1337 *modorra*: son molt feixuga o malaltia del bestiar de llana i cabrú causada per la presència de larves de cert cucs en el cervell dels caps de bestiar.

ALMUGÁVAR	No són més que alguns sis-cents, però ¿què importa?, que són cada qual un foc ardent.	
VÉLEZ	Yo he de amansar su furia.	1345
ALMUGÁVAR	¿Amansir vostra mercè? ¡Per Déu!, ni quants en Castella mengen ho podran mai fer: ¡penseu que són garroffons ²⁵⁰ !	
TORRECUSA	Hombre, mira que al Marqués hablas; digasle Excelencia.	1350
ALMUGÁVAR	¿Vostra pestilencia entenc que és lo Marquès de los Vélez lo senyor de Martorell?	
VÉLEZ	Sí, sí, soy yo ése mismo.	1355
ALMUGÁVAR	Puix a fe, senyor, que entenc, segons digué lo rector, que se'n va dret a l'infern, puix fa robar i matar amb tan gran descarament que no farien <i>Igonaus</i> ²⁵¹ lo que vosaltres heu fet. No es cosa, això, de cristians, i <i>alomenos</i> jo no ho crec, que us hagi manat a vós fer tants disbarats lo rei; ¡a vostra Esquenència culpen, català, i ser tan cruel amb sa maetixa nació, i deien que era un santet!	1360
	Mal any per tal santedat, que ve en forma de corder i per dintre és un llop.	1365
VÉLEZ	Pues vos villano sois, ²⁵² ¿habéis de hablar de ese modo? ¡Denle un garrote!	1370
ALMUGÁVAR	Oh, que bé confirmeu vostra malícia! Jo moriré honradament, i per a cridar venjança entraré més prest al Cel; vós sereu segon Caïm,	1375
		1380

²⁵⁰ v. 1349 *garroffons*: fesol de garrofa, que és prim i molt ample, gairebé rodó.

²⁵¹ v. 1361 *Igonaus*: Hugonots, partidaris francesos de la doctrina del reformador protestant Joan Calví.

²⁵² v. 1374 Vers hipomètric i blanc.

	i jo no el primer Abel.	
TORRECUSA	Escritura sabe, el payo.	
ALMUGÁVAR	Si m'heu de penjar, sia prest.	
VÉLEZ	Ven acá, yo te perdono,	1385
	y libre te enviaré,	
	como ²⁵³ me digas qué gente	
	habrá dentro en Martorell.	
	¿Quién los gobierna? ¿Qué piezas	
	tienen? ¿Qué quieren hacer?	1390
	¿Si hay mucha gente en los montes?	
	¿Si hay paz entre ellos? ¿Si hay ley?	
	¿Si han llegado las escuadras	
	que les envía el francés?	
ALMUGÁVAR	Jo ho faré de bona gana,	1395
	però mireu que després	
	m'heu de cumplir la paraula.	
VÉLEZ	¡Eso no hay duda!	
ALMUGÁVAR	Jo entenc,	
	segons diuen per aquí	
	queixant-se, que prometeu	1400
	sempre més pa que formatge,	
	i a la fi no doneu res.	
	Però sia lo que sia,	
	jo, senyor, ho contaré,	
	i no serà de temor,	1405
	perquè no sé què cosa és,	
	i vull dir-ho en castellà,	
	que per mos pecats ne sé.	
	El que gobierna las tropas	
	de la ilustre Cataluña	1410
	en la campanya que pides,	
	y que tus daños anuncia,	
	es el oidor Ferran ²⁵⁴ ,	
	un canónigo que, en suma,	
	en su ilustre señoría	1415
	Minerva y Marte se juntan.	
	A aquellas tropas asiste	
	en tanto que diestro acuda	
	el Militar diputado	
	Tamarit, a quien saludan	1420

²⁵³ v. 1387 *como*: cuando.

²⁵⁴ v. 1413 *oidor*: Antigament, persona revestida d'autoritat per a oir l'exposició de fets judicials, econòmics, etc., i dictaminar sobre ells. | *Ferran*: Jaume Ferran, oïdor eclesiàstic, canonge d'Urgell i dirigent de la Revolució Catalana.

por general y cabeza
 con más ventajas que a Numa²⁵⁵.
 A la posta cada día
 va y viene a tener consultas
 el gran diputado Claris, 1425
 que tus ejércitos trunca.
 Aquél y éste de la Iglesia
 de Urgel son sacras columnas,
 donde este gran Principado
 a tus tropas no fluctúa. 1430
 Frey don Francisco Miguel²⁵⁶,
 i el de Desbosch²⁵⁷ a la una
 del General asistentes
 son de consejos y juntas.
 Seis tercios ilustres tiene 1435
 el ejército, que nunca
 los vio Jerjes en sus campos,
 ni con tan alta ventura.
 El primero es de la Eulalia
 bella e inalterable Luna 1440
 por quién Cataluña siempre
 de sus enemigos triunfa.
 Es el grave coronel
 a quién la púrpura ilustra
 el Conseller Juan Rossell, 1445
 que ya ha burlado tus furias.
 Maese de Campo es Cervera²⁵⁸,
 Rafel en nombre, y que encubra
 en ambas lanzas de Marte
 lo militar que le ilustra. 1450
 De tras sargentos mayores
 por fuero violado nunca
 éste tercio es asistido
 si los nombres de ellos busca.
 El uno es Baltasar Carcer²⁵⁹, 1455
 don Antonio Meca ayuda
 a éste, y Josepe Molins
 remata de tres la suma;

²⁵⁵ v. 1422 *Numa*: segon rei de Roma, successor de Ròmul. Segons la tradició, li foren atribuïdes totes les institucions religioses de Roma i la fixació de les normes del dret sagrat i del calendari.

²⁵⁶ v. 1431 *Frey don Francisco Miguel*: eclesiàstic inonegut.

²⁵⁷ v. 1432 *Desbosch*: Miquel Desbosc, ambaixador de la Diputació del General.

²⁵⁸ v. 1447 *Cervera*: Rafel Cervera, ambaixador a Lisboa.

²⁵⁹ v. 1455 *Baltasar Carcer*: Baltasar Càrcer, membre del Braç Reial que participà al setge de Salses.

el segundo tercio es Vique,
 Francisco Molist le ajusta 1460
 con militar disciplina,
 y Jaime Brunet le ayuda.
 Del Conseller de Manresa
 segundo, la gran cordura
 gobierna el tercio, que puede 1465
 con Marte ponerse en puntas.
 Llámase en nombre Torner;
 Francisco Corts²⁶⁰, que es su hechura
 sargento mayor, le asiste
 espada que muerte anuncia. 1470
 El Corbera, y San Climent
 representa en su cordura
 de Maese de Campo el cargo,
 de todo lo que circunda
 la siempre leal Barcelona 1475
 Frederich Desbosch procura
 ser el sol de Guimerà
 con la bengala que empuña.
 El quinto tercio, Hostalric,
 y el vizcondado le junta 1480
 de Bas, pero le gobierna
 el que con prudencia suma
 los vizcondados le rige
 al de Aitona, y si procuras
 conocerle, es José de Arles, 1485
 ¡sabe el alemán su furia!
 Sargento mayor le sigue
 Agustín Forest, no hay duda
 que es un valiente soldado
 y que su prudencia es mucha. 1490
 El sexto tercio es Piera,
 a quién Senmenat encumbra
 Francisco, Maese de Campo,
 de cuyo valor no hay pluma
 que baste a cifrar lo menos, 1495
 pero diranlo las Musas
 cuando dejar le permitan
 la espada fuerte que empuña;
 sargento mayor le asiste
 Miguel Ramon, no son burlas, 1500

²⁶⁰ v. 1468 *Francisco Corts*: ‘Francesc Corts, jutge de l’Audiència i exiliat filipista..’

pero éste solo es bastante
 a hacer retirar su turba.
 Los de a caballo son pocos,
 pero si el camino juzgas
 tú verás en la *pelea* 1505
 cómo tu valor deslumbran.
 Francisco de Vilaplana²⁶¹
 es teniente, que procura
 lucir a costa de vidas,
 que corta su espada augusta. 1510
 El de Pinós, en quién todas
 las tres gracias en la cuna
 le comunicaron almas,
 el fuerte bridón industria;
 el de d'Ardena, otro joven, 1515
 en cuya edad se apresura
 la prudencia de un Néstor²⁶²,
 tu fiera arrogancia burla.
 Don Manuel de Senmenat,
 don José Sacosta juntan 1520
 con Enric Joan, Flaçà, i Aux
 las glorias de que ya inundan.
 La caballería francesa
 trae también otra suma
 de valerosos campeones 1525
 que contra España se aúnan:
 el Monsieur de Sarignán,
 el de Alán, el de Foúra,
 el Duplesis, el de Sornia,
 Senesey, i Aubigní; juzga 1530
 si éstos tiene de memoria,
 quién sus escuadras no cursa,
 cuántos serán los demás
 que ya vienen en tu busca.
 Valles, montes y laderas, 1535
 que toda esta tierra cruzan
 preñadas de hombres insignes,
 y desvelados los juzga;
 plataformas, trincherones,
 y fuertes en cola mucha 1540

²⁶¹ v. 1507 *Francisco de Vilaplana*: Francesc Vilaplana i d'Agulló, noble, diplomàtic i dirigent de la Revolució Catalana.

²⁶² v. 1517 *Néstor*: Al la *Ilíada*, apareix com un dels capitosts grecs de la guerra de Troia i es destaca sempre per la seva prudència en el parlar.

	los que [en] riberas del Noya ²⁶³ el ejército aseguran: esto es lo que me pediste; urde, intenta, escribe, busca, que han de presentarte luego la batalla que reúsas.	1545
VÉLEZ	Antes que ellos tal intenten, yo he de probar la fortuna, porque tengo inteligencias que, a fe que si se efectúan, antes de sólo tres días estas escuadras que cruzan por estas verdes campañas se han de alojar a su anchura en Barcelona, en sus casas.	1550 1555
ALMUGÁVAR	Doncs senyor, fil a l'agulla.	
VÉLEZ	Tú, villano, vete en paz, y si espiarme procuras escondidos pensamientos, tú verás lo que resulta de no obedecer al rey.	1560
ALMUGÁVAR	Déu lo guard, senyor. [<i>A parte.</i>] Ventura he tingut gran d'escapar-me sens un garrot de les ungles de la bèstia del Marquès; ell és una mala cuca.	1565
<i>Vase solo el Almuqávar.</i>		
VÉLEZ	Tengo algunos dragones naturales que saben hasta matas y jarales ²⁶⁴ , y han, duque, asegurado que del Portell el Coll han ya dejado los que el paso guardaban, y que a otro Coll distante los mudaban, juzgando rompería por él nuestra famosa infantería. Advertid lo que quiero, el descuido es muy cierto, porque infiero que de la parte donde Barcelona con sus murallas ese mar corona,	1570 1575

²⁶³ v. 1541 *Noya*: el riu Anoia.

²⁶⁴ v. 1568 *jarales*: Indret poblat de mates d'estepa.

	no temen ni sospechan toda la fuerza a nuestra parte le echan.	1580
	Pasad por el Portell con mil caballos; fácil será atacallos a los que en Martorell se fortifican; dos mil infantes seguirán, que aplican a la espada el mosquete;	1585
	en tanto que mi ejército acomete por dos partes, en junto dadles la carga por la vuestra al punto. Y ahora, mis soldados, piedad no deis de usar si sois honrados;	1590
	degollad sin recelo hasta los niños, que éstos van al Cielo; no quede cosa a vida, no habrá quién lo impida, que todos sus soldados	1595
	vienen a pura fuerza y son cuitados, porque nunca en su tierra sonó el tremendo parche de la guerra. Arremeted con brío, que la victoria es vuestra, yo lo fío.	1600
TORRECUSA	Rija vueseñoría la una parte, señor Marqués, pues le ha dado a Marte siempre ventajas tantas; huellen rebeldes las famosas plantas. Mi espada sabe el modo, que hablar no me acomodo.	1605
VÉLEZ	Pues alarma, soldados, que en campaña tenéis de escolta lo mejor de España.	

Éntranse. Sale[n] el Diputado Militar Francisco de Tamarit, el oidor Ferran, Monsieur Du Plessis, Sarignán, Aubigné, y otros franceses y catalanes.

DIPUTADO TAMARIT	Monsieur de Aubigné ha venido, y dice [el] señor oidor que bajan con toda furia del Coll de Portell, un coll que está de aquesta otra parte nueve escuadrones que son de caballería famosa	1610
	de toda España la flor. Sin estos mil y quinientos mosqueteros bajar vio	1615

	sin los muchos que se esconden para lograr la ocasión:	1620
	dice más que por tres partes invertirá, porque vio que ya el Marqués dividía en tres su fuerte escuadrón.	
	Y así los cabos que saben de esto dicen que es mejor retirar de las trincheras nuestra gente, pues que son respeto de los que vienen número tan inferior;	1625
	mi parecer es que se haga. Retiraré mi escuadrón hacia Terrassa, pues veo que no puedo más. ¡Ay Dios! ¡Qué de desdichas me cercan!	1630
CONSELLER	Pero, heroico corazón, ya este retiro es prudencia.	
ALMUGÁVAR	¡Alarma, alarma, señor, que ya fieros acometen!	1635
DIPUTADO TAMARIT	A retirar, que es mejor, no es cordura aventurarse; ya se ve que es superior el enemigo, pues miro que por tres partes logró la ventura que le ha dado ese belígero dios.	1640
	A retirar con buen orden. Vaya luego un batidor, y al socorro que hallará que Barcelona envió le dirá que se retire.	1645
CONSELLER	Eclesiásticos son, que con mucho gusto marchan y de toda religión frailes vienen animosos, y estudiantes, que son en ambas hojas muy diestros; a la otra parte vi yo marcar seiscientos caballos; y el camino real tomó que encamina a Barcelona quien guiaba el escuadrón.	1650
		1655
		1660

DIPUTADO TAMARIT	¡Ea, a retirar, soldados! ¡Cada cual parta veloz! ¡salve la vida quien pueda!	1665
ALMUGÁVAR.	No me retiro.	
ALMUGÁVAR 2	Ni yo.	
TAMARIT	¡Cómo no, viven los cielos! Ya la retaguardia halló el enemigo perverso. ¡A retirar, que es mejor!	1670

Aubigné de lo alto

AUBIGNÍ	¡Dad fuego a la artillería! ¡Abran luego ese fogón!
---------	--

Tiran artillería

¡Retírense ahora todos!
¡Muera el infame español!

Entra[n] Torrecusa, Vélez, Doblón, [y] don Carlos con otros

TORRECUSA	¡Ea, ya van de vencida! ¡Mueran! ¡Toca el atambor! ¡Victoria! ¡A ellos! ¡Victoria!	1675
DON CARLOS	¡Oh, qué grave confusión! Pelear es temeridad; retirarse es mejor. ²⁶⁵	1680
DOBLÓN	Por ahora aquí me quedo, pues que vence mi nación, porque yo, vive quien vence.	
DON CARLOS	No me descubras, Doblón.	
VÉLEZ	¡Abasad toda esa villa, derribadla!	1685
TORRECUSA	Ved, señor, que es vuestra hacienda.	
VÉLEZ	¡Qué importa, si mi cólera irritó! ¡Plaza de armas Martorell! ¡No quede en pie paredón que no le pongáis a tierra! Suelo así vengarme yo. Y a todos sus naturales,	1690

²⁶⁵ v. 1680: vers hipomètric.

	en esto no haya excepción: enterradles en los cubos; trinchadles; no haya perdón. Precipitadles al río, y su purpúreo hervor dele el nombre a Llobregat.	1695
TORRECUSA VÉLEZ	Lúgubre ha de ser desde hoy. Mueran todos.	1700
TORRECUSA VÉLEZ	Ésta es fiera. Conocerán mi furor. Vamos luego a Barcelona.	
TORRECUSA VÉLEZ	¿A qué vais allá, señor? A ponerle duro cerco, porque ya sé el modo yo para ganarla en dos días.	1705
DOBLÓN	Pues señor Marqués, <i>allons</i> .	

Fin de la jornada segunda.

COBLES DEL MARQUÈS DE LOS VÉLEZ

Vostres goigs amb gran plaer
cantarem en aquest dia,
puix que vostre senyoria
de general té poder. 5

Honra el rei vostra persona
amb càrrec de lloctinent
quan la veu mereixedora
d'exercir-lo prudentment
donant fe al missatger 10
que de la Cort se us envia
que lo comte-duc volia
aprovéssiu en son parer.

Dintre Madrid produïda
la enveja qual²⁶⁶ arbre verd
fou de soldats circuïda²⁶⁷ 15
ordenats amb gran concert,
per ço restà molt sencer
vostre cos ple d'alegria
pensant que se us rendiria
de Catalunya el poder. 20

Quan los castellans sentiren
del terror la gran olor,
amb sos capitans partiren
per robar la plata i or,
i trobaren cert lo ver 25
que en plom tot se'ls convertia
morint de *vossenoria*
dos nebots de gran valer.

Gran delit vos presentava
Montjuïc fortificat 30
amb pedrers que us enviava
entre mans, peus i costats,
per los quals lo cavaller
que aquells esquadrons regia

²⁶⁶ v. 14 *qual*: 'com'.

²⁶⁷ v. 15 *circuïda*: 'voltada'.

patí amb sa companyia 35
sens res més poder-hi fer.

Reparada la gran erra
d'investir per mal cruel,
trasplantat fou d'esta terra
lo exèrcit a Martorel²⁶⁸; 40
i, fugint no gens a pler,
lo partir no us entristia
sabent que bales envia
per les claus lo Conseller.

No fou de menor entima 45
lo escapar dels Miquelets
per ser gent que desestima
vostres cavalls i mosquets,
preguntant per a saber
si per ventura us seguien 50
per fugir amb més *porfia*²⁶⁹
a tancar-se al galliner.

Vostra jornada acabada,
lo major dels goigs sentit,
vent²⁷⁰ sa persona lliurada 55
de les mans de Margarit
quan senyor pensant-vos ser
del millor que posseïen
us tornàreu com devíeu
sens portar-vos un diner. 60

Tornada

Supliqueu, gent derrotada,
al Privat deix de voler²⁷¹
guerres amb gent catalana,
que us farà *menos* valer.

²⁶⁸ v. 40 *Martorel*: Mantenim la grafia d'AHCB perquè està en posició rima.

²⁶⁹ v. 50-51: 'seguien' i 'porfia'; falsa rima, com als versos 58 i 59.

²⁷⁰ v. 55 *vent*: 'veient'.

²⁷¹ v. 62: Atesa la manca de puntuació que presenta l'original d'AHCB, nosaltres interpretem 'al Privat [que] deix[i] de voler'. Tanmateix, també podem interpretar 'Supliqueu, gent derrotada / al Privat deix de voler / guerres amb gent catalana, / que us farà menos valer'. Així, entenem que l'autor titlla el Privat (el comte-duc d'Olivares) de deix (és a dir, d'algú que traeix les habituds de les quals no s'ha sabut alliberar), i que anima als derrotats a alçar-se de nou a combatre.

JORNADA TERCERA

*Sale un trompeta catalán, el Marqués de los Vélez con bastón, Torrecusa, San Jorge,
y otros capitanes y soldados. Lea Vélez*

Señor Marqués, la Provincia de Cataluña ha experimentado que el ejército del Rey Católico ha hecho en este Principado las mayores hostilidades que se pueden imaginar, tanto en los que voluntariamente se han rendido como en los que se han resistido; y así no se puede tomar resolución bastante en lo que V. E. escribe, sin que la tome de retirar el ejército, porque de cualquier resolución que se tome se padecerá, en honras, vidas y haciendas: supuesto lo cual V.E. considerará lo que será de mayor servicio a su Majestad, y beneficio del Principado, al cual V.E. se muestra tan afecto por cristiano y natural.

Barcelona, 23 de enero²⁷² 1641²⁷³

Los Diputados de Cataluña y Consellers de Barcelona

VÉLEZ	¡Basta que quieren que entre valeroso armado de la túnica de Marte,	1710
	y que aloje este ejército famoso en Barcelona, y pise su estandarte; basta que probar quieren si piadoso he de ser con el rey su baluarte!,	
	pues por vida del rey que han de probarlo, y han por muchas edades de llorarlo.	1715
	Marqués, cuando me ven en campo abierto, ya laureado de una y otra hazaña, de hervor catalán todo cubierto, haciendo horrendo al gran León de España,	1720
	dicen los Diputados que el concierto ha de ser que retire a otra campaña fuera de Cataluña mis banderas; ¿hacen burla de mí, o hablan de veras?	
	Es como de sus bárbaras porfías la respuesta que aquí me han enviado: cuando te ves en los postreros días, ¡esto respondes, bárbaro Senado!	1725
	Acuso vuestras tercas rebeldías; yo apostaré que fieros han tocado la campana a Consejo como suelen;	1730

²⁷² Henero, BC1] Henero, BC2] Henero, AHCB].

²⁷³ Data en què Pau Claris proclamà Lluís XIII de França Comte de Barcelona, sotmetent, així, el Principat a la sobirania francesa. Fet el que marqués de Los Vélez ratifica als versos 1733-1734.

toquen, que en eso ya a difuntos huelen.

A Luís décimo tercio le han dado
la investidura como a Conde suyo;
mas calla, catalán desatinado, 1735

que tu ruina de esto mismo arguyo,
quien tan ciegas se ha precipitado
cercano está a su fin, y lo concluyo,
pues mis escuadras miro en Sants²⁷⁴ triunfantes
tres mil caballos y quince mil infantes. 1740

Yo escribí, capitanes, con blandura,
y el rey de España de la misma suerte:
pero de esta ciudad ya se apresura
la ruina mayor, la más vil muerte:
¡detenerte ciudad presto procura, 1745
que viene un Vélez por tu mal advierte!
Mas para la justicia manifiesta
leed mi carta, que la copia es ésta.

TORRECUSA A los Diputados de Cataluña y Consellers de Barcelona. Yo he llegado a la vista de Barcelona con el ejército; y si bien su Majestad queda muy deservido de las acciones hechas en esa ciudad y en el Principado, con todo está con los brazos abiertos parar perdonar y recibir a los que quieran darle la obediencia: con que excusarán los desórdenes que suele hacer un ejército por donde pasa; yo estimaré en mucho eviten el mal que tan de cerca los amenaza, por cristiano, y natural de esta provincia de la aldea de Sants.

VÉLEZ A esto responden locos y arrogantes,
que de partido alguno no haga cuenta 1750
sin recitar a reinos más distantes
estas tropas que asisten a mi cuenta:

mas callad, y verán los ignorantes
cómo hacen sin la huésped a la cuenta,
pues han de abrir a su pesar las puertas 1755
a mis soldados y venganzas abiertas.

¡Que no basta haber visto la venganza
que de Martorell he hecho! ¡Y que hasta ahora
tanta casa abrasada no es templanza
del grave fuego que en mi pecho mora! 1760

¡De Sant Feliu la rota es confianza
de defenderse! ¡Barcelona ignora
qué pechos hay aquí, qué corazones!

²⁷⁴ v. 1739 *Sants*: Sans BC] Sans AHCB] El 23 de gener de 1640, les tropes castellanés van muntar el seu campament a Sants. Tres dies després, atacarien Barcelona envestint, primer, a la Batalla de Montjuïc. Per a més informació, veg. F. Xavier Hernández (2001).

	mas por una ser vencido, no es, señor, reputación; y así, si dais en las tropas	1845
	y os dan muerte, ¿quién no vio que aventuráis mucho menos, Pues ¿aquí aventuráis vos sola la vida, y allí vida, crédito y honor?	1850
DOBLÓN	El discurso es como tuyo; has dicho bien, vive Dios, y a pagar de mi dinero.	
DON CARLOS	Respondo a vuestra razón para mantener con lustre el gran valor que me dio en el linaje que tengo mi claro progenitor, cuanto más me aventurare pondré con mayor razón	1855 1860
	decir que le he conservado con más lustroso esplendor, pues no hay victoria sin riesgo, ni el laurel es triunfador si no se expone a los rayos de ardiente constelación.	1865
	Yo sé de mi valentía, que aunque fuese el escuadrón, que lloró Jerjes ²⁷⁶ un tiempo por él me entrara veloz, y saliera por el riesgo con fama y reputación, pues me aventuro al peligro y de él salgo con honor.	1870
	Y entonces con mayor resto llegaré al competidor a ganar con todo el triunfo este honor que me quitó; con que quedará muy llano que no he de aventurar yo por el negro que dirán lo que ganó en la ocasión: y así el vulgo, si no es ciego, no podrá murmurar, no,	1875 1880

²⁷⁶ v.1869 *Jerjes*: Rei persa.

	de que me arroje al peligro porque lo mire menor; pues si lo hago es en fe de que asegurado estoy, y porque es todo en provecho del que me desafió.	1885 1890
DOÑA LEONOR	¡Desafío es, ay de mí! ¿Y no sabremos quién son esos que tan atrevidos?...	
DON CARLOS	No lo preguntes, Leonor; quédate aquí, que yo en breve volveré a apurarme al Sol de tus soberanos ojos; y vos, heroico señor, sed guarda del Sol que adoro, que todo es en su favor, pues desposarme sin honra fuera loca indiscreción: y no quiere Leonor esto; no hay que replicar. Adiós.	1895 1900
	<i>Vase [Don Carlos].</i>	
MARGARIT DOÑA LEONOR	Qué temerario es Don Carlos. Revienta mi corazón de ver que así se aventura, y tengo tanto temor de imaginarle en dos lances que de una aún el valor puede a la temeridad sacar libre, mas de dos mucho lo dudan mis miedos.	1905 1910
MARGARIT	Encomiéndaselo a Dios.	
	<i>Vase [Margarit].</i>	
DOÑA LEONOR	Ellos piensan una cosa, y yo estoy en ejecución de otra, y en mí tan resuelta, que aunque supiera que voy ya condenada a morir no mudara de intención. Llama, Doblón, a Bertrán.	1915 1920

Vase Doblón.

	Aminta, ya ves que soy catalana, y que he nacido de tan fuerte complexión, que así juego yo la espada y el pedreñal tronador como la aguja en la Holanda en el verde bastidor ²⁷⁷ . Vistámonos ambas de hombres ²⁷⁸ , que en ti ya conozco yo (tal vez he visto tus bríos) que tienes mi mismo humor. Por la parte del Vallés nos darán a Portal Nou, no hay dudar; en Barcelona entrada, muera el temor; y entonces sabré de cierto quién, cobarde, desafió a don Carlos, y aun podré; mas yo sé que en la ocasión me temerán más que a un hombre; a don Josep diré yo que me voy a Montserrate, y esto llevará razón, que diré que lo he votado por don Carlos; dele Dios la salud que le deseo, esta es mi resolución.	1925
		1930
		1935
		1940
		1945
AMINTA	Pues a vestirnos, señora, que yo engañaré a Doblón.	1950

*[Vanse.] Sale el Diputado Claris con un gabán²⁷⁹, su bonete, una mesa y unos papeles
revolviéndolos a la luz.*

CLARIS	Respondióse ²⁸⁰ , imagino, lo bastante al de los Vélez, y aunque fiero espante con quince mil infantes y capitanes que arrogantes
--------	---

²⁷⁷ vv. 1927-1929: la comparació fa referència a un tipus de teixit fi molt prestigiós al segle XVII que elaboraven a Holanda.

²⁷⁸ v. 1929. Veg. Lope de Vega (2017: 146, vv. 280-283).

²⁷⁹ acot. *gabán*: gavany. | Capot, capa, valona, amb mànigues.

²⁸⁰ v. 1951 *Respondióse*: Pronom post-posat al futur.

en gallardos bridones,²⁸¹ 1955
 enlazados los crines y codones,²⁸²
 amenazan al cielo
 subir soberbios en un solo vuelo²⁸³;
 si mi Eulalia²⁸⁴ me ayuda,
 de cuyo amparo el ánimo no duda, 1960
 toda aquesta arrogancia
 verá abatida Cataluña y Francia.
 Entretanto ordenemos
 lo más que ahora necesario vemos.
 Torrella y Sentmenat²⁸⁵, que está nombrada 1965
 para regir las armas, ha ordenado
 esto que aquí dispone:
 así escribe, esto pone:
 [Lee.] “Dígase a los señores Consellers
 que en toda guerra han sido las mujeres 1970
 las que causan más miedo;
 que con su llanto el bélico denuedo
 de todos los soldados
 le vuelven en horror, y afeminados
 huyen. Ya ha sucedido 1975
 que el enemigo a veces ha vencido
 ejércitos mayores,
 y así, a son de trompetas y atambores,
 hágase un pregón luego
 donde se mande estén en su sosiego, 1980
 en sus casas y estrados
 sin meterse en los bélicos cuidados.
 Las mujeres atentas,
 pena de padecer viles afrentas
 de azotes lo primero, 1985
 sosegaránse²⁸⁶ así, que así lo espero;
 de este modo, señores,
 publicarán lo así los atambores.
 La guarnición se ordene

²⁸¹ v. 1955 *bridones*: Cavall briós i arrogant.

²⁸² v. 1956 *codones*: Bosses de cuir que, lligades a la gropa, serveixen per a cobrir la cua del cavall quan hi ha llot.

²⁸³ v. 1957-1958: Possible al·lusió del mite dels Atlants i a Ícar.

²⁸⁴ v. 1959 *Eulalia*: Santa Eulalia de Barcelona. Amb aquesta citació, s’anuncia l’acció de l’escena següent, en què la protomàrtir barcelonina visita en somnis a Pau Claris vaticinant el triomf de les tropes catalanes.

²⁸⁵ v. 1965 *Torrella*: Miquel Torrelles, governador d’armes de Barcelona. | *Sentmenat*: Aleix Sentmentat i de Requesens, baró de la frontera i dirigent de la Revolució Catalana.

²⁸⁶ v. 1986 *sosegaránse*: pronom post-posat al futur.

de cinco tercios: el primero tiene 1990
en Montjuïc su cuarto señalado;
en maese de campo sea nombrado
Rocabertí²⁸⁷, y sargento
mayor es Ronis²⁸⁸, que aunque corpulento
es valiente soldado; 1995
a Juan Tapiolas²⁸⁹ de ayudante han dado
las insignias gloriosas;
agregan a este tercio las famosas
e insignes cofradías²⁹⁰
divididas en bellas compañías 2000
de sastres, zapateros, cajoneros,
pelleres, taberneros,
veleros, julianes,
pasamaneros y notarios reales,²⁹¹
sogueros, tejedores, 2005
herreros, botigueros, zurradores,
percheros y carderos,
estevanes, tenderos y torneros,
los que labran esteras y cofines,
los que obran en pantuflos y chapines, 2010
los Padres que asisten a Madrona,
todos al punto que el rebato entona
el sonoro parche,
cada cual hacia la rambla marche,
puesto en la puerta de la Boquería, 2015
hasta el Estudio que supuestos cría.
Galcerán de Dusay²⁹² será el segundo
maese de campo, y que merece un mundo
tener en confianza,
diestro en la espada, y en la fuerte lanza; 2020
Jerónimo Miquel²⁹³ sea su sargento,
Jaime Gener²⁹⁴ ayudará contento.
Serán las compañías agregadas
en sus banderas todas alistadas:

²⁸⁷ v. 1993 *Rocabertí*: Josep Rocabertí i Pau, governador de Montjuïc passat als espanyols.

²⁸⁸ v. 1994 *Ronis*: Llorenç Ronis, militar implicat posteriorment en conspiracions contra la administració francesa. (Veg. Antoni Simon, 2013, 99)

²⁸⁹ v. 1996 *Juan Tapiolas*: Llorenç

²⁹⁰ v.1999 *insignes cofradías*: per veure el llistat de milícies formades pels gremis i els llocs que ocupaven que relaciona Claris, i que conformaven els diferents terços de l'exèrcit franco-català a la batalla de Montjuïc, Veg. l'article d'Aberto Raúl Esteban Ribas (2012: 6)

²⁹¹ v. 2007: 'julianes' i 'reales'; falsa rima.

²⁹² v. 2017 *Galcerán de Dusay*: Galceran Dusay, capità d'un terci de la Coronela de Barcelona.

²⁹³ v. 2021 *Jerónimo Miquel*: militar.

²⁹⁴ v. 2022 *Jaime Gener*: militar.

los notarios causídicos en una, 2025
 han de acudir, y sin tardanza alguna
 al baluarte de la Eulalia bella,
 de nuestro mar estrella;
 los cerrajeros al fuerte baluarte
 de San Francisco; a parte, 2030
 los colchoneros al que guarda el vino;
 sombrereros, de sal en el molino;
 al baluarte de Mediodía los plateros;
 a la punta del muelle han de ir primeros
 los estudiantes todos; 2035
 los mercaderes, con valientes modos,
 del mar guarden la puerta;
 los pescadores estarán alerta
 en la casamata²⁹⁵ del baluarte
 de Levante, y a esa parte 2040
 clérigos de San Just, de Santiago,
 San Miquel, y el Palau; y aún no pago
 con toda aquesta gente
 la que este puesto a menester urgente,
 que antes los que en la parroquia de María 2045
 asisten, y no en alguna cofradía,
 estarán por el muro repartidos
 a escuadras divididos;
 los caballeros, de la mesma suerte,
 al baluarte fuerte 2050
 irán del Mediodía;
 de San Francesc la ilustre compañía
 de graves religiosos
 guardarán valerosos
 de Eulalia el baluarte. 2055
 Los de la Trinidad a la otra parte;
 el que es de San Francisco,
 de mercenarios guardará el aprisco²⁹⁶
 el baluarte del vino;
 los clérigos, atentos al camino 2060
 que hace a la mar y al revellín²⁹⁷ famoso,
 guardarán con su brío valeroso,
 los de María, digo,
 del Mar; y esto que sigo

²⁹⁵ v. 2039 *casamata*: Volta molt resident per a instal·lar una o més peces d'artilleria.

²⁹⁶ v. 2058 *aprisco*: Paratge on els pastors recullen el ramat per a protegir-lo de la intempèrie. | Pleta, mallada.

²⁹⁷ v. 2061 *revellín*: Contruucció exterior que cobreix la cortina d'un front i la defensa.

todo al maese de campo se encomienda, 2065
 que a estos puestos desvelado atienda.
 Nombro a Rafael Cervera²⁹⁸
 tercer maese de campo, y mereciera
 ser general valiente;
 el de Tello y Ferrán²⁹⁹, por el presente, 2070
 gobierne estos soldados,
 los cuales han de ser sargenteados
 por Baltasar de Carcer³⁰⁰; pero, en tanto,
 Josep Damians³⁰¹ a tanto
 y a mucho más acuda; 2075
 Francisco de Fornés³⁰² sea su ayuda,
 debajo cuya mano
 estén los agustinos en el llano
 de Llull; los marineros
 acudan los primeros 2080
 al *baluart* de Levante,
 a la torre de San Juan; a lo importante
 vengan los carniceros;
 al portal San Daniel estén blanqueros;
 los hortelanos que cultivan plantas 2085
 hacia el Portal Nou a escuadras tantas
 circunden, y es seguro
 de *tiradors* en San Onofre el muro;
 los pelaires la puerta
 del Portal Nou guarden; y es su guarda cierta 2090
 los Padres Dominicos sus cuarteles
 de San Pedro serán en los planteles,
 que el huerto fertiliza;
 esto propio a sus clérigos se avisa;
 los Franciscos de Paula son guerreros: 2095
 guarden el puesto con los velluteros
 de Junqueras, y todos
 cuantos asisten por diversos modos;
 solteros de Santiago
 hasta el Portal del Ángel al amago 2100
 de cualquier amenaza
 de Llull asistan a la antigua plaza;

²⁹⁸ v. 2067 *Rafael Cervera*: Rafael Cervera, ambaixador a Lisboa.

²⁹⁹ v. 2070 *Tello*: Joan Tello, capità d'un dels terços de la Coronela de Barcelona. | *Ferrán*: Jaume Ferran, oïdor eclesiàstic, canonge d'Urgell i dirigent de la Revolució Catalana.

³⁰⁰ v. 2073 *Baltasar de Carcer*: Baltasar Càrcer de Ferrera, militar i polític.

³⁰¹ v. 2074 *Josep Damians*: Jaume Damians (?), mercader i dirigent de la Revolució Catalana.

³⁰² v. 1994 *Francisco de Forners*: militar.

la Ilustre Catedral y beneficiados
 a su Iglesia se queden por soldados;
 de esto tendrá cuidado 2105
 el maese de campo señalado.
 Desde el baluarte de Levante
 hasta Santa Ana, aunque está distante
 don Juan de Marimón³⁰³, fuerte soldado,
 maese de campo cuarto he señalado; 2110
 Josep Navel³⁰⁴ es su sargento ahora,
 Trías³⁰⁵ es su ayudante, que no ignora
 los trances de la guerra;
 tejedores de lana la primera
 compañía le asista 2115
 de la puerta del Ángel a la vista
 los canónigos de Ana venerada
 a la puerta nombrada;
 los Padres de Jesús al mismo puesto;
 los albañiles, que no ignoran esto, 2120
 al torreón de Severo;
 que le guarden Jesuitas también quiero.
 Al portal dels Tallers van los olleros
 con los Padres Servitas; carpinteros
 de Nazaret dominan la muralla 2125
 con los Padres del Carmen, que en batalla
 son diestros; hortelanos
 que cultivan bien fértiles los llanos
 de San Antón alerta
 estén con los Descalzos en su puerta. 2130
 Los juristas del Ciego
 en el campo se queden con sosiego;
 los clérigos del Pino
 al portal de San Pau; y si hay vecino
 que no esté en las banderas alistado, 2135
 a la puerta de Antón será soldado.
 Domingo Moradelles³⁰⁶ es gran soldado:
 maese de campo quinto le he nombrado;
 Ponsich³⁰⁷ es su sargento; su ayudante
 Luís Llull³⁰⁸ en las lides importante; 2140

³⁰³ v. 2109 *Juan de Marimón*: Joan de Marimon, exiliat filipista.

³⁰⁴ v. 2111 *Josep Navel*: Josep Navel, militar, parent (?) de Jeroni Navel, ambaixador a Madrid, i de Julià Navel i de Riquer, ciutadà honrat i conseller en cap.

³⁰⁵ v. 2112 *Trías*: Melcior Tries, tauler de la Generalitat.

³⁰⁶ v. 2137 *Domingo Moradelles*: Domènec Moradell, sergent militar de la Coronela de Barcelona.

³⁰⁷ v. 2139 *Ponsich*: Antoni Ponsich, capellà de Sant Pere de Tuïr.

al portal de San Pau los cuchilleros,
 con los escudilleros;
 en la mesma muralla,
flaseders y pintores se señala³⁰⁹
 el puesto donde asistan; 2145
 en el mesmo lugar luego se alistan
 los frailes de la Mónica divina,
 del clavel de Agustino clavellina.
 De San Bertran han de guardar la puerta
 Trinitarios Descalzos, y en alerta 2150
 con ellos los sucreros;
 en la *drazana* asistan los horneros,
 boticarios, *flaqueres*, estudiantes,
calseteros, tratantes;
 toda la demás gente, 2155
 que no asiste en bandera permanente,
 al punto señalado
 delante la *drazana* esté alistado.
 De la ciudad la casa,
 tablas y banco, hasta la mesma plaza³¹⁰, 2160
 los notarios públicos asistan,
 los peligros resistan.
 Esto es lo que imagino
 que es menester. Ha sido peregrino
 el disponerlo; es diestro, 2165
 y en la arte de la guerra un gran maestro.
 Hízose³¹¹ lo preciso,
 y lo demás se hará con cuerdo aviso:
 en puertas y baluartes,
 y en los rastrillos por iguales partes 2170
 guarden los catalanes y franceses,
 que de aquesto yo sé los intereses.
 Rija la artillería³¹²
 Juan Bautista Monfar³¹³ en este día.”
 Bien está, y todo cuesta sus desvelos. 2175
 Por ti, mi patria, son todos mis celos:
 graves son mis pesares;
 libradnos, gran Señor, del de Olivares,

³⁰⁸ v. 2140 *Luis Llull*: Lluís Llull i Boixadors, militar.

³⁰⁹ v. 2144: ‘muralla i ‘señala; falsa rima.

³¹⁰ v. 2163: ‘casa’ i ‘plaza’; falsa rima.

³¹¹ v. 2167 *Hízose*: pronom post-posat al futur.

³¹² v. 2173: Vers hipomètric.

³¹³ v. 2174 *Juan Bautista de Monfar*: Joan Baptista de Monfar i Cellers, ciutadà honrat, Conseller tercer de la Generalitat.

porque, león furioso,
 honra, vida y reposo 2180
 dice que ha de quitarnos.
 Mas, si vos habéis dado en ampararnos,
 vanas saldrán sus tretas.
 Mas, sueño vil, ¿ahora me inquietas?
 ¿Ahora que he de estar tan desvelado? 2185
 Pero en vano lo intento; es escusado.
 Sobre esta silla quiero
 dormir un tanto, y será poco, infiero.

*Duérmese. Hágase una tramoya como que baja Santa Eulalia con la cruz y una palma
 en la mano con dos coronas. Lléguese a Barcelona, que estará en el teatro, y el
 Diputado [Clarís] durmiendo.*

EULALIA Ahora que la noche
 extendió sus bayetas, 2190
 lúgubre monumento
 donde el Sol se reserva,
 con resplandor más noble
 bajo de la alta Esfera,
 que debo a esta ciudad 2195
 claras correspondencias.
 No temas, Barcelona;
 bella ciudad, no temas,
 que mi cruz te asegura,
 mi sangre te hace bella; 2200
 la del Cordero hermoso,
 que en Sión se apacienta,
 y le siguen divinas
 mil vírgenes honestas,
 pues tú le defendiste 2205
 de abrasadas ofensas,
 redimiste los templos
 de bárbaras tragedias.
 Vive firme y segura,
 que vivirás eterna 2210
 tú sola con tu Dios
 en fieles permanencias.
 Y tú, ciudad famosa,
 descansa, porque velas,

Argos ³¹⁴ del Principado, a hermosas competencias. Toda aquella arrogancia, que esas campañas huella, cava los andaluces, enseñas y banderas.	2215 2220
Mañana a aquestas horas, de seiscientos apenas se han de ver tan pisadas, que entre la sangre envueltas verán de la fortuna la movediza rueda; a esto asisten Madrona, Pacián y Ramón velan, Olegario, Severo, Policarpo y la bella y hermosa Serafina, planta del cielo fresca, tálamo del Cordero, que en gratos lirios duerme ³¹⁵ ,	2225 2230 2235
hermosos cupidillos con arcos ya de guerra, que antes eran de amor, verás cómo los juegan. Todos estos asisten, guardas del monte excelsas, a defenderte, oh patria, de tan injusta guerra. Deja las pesadumbres, patria mia; ¡ea!, ³¹⁶ que ya sacude el alba sus purpúreas madejas. Acude a los peligros, las escuadras ordena, que yo voy a tu lado; yo estoy a tu defensa.	2240 2245 2250

Desaparezca por la tramoya

CLARIS ¡Tente, lucero hermoso!

³¹⁴ v. 2215 *Argos*: Ciutat grega del Peloponès on bressolaren molts dels guerrers i herois de la Guerra de Troia.

³¹⁵ v. 2234: vers blanc.

³¹⁶ v. 2244: vers hipomètric.

¡Oye, insigne doncella
 que en campos de zafir
 pisas triunfante estrellas!
 ¿Qué dices? ¡qué confuses 2255
 reservan las ideas
 misterios que no entiendo!
 Pero si el alma sueña,
 ¿qué, le pido yo a Eulalia,
 fantasías son estas? 2260
 ¡Qué fácil se imagina
 lo que el alma desea!
 Soñó el ciego que veía...
 Es parábola vieja.
 ¡Oh, si fuese verdad, 2265
 cielos, lo que se sueña!
 Pero ten confianza,
 pues que la fe te adiestra,
 alma, y no te amilanes
 a la ínfima bajeza. 2270
 Prometa Barcelona
 ayunos y abstinencias,
 y cesen para siempre
 torpes Carnestolendas;
 ayune a pan y agua, 2275
 y háganse diligencias
 porque se canonicen
 Olegario y la bella
 y pura Serafina.³¹⁷
 Cada año se prometa 2280
 hacerse procesiones
 a Eulalia, pura estrella,
 y a la hermosa Madrona;
 y en ese de que confiesan
 que ellas dos nos libraron, 2285
 póngase una doncella
 detrás del palio ilustre,
 que los conselleres llevan
 de los tres diputados
 en medio para muestra 2290
 del favor soberano
 de aquellas dos doncellas,
 que en tonos de querub

³¹⁷ v. 2279: Vers hipomètric.

oyen congojas nuestras.
 Dios jamás está atado, 2295
 y en sus fieles promesas
 no pende de accidentes
 muchos o pocos sean;
 los fieros enemigos,
 si salvarnos ordena, 2300
 sólo su ceño basta
 para que se estremezcan.
 Pero ya de claveles
 entolda la alba bella
 los campos de jazmín, 2305
 que coronan estrellas.

Ruido de atambores y clarines.

¡Alarma! ¿Qué es aquesto?
 Los atambores suenan,
 los clarines entonan.
 ¿qué desorden es esta? 2310

Suena gran ruido de arma. Vase Claris, y a poco parezca sobre el muro a la una parte, y, si puede ser, en un caballo; a la otra parte distante, el marqués de los Vélez, mirando cómo pelean los ejércitos y caballería, que pelearán algunos abajo en el tablado.

Entretanto que sale Claris, digan dentro

[DENTRO] ¡Alarma, alarma, alarma, Barcelona
 noble, que se acerca Castilla!

Sale Claris.

CLARIS³¹⁸
 ¡De allí responden!
 ¡Traigan balas y cuerda, 2315
 pífanos y atambores!

Repitan esto otra vez dentro

[DENTRO] ¡Traigan balas y cuerda,
 pífanos y atambores!
 CLARIS Ya va el bravo Manuel de Aux³¹⁹

³¹⁸ v. 2313: Aquest vers és omès en tots tres testimonis.

³¹⁹ v. 2319 *Manuel de Aux*: Manuel d'Aux i Borrellas, cap d'un dels esquadrans de cavalleria catalans.

	delante los escuadrones.	2320
VÉLEZ	Ya se opone al enemigo el gran duque de San Jorge.	
CLARIS	Ya le sigue aquel francés: de la Halle ³²⁰ es su nombre.	
VÉLEZ	Ya el comisario Chirinos al bravo francés se opone.	2325
CLARIS	¡Oh, con qué brío acomete el de Pinós! ¡Bello joven, mucho te empeñas! ¡Qué haces!	
VÉLEZ	Plega Dios no te malogres. Ya don Mucio Espatafora ³²¹ el empeño reconoce del que se entró tan adentro.	2330
CLARIS	Don Josep d'Ardena corre en aquel caballo hermoso a reparar el desorden.	2335
VÉLEZ	¡El de Cárdenas insigne por caballos y armas rompe!	
CLARIS	Ya Borrell y Enrique Juan con el Monsieur de Bridoyre ³²² retiran a Valdoncella los caballos y escuadrones.	2340
VÉLEZ	Ya avanza el duque las tropas que a los enemigos corten.	
CLARIS	¡Aquí, valiente francés, déte el cielo mil blasones! ¡Ya ha rendido al general, ya por el tahelí le coge!	2345
VÉLEZ	¡Oh desgracia irreparable! ¡Preso lleva al de San Jorge!	2350
CLARIS	¡Oh, valiente Manuel de Aux, tus hazañas te coronen, tu triunfo te immortalice !	
VÉLEZ	¡Ah, celestiales rigores! A don Fernando Chirinos ³²³ llevan preso; pero postren mis dieciocho escuadrones aquesta arrogancia enorme.	2355

³²⁰ v. 2324 *de la Halle*: *Monsieur* de la Talle, cap d'un dels escuadrons de cavalleria francesa.

³²¹ v. 2331 *Mucio Espatafora*: Mucio Spatafora, comandant de cavalleries italià que feu estralls, tropells i extorsions a Palautordera.

³²² v. 2340 *Monsieur de Bridoyre*: *Monsieur* de Bridoirs, cap d'un dels escuadrons de cavalleria francesa.

³²³ v. 2355 *Fernando Chirinos*: Fernando Chirinos, capità de cavalleria.

¡Arremeted a la puerta!

Bájase el Marqués. En tanto, digan dentro

[DENTRO]	¡Alarma, alarma, alarma, Cataluña noble, que va huyendo Castilla!	2360
CLARIS	¡De allá responden! ¡Vengan pólvora y balas, pífanos y atambores!	

Sale el Marqués al teatro

VÉLEZ	¡Ea, valientes soldados! ¡Ea, españoles leones! ¡A librar al comisario, saquemos libre a San Jorge! ¡A la puerta!, ¡Ea, al rastrillo! ¡Arremeted ya sin orden!	2365 2370
-------	---	------------------------------

CLARIS	Ya se han mezclado las mangas, ya los nuestros se recogen; ya aquel capitán valón por el mismo foso corre; mas ya con mosquetazo cayeron caballo y hombre.	2375
--------	---	------

VÉLEZ	Todo es azares y asombros: balas tiran de las torres, mosquetazos del reducto. ¡A recogerse, españoles! Dios ayuda al catalán; ventajas son superiores las que pelan aquí, todo el cielo les socorre. ¡Mil y quinientos caballos es posible que se postren a quinientos que no hay más en todos sus escuadrones! ¡Ah, cielo airado! ¡Qué es esto!	2380 2385
-------	---	--------------------------------------

Manuel de Aux dentro.

[MANUEL DE AUX]	¿Huye el cobarde? Pues tome, porque con esta estocada me pague el rescate y coste.	2390
DENTRO	No vivirá muchas horas	

el tal Chirinos.

[Manuel de] Aux dentro

[MANUEL DE AUX]	Perdone, que él se buscó el precipicio.	2395
CLARIS	Pase la palabra, no oyen, que digan “Salve Regina”. ¡Oh, cómo suben feroces a la montaña de Montjuïc! ¡Qué tiros los aires rompen!	2400

Haya gran ruido en el mismo muro de Barcelona. Sale Don Carlos con espada.

CLARIS	Pero ¿qué ruido es este? En el mismo muro corren; allí cruza con la espada un caballero que a un hombre ha muerto. ¡Ah, desdichas mías! En este tiempo se ponen a vengar agravios propios. ¡Denle a ese hombre un garrote!	2405
DON CARLOS	Don Carlos soy, que maté a don Jerónimo Ponce ³²⁴ porque me desafió.	2410
CLARIS	Pues en estas ocasiones, don Carlos, tan gran soldado esta ciudad descompone. Llévenlo preso al momento.	2415

Llévenlo.

	Los de la ribera tomen los barcos longos y vayan a desembarcar al borde de la montaña de Montjuïc; que si Dios lo dispone, ¿cómo se pueden librar, si hay inmensas olas de hombres? Yo quiero ir a apresurarlo. Bella Madrona, socorre a los que en el monte tuyo	2420 2425
--	--	----------------------------------

³²⁴ v. 2411 *Jerónimo Ponce*: personatge fictici, germà de doña Leonor assassinat per don Carlos.

con militares furores
 la causa de Dios defienden.
 Oye, Policarpo³²⁵ noble,
 pues hoy tu día celebran
 himnos y salmos concordes. 2430

Vase. Salen Doña Leonor, Aminta y Doblón.

DOÑA LEONOR ¿No escuchas qué fiero ruido?
 DENTRO ¡Alarma, alarma, Cataluña noble,
 que va huyendo Castilla!

DOÑA LEONOR De allá responden
 trompetas y arcabuces, pífanos
 y atambores. 2435

AMINTA Bravamente se pelea.
 DOÑA LEONOR ¡Yo he de subir, vive el cielo!
 DOBLÓN De miedo estoy hecho un hielo.
 AMINTA El atambor me recrea. 2440
 DOBLÓN Serás hija de atambor.
 AMINTA Borracho, deja las grescas,
 que si me enfadas te pescas
 pan de perro, y aún peor;
 que cuando te considero 2445
 que en fin eres castellano,
 mil veces tengo en mano
 este criminal acero
 para hacerte de una vez
 que te pase a Galicia. 2450

DOBLÓN Pues ¿no ves que es injusticia?
 AMINTA Tú lo pedirás después
 al de los Vélez, que viene
 a deshacer tantos tuertos
 de los castellanos muertos. 2455

DOÑA LEONOR Linda flema, por Dios, tiene.
 DOBLÓN Y si Montjuïc se gana,
 ¿cuál³²⁶ quedará Barcelona?

³²⁵ v. 2429 *Policarpo*: La festivitat de sant Policarp (bisbe de l'església primitiva) és el 23 de febrer. Indiciàriament, podríem concloure que l'autor comet un acte de confusió en les dates de la batalla, ja que la de Montjuïc succeí el 26 de gener, no el febrer. No obstant, i com ja hem signat a l'estudi introductori, pot tractar-se d'una alteració del copista, ja que no sabem el grau exacte d'alteració de les versions sobrevingudes respecte de l'original. Tanmateix, Joan Amades, al seu *Costumari*, senyala l'adoració d'aquest sant a Barcelona per la seva pretesa "ajuda divina" a aconseguir la victòria. Per tant, la citació de Policarp resulta un signe d'identificació per al públic-lector i, dins l'obra, de vaticini del final victoriós (Joan Amades, 1951: Vol I., 601-602; Vol. III., 518)

³²⁶ v. 2459 *cuál*: llegeixi's 'cómo'.

AMINTA	Pues aunque lo gane mona, se le dará una avellana.	2460
DOÑA LEONOR	Poco desde allí la enojan; todo será bravear.	
DOBLÓN	No sé a fe en qué ha de parar, si a los franceses arrojan.	
AMINTA	En tanto, vete a espigar, que tiene tu corazón muy esculpido el león.	2465
DOBLÓN	¿Quiéresme ³²⁷ ahora engañar ³²⁸	
	como hiciste el otro día?	2470
AMINTA	¡Váyase, o por vida mía que le he de dar qué rascar!	
<i>Dale de espaldarazos. Vase [Doblón].</i>		
DOÑA LEONOR	¡Ah, Amita, si yo supiera de mi bien!	
AMINTA	Ya tú verás que muy presto le hallarás; así del amor lo espera.	2475
DOÑA LEONOR	¿No escuchas, Aminta, ahora, “¡Alarma, alarma! ¡Catalunya, al monte, que a él sube Castilla!”?	
DOÑA LEONOR	Allí responden mosquetes y arcabuces, pífanos y atambores.	2480
AMINTA	Ya cercan los enemigos a Montjuïc, ya feroces argentan de espuma blanca las riendas caballos nobles.	2485
DOÑA LEONOR	Aquí nos han atacado.	
AMINTA	Subamos por aquí al monte.	
DOÑA LEONOR	Peleando he de morir. ¡Alarma, alarma! ¡Catalunya, al monte, que a él sube Castilla!	2490
AMINTA	Allí responden mosquetes y arcabuces, pífanos y atambores.	

³²⁷ v. 2468 *Quiéresme*: pronom post-posat a l'infinitiu.

³²⁸ v. 2469: Aquest vers és omès en tots tres testimonis.

Vanse sacando las espadas. Sale el Marqués de Torrecusa con una pica, con soldados, subiendo a Montjuïc. En tanto, parezcan soldados franceses y catalanes en la torre de San Pau.

TORRECUSA	Las aves trinan a la aurora infante; subamos luego al enemigo monte, que aunque el bravo enemigo se remonte bajará su fortuna más menguante.	2495
	Marchen dos tropas por aquí al instante, y cada cual se enseñe un <i>rodamonte</i> enviando a la barca de Aqueronte a uno y otro enemigo trepidante.	2500
	Por estas quiebras otras dos se encubran, que hasta que aquellas los mosquetes calen, las gallardas banderas no descubran.	2505
	Las otras dos por Fels los campos talen, con ímpetu feroz la tierra cubran; verá el Marqués si mis intentos valen.	
	¡Alarma, pues, españoles! El Olimpo es este que antes os he explicado; a deseos que hoy llegan a excusarse rompamos estas colinas.	2510
	¡Ea, rebeldes, infames, ya llega el castigo fiero de la Majestad más grande!	2515

Aubigné en lo alto de Montjuïc, con muchos franceses, un Capuchino, y Tapiolas.

AUBIGNÍ	Seis escuadrones ha hecho el enemigo arrogante.	
TAPIOLAS	Ya envisten con la colina. ¡Oh, quién pudiera avisarles que se vengan al fortín! ¡Ay Dios, ya van a atacar! ¡Ah de la colina! ¡Hola! ³²⁹ ¡Al fortín a retirarse!	2520

Dentro la colina.

[DENTRO]	¡No hay retirarse! ¡Morir,	2525
----------	----------------------------	------

³²⁹ v. 2523: Vers hipomètric. Podríem considerar-lo heptasíl·lab si entenem l'h com a aspirada i no fem sinalefa.

	es el triunfo más constante!	
TORRECUSA	¡Oh, cómo se precipitan! ¡Soldados, ea, despeñadles! ¡Sea su sepulcro ahora ese cristal donde caen!	2530
AUBIGNÍ	Ya acometen las dos tropas por aquestos pedregales.	
TAPIOLAS	Ya comenten los Pagueras ³³⁰ , ya Casamitjana ³³¹ sale; don Ambrós Gallart ³³² pelea con más braveza que Marte. Luís Valencià ³³³ le sigue.	2535
AUBIGNÍ	¡No huyáis de aquestos cobardes!	
TORRECUSA	¡Al fortín, que van huyendo!	
TAPIOLAS	Allí veo al gran Cabanyes, que junto a San Ferriol ha hecho una muela grande de difuntos enemigos.	2540
AUBIGNÍ	¡Buen soldado! Dios le guarde.	
	Mas, ¡ay cielo, aquí enflaquecen!	2545
TORRECUSA	¡Ea, ilustres capitanes, enarbolad las banderas listadas con tanta sangre! ¡Victoria! ¡Castilla viva!	
TODOS	¡Victoria, Felipe el Grande!	2550
TAPIOLAS	¡Decid Francia, decid Luís! ¡No la lograréis, cobardes, que ya viene un gran socorro!	
AUBIGNÍ	Dispara esas piezas. ¡Dales!	

*Saltan del fortín Tapiolas con la espada en la mano, Monsieur Du Verge³³⁴,
y un Capuchino con un Cristo. Disparan los pedreros.*

 ³³⁵	2555
	Seiscientos y más que traen en cada bala una muerte.	
ALM[UGÁVAR]	¡Huid, cornudos infames, gente sin Dios y sin ley,	

³³⁰ v. 2533 *Pagueras*: Lluís de Paguera i de Llaudes, cavaller i lloctinent del coronel de la milícia de Barcelona; Antoni i Jordi de Paguera, capitans militars.

³³¹ v. 2534 *Casamitjana*: Rafael Casamitjana, militar.

³³² v. 2535 *Ambrós Gallart*: Ambròs Gallart i de Calders, populat de Barcelona, lloctinent.

³³³ v. 2537 *Luís Valencià*: Lluís Valencià, capità militar.

³³⁴ acot. *Monsieur du Verge*: sergent francès.

³³⁵ v. 2558: Aquest vers és omès en tots tres testimonis.

	bufadores, arrogantes,	2560
<i>Entran con camisolas coloradas los de la Ribera</i>		
	tabaquistas, mohatrerros, bujarrones, muertos de hambres, gallinas, blasfemos, diablos, sacrílegos, ignorantes, que queréis subir al cielo sin obras que os acompañen!	2565
	¡Aquí están de la Ribera seiscientos y más caimanes que os despacharán las vidas, que el terror sólo es bastante!	2570
	¡Sacudo pese a los cueros, ni sé si es vino o es sangre! ¡Ah, cómo huyen los pollos!	
TORRECUSA	¡Oh, fuerte, oh, preciso trance! Huyamos de estos demonios; quiero estar algo distante para animar a los míos.	2575
AUBIGNÍ	¡Valerosa gente, dadles, mueran, viva Cataluña!	
	¡Ea, ilustres catalanes!	2580
TORRECUSA	¡Hasta moros, vive Dios! ¡Armillas purpúreas traen!	
	¡Todo les ayuda, oh cielos!	
AUBIGNÍ	¡Ah, quién pudiera animarles!	
TORRECUSA	Los santos van contra mí. Allí veo pelear frailes.	2585
	¡Oh, qué fieros acometen!	
AUBIGNÍ	A un valón apunta un fraile.	
	¡Bien! Por Dios, ya le tumbó.	
TORRECUSA	Allí los niños abaten una bandera a pedradas.	2590
	¿No os resististeis, cobardes?	
TAPIOLAS	Dios y Madrona os ayudan.	
TORRECUSA	¡Por vida del rey, infames!	
	¡Nueve mil huis de trescientos!	2595
AUBIGNÍ	Oh, las mujeres, cual traen de Barcelona sustento, balas y cuerda. ¡Ay, alabe el ánimo de esta gente y el intrépido coraje,	2600

DOÑA LEONOR	Di ¿quién es, perro, el que de esta penetrante bala está con su caballo midiendo el suelo cadáver?	2630
SOLDADO	Sobrino es del de los Vélez, y otro está en aquellos valles junto de San Ferriol.	
DOÑA LEONOR AMINTA	¡Miseros mozos cual yacen! ¿Ahora tienes piedad cubierta en rojos granates de los muchos que has herido?	2635
DOÑA LEONOR AMINTA	Si soy mujer, no te espante. La hiena representas.	
DOÑA LEONOR	¿Ahora historias me traes? Allí más de treinta prueban el ser difunto a qué sabe.	2640
AMINTA	Allí envueltos entre picas yacen casi palpitantes.	
DENTRO	¡Alarma, alarma!	
DOÑA LEONOR	¿Qué es esto?	2645
DENTRO AMINTA	¡Alarma! ¡A los Olivares! ¡Oh, cómo corre furioso el gran capitán Cabanyes! Mas, ¡cómo le rodean los fieros almugávares ³³⁸ !	2650
DOÑA LEONOR	Ya una manga de caballos corre veloz y arrogante. ¡Oh! ¡Cómo ha cortado el cuello de aquel caballo que cae aquel fiero almugáver!	2655
<i>Suene una pieza de artillería.</i>		
AMINTA	¡Jesús! ¡La puerta que hace la bala de aquel cañón doce caballos abate!	
DOÑA LEONOR	Entremos a Barcelona, que ya el marqués arrogante toca a prisa a recoger.	2660
AMINTA	Ahora pedirá las llaves a Barcelona, el pobrete.	
DOÑA LEONOR	Dios los soberbios abate.	

³³⁸ v. 2653: vers hipomètric.

AMINTA	Todo a Eulalia le debemos.	2665
DENTRO	¡Seguid todos el alcance!	
DOÑA LEONOR	Ya salen de Barcelona a lograr el triunfo grave.	
AMINTA	Ya Claris y Tamarit, y los bravos mariscales	2670
	Du Plessis y Sarignán bajan del monte admirable.	
DOÑA LEONOR	Pero si es tan pintor un gran deseo, ¿cómo a Carlos, mi bien, allí no veo?	

Vanse. Sale Vélez, Torrecusa, San Jorge, que se sostiene con Doblón, y soldados

TORRECUSA	¡Ah, Marqués!	
VÉLEZ	¡Oh, Marqués de Torrecusa!	2675
	¡Qué día es este! ¡Oh cielos!	
TORRECUSA	No se escusa un grave sentimiento.	
VÉLEZ	Yo por Catilla y por mi rey lo siento. Diecinueve banderas he perdido, quinientos caballos faltan.	
TORRECUSA	El sentido pierdo de escuchar esto.	2680
VÉLEZ	Perdió Castilla en este monte el resto.	

Entren ahora San Jorge y Doblón. Torrecusa abrázales.

DOBLÓN	Ea, ánimo, señor; tened aliento.	
TORRECUSA	¡Ay, hijo mío, qué mayor tormento!	
SAN JORGE	Ah, padre, aquesta guerra no era justa; que muera de esta vez el cielo gusta.	2685
TORRECUSA	Aquestos brazos túmulo te sean, hijo querido. Ya expiró.	
DOBLÓN	Pues vean si también ha expirado, que malherido vino a nuestro lado	2690
	Chirinos comisario, nombre que no estará en el calendario. Cárdenas y Quiñones se quedaron con siete pies de tierra que heredaron	
	los dos Espataforas;	2695
	Herrera y Pimentel, al Exaforas ultimo han llegado; el conde de Tirou medía un prado,	

	Tajada y Bustamante más de catorce alférez, no te espante, que treinta y dos sargentos dejaron con los últimos acentos la funesta alabarda.	2700
TORRECUSA DOBLÓN	¡Oh, si vinieses, muerte! ¡Oh, cuánto tarda! A un Miquelet lo diga, que presto le ahorrará la fatiga.	2705
VÉLEZ TORRECUSA VÉLEZ	Ellos van recogiendo los despojos. ¡Oh, España triste! ¡Llórente ³³⁹ mis ojos! ¡Pues pagar me lo tienes algún día, oh Barcelona!	

Vase el Marqués.

DOBLÓN	Linda bobería, escusada arrogancia; ojos que lo vieron ir, no lo verán más en Francia. ³⁴⁰	2710
--------	---	------

Vanse todos. Salen los dos Diputados, Claris y Tamarit, Oidores, Soldados, Capitanes, y don Josep Margarit, Doña Leonor y Aminta de hombres, todos con las banderas ganadas enarboladas.

CLARIS	Si ahora gustáis, Señor, que descansare yo en paz con tal ilustre victoria, la vida os rindo mortal. Ya quedan bien abatidos, ya, mi bella Eulalia, van menos soberbios que entraron gracias a su Majestad.	2715 2720
MARGARIT	El parabién a la posta os vengo, señor, a dar. Gocéislo ³⁴¹ infinitos siglos.	
CLARIS	Señor don Josep, ¿qué hay? Huelgo que os halléis presente, porque, heroico catalán, tendréis esto por soborno.	2725
MARGARIT	Ofrezcome ³⁴² en gloria tal.	

³³⁹ v. 2708 *Llórente*: pronom post-posat a l'imperatiu.

³⁴⁰ v. 2712: vers hipermètric.

³⁴¹ v. 2723 *Gocéislo*: pronom post-posat a l'imperatiu.

³⁴² v. 2728 *Ofrezcome*: pronom post-posat a l'indicatiu.

Postrada Doña Leonor

DOÑA LEONOR	Ilustre y famoso Claris, a vuestras plantas està una mujer, aunque de hombre, y para alfombra tomad de vuestras heroicas plantas esta bandera.	2730
MARGARIT	En verdad que yo conozco esta dama. Bella Leonor, ¿cómo estáis? ¿Qué es de don Carlos?	2735
CLARIS	¿Qué Carlos?	
MARGARIT	Altarriba.	
CLARIS	Preso está, que mató a don Pedro Ponce ³⁴³ .	
DOÑA LEONOR	¿A mi hermano muerto ha?	2740
MARGARIT	Escribióle ³⁴⁴ un desafío.	
CLARIS	Ello fue temeridad.	
DOÑA LEONOR	Si hazañas más, señor, de que mil peligros hay valen, a don Carlos pido.	2745
CLARIS	Vos le habéis de perdonar. Yo os lo doy, bella Leonor; vos allá le castigad.	
<i>[Sale Don Carlos]</i>		
DON CARLOS	A vuestros pies entro humilde.	
CLARIS	La mano de esposo dad a Leonor, porque os adora. ¡Catalanes, tremolad esas ganadas banderas, y hazaña tan inmortal en bronces se legalice! Perdonen si faltas hay.	2750 2755

Finis.

Omnia sub correctione S. M. Ecclesie.

³⁴³ v. 2739 *Pedro Ponce*: al v.2408 ‘Jerónimo Ponce’.

³⁴⁴ v. 2741 *Escribióle*: pronom post-posat al futur.

ANNEXOS

1. Esbós d'estudi crític a propòsit de la unitat d'acció

1.1. Anàlisi de la unitat anecdòtica de l'obra

Un cop hem revisat l'espai sociològic i històric en què va ser creada l'obra, en aquesta primera aproximació inicial del nostre anàlisi crític oferim l'argument de la comèdia segons les tres jornades. Per això, hem jutjat adequat emprar el destriament en quadres, determinat per José Maria Ruano de la Haza (2000: 69). Els criteris per determinar-los són els subseqüents:

- 1) El tablado queda temporalment vació; 2) hay un cambio de lugar en el curso de la acción dramática; 3) hay un lapso temporal en el curso de la acción dramática; 4) se abren las cortinas de fondo para revelar un nuevo decorado; 5) hay un cambio estrófico.³⁴⁵

Jornada I

El marquès de los Vélez, acompanyat pel marquès de Torrecusa, el duc de San Jorge i el seu exèrcit de tropes castellanques, assetja la vila de Cambrils, la qual conquereixen i n'executen els principals governants i el líder dels sollevats, el baró de Rocafort. Llavors, al pas de Tivissa, el capità Josep Margarit anima els capitans Caselles i Cabanyes, i els Miquelets (que reben –i rebien– el sobrenom simbòlic d'almogàvers) a la batalla, però entra un almogàver i relata la massacre de Cambrils a mans del marquès de los Vélez i les tropes castellanques, i les properes intencions que impetren, la qual cosa els anima encara més a anar-los a trobar per vèncer-los. A Barcelona, Pau Claris agraeix l'ajuda de l'armada francesa a Monsieur d'Espanan, el qual, amb el Conseller Rossell, decideix d'anar a socórrer Tarragona, que està essent assetjada per les tropes del marquès de los Vélez. Enmig de la trama històrica, se'ns presenten els idil·lis amorosos de don Carlos Altarriba amb doña Leonor. Les tropes castellanques assetgen Tarragona i catalans i francesos s'armen de valor per fer-los front.

En aquesta primera jornada o primer acte, podem senyalar l'existència de sis quadres:

- 1r quadre: versos 1 a 140. L'acció es desenvolupa fora els murs de Cambrils. El marquès de los Vélez assetja la vila de Cambrils, la qual, després de la batalla, es rendeix al marquès. Dos cònsols, Bertrolà, Vilosa i el baró de Rocafort rendeixen les claus al vencedor, el qual, faltant a la promesa de pau donada, els

³⁴⁵ Veg. Ruano de la Haza (2000: 69-70)

- executa. Trobem dos canvis estròfics al llarg d'aquest quadre: octaves reals (vv. 1-80) i dècimes (vv.81-140). Tanmateix, aquestes variacions no marquen cap mudança de l'acció dramàtica, però sí del caràcter.
- 2n quadre: versos 141 a 340. Al pas de Tivissa, el capità Josep Margarit lloa l'acció dels Miquelets-Almogàvers quan, de sobte, arriba un almogàver que relata la caiguda de Cambrils a mans del de los Vélez i com aquest traïdorament ha executat els dirigents de la vila; la qual cosa anima els guerrers a anar a trobar i a combatre els castellans. Pel que fa la mètrica, només apreciem un canvi de romanç (*i-o*) (vv. 141-212) a silva apariada (vv. 213-340).
 - 3r quadre: versos 341 a 404. Ara l'escena canvia a Barcelona, possiblement dins el Palau de la Generalitat. Pau Claris demana al capità francès Espenan que vagi a defensar Tarragona, puix es troba assetjada per les tropes castellanques; i el capità accepta. Pel que fa la mètrica, el quadre es desenvolupa en quartetes (vv. 341-404).
 - 4t quadre: versos 405 a 548. Suposadament en un –podem imaginar– carrer de Barcelona, don Carlos Altarriba, acabat de tornar d'Alemanya per ajudar la seva pàtria catalana en l'empresa contra castellà, galanteja doña Leonor, la seva estimada, a la qual anomena amorosament Nise, i que, cortesament, l'abrassa d'inconstància (fingida) amorosa. Amb tot, el graciós Doblón, soldat castellà que vol fer-se ric, pretén de galantejar i enganyar la criada de doña Leonor, Aminta, que entén les seves intencions³⁴⁶. Quant a la mètrica, tot el quadre es relaciona en romanç (*à-a*) (vv. 405-548).
 - 5è quadre: versos 549 a 648. Enllaçant de nou amb la trama històrica principal, ara l'acció es trasllada fora dels murs de les muralles de Tarragona, on el marquès de los Vélez estudia, des del seu campament, com assetjar la ciutat. Veient-lo tan arravatat, el marquès de Torrecusa, un cop el de los Vélez a entrat a la seva tenda, critica les maneres i els procediments del de los Vélez durant la campanya i manifesta certa admiració pels catalans envers la seva terra (vv. 619-622). La mètrica emprada per a aquest quadre són les dècimes (vv. 549-648).
 - 6è quadre: versos 649 a 838. Dins les muralles de Tarragona, el Conseller Rossell i Espenan, veient les condicions en què es troba la ciutat i les gents,

³⁴⁶ En aquest quadre, s'interromp la intriga històrica principal que mou la Comèdia a fi d'introduir un element fictici de caràcter novel·lesc (al gust de l'eventual públic de l'època), i que permet, més o menys, rebaixar la tensió dramàtica de la trama principal gràcies a la intriga amorosa.

maquinen, no sense angoixa i pressa, l'estratègia a seguir. Després que Doblón protagonitza una petita intervenció on confessa les seves intencions d'enriquiment, Espenan, després d'estudiar la situació amb els seus, relaciona al Conseller que és millor rendir la ciutat als castellans; però el Conseller, cenyint-se valerosament el penó de Santa Eulàlia a la cintura, espera els catalans a combatre. Quant a la mètrica, apreciem només un canvi de tercets encadenats decasíl·labs amb quartet decasíl·lab al final (vv. 649-685 i 686-692) a romanç (*é-o*) (vv. 693-838).

Jornada II

S'obre amb un soliloqui de Margarit dirigint-se a Caselles i als soldats un cop han re-conquerit la vila de Constantí a les tropes castellanques; als quals ordena que armin perquè combatin futurament els enemics. Acte seguit, entra Cabanyes i pressa a tots que tornin a armar-se, perquè les tropes castellanques dirigides per Fernando Tajada ve de Tarragona per recuperar Constantí. A continuació, l'escena es trasllada a les rodalies de Barcelona, prop del castell de l'oncle de don Carlos, el qual, fugint de Tarragona perseguit dels enemics, ha tornat amb doña Leonor. De sobte, se senten els tambors de l'exèrcit castellà i entren en batalla junt amb Margarit, Cabanyes i Caselles. Un cop a passat el perill, Doblón, tement que l'arrestin per ser castellà, intenta d'aprendre català gràcies a la criada Aminta. Acte seguit, Pau Claris manifesta el seu descontent a Espenan i als soldats francesos per haver abandonat la defensa de Tarragona, per la qual cosa Espenan envia les seves tropes a protegir la vall del Llobregat a fi de defensar les posicions al Penedès. Tan bon punt marxa, entra un almogàver i informa de la incursió castellana al Penedès i de la seva marxa pel Baix Llobregat; per la qual cosa es disposen a proveir de les defenses necessàries per resistir a Barcelona. Acte seguit, l'escena es trasllada al Penedès, on un almogàver capturat pels soldats castellans li diu al de los Vélez que la seva empresa serà inútil, perquè serà vençut a Barcelona. El de los Vélez el deixa lliure i mana que l'exèrcit vagi cap al Coll del Portell, al peu del Tibidabo, per assetjar Barcelona, on la batalla entre els dos exèrcits clou l'acte.

En aquesta segona jornada o segon acte, podem senyalar l'existència de cinc quadres:

- 1r quadre: versos 839 a 902. A Constantí, Margarit ordena als soldats que armin perquè combatin futurament els enemics. Acte seguit, entra Cabanyes i pressa a tots que tornin a armar-se, perquè les tropes castellanques vénen per recuperar Constantí. La seva sortida d'escena marca el canvi de quadre, doncs tots els personatges surten per donar pas a un nou escenari, nous personatges, noves formes mètriques i situació dramàtica. Trobem dos canvis estròfics al llarg d'aquest quadre: romanç (vv. 839-878) (*ó-a*) i silva aparellada (vv. 879-902).
- 2n quadre: versos 903 a 1170. L'escena es trasllada a les rodalies de Barcelona, prop del castell de l'oncle de don Carlos, el qual, fugint de Tarragona perseguit dels enemics, ha tornat amb doña Leonor. De sobte, se senten els tambors de l'exèrcit castellà i entren en batalla junt amb Margarit, Cabanyes i Caselles. Un cop a passat el perill, Doblón, tement que l'arrestin per ser castellà, intenta d'aprendre català gràcies a la criada Aminta. Pel que fa la mètrica, trobem diferents canvis estròfics que condicionen el caràcter de la situació dramàtica: quartetes (vv. 903-998), romanç (vv. 999-1604) (*e-a*) i silva aparellada³⁴⁷ (vv.1065-1170).
- 3r quadre: versos 1171 a 1294. L'acció es trasllada –suposem– a Barcelona. Pau Claris manifesta el seu descontent a Espenan i als soldats francesos per haver abandonat la defensa de Tarragona, per la qual cosa Espenan envia les seves tropes a protegir la vall del Llobregat a fi de defensar les posicions al Penedès. Tan bon punt marxa, entra un almogàver i informa de la incursió castellana al Penedès i de la seva marxa pel Baix Llobregat; per la qual cosa es disposen a proveir de les defenses necessàries per resistir a Barcelona. Quant a la mètrica, el quadre és compost de quartetes (vv. 1171-1294).
- 4t quadre: versos 1295 a 1608. L'escena es trasllada al Penedès, on un almogàver capturat pels soldats castellans li diu al de los Vélez que la seva empresa serà inútil, perquè serà vençut a Barcelona. El de los Vélez el deixa lliure i mana que l'exèrcit vagi cap al Coll del Portell. Pel que fa la mètrica, hi trobem només tres canvis estròfics: romanç (vv. 1295-1408) (*é*), romanç (vv. 1409-1566) (*ú-a*) i silva aparellada (vv. 1567-1608).

³⁴⁷ Notem un vers hexasíl·lab desaparellat al vers 1095.

- 5è quadre: versos 1609 a 1708. Al peu del Tibidabo, on la batalla entre els dos exèrcits clou l'acte. Tot aquest darrer quadre es desenvolupa estròficament en romanç (vv. 1609-1708) (ó).

Jornada III

S'obre al camp de Montjuïc. El marquès de los Vélez i el marquès de Torrecussa llegeixen unes cartes que els dirigeixen el govern de la Generalitat. El de los Vélez, furiós pel comunicat del govern, fa armar les tropes i les encamina a la batalla. A continuació, a Barcelona, don Carlos, entre els sospirs de doña Leonor i assetjat per la calúmnia que el titlla de covard, marxa amb l'exèrcit català liderats per Josep Margarit. Doña Leonor, desconsolada per la marxa de don Carlos, decideix, junt amb Aminta, de vestir-se de soldat i lluitar contra les tropes castellanes. Seguidament, al palau de la Generalitat, Pau Claris, després de revisar les estratègies per defensar la ciutat, rep la visita de Santa Eulàlia i li augura la victòria sobre l'exèrcit invasor. Immediatament, s'esdevé la batalla de Montjuïc: des de les respectives bandes, Claris i el de los Vélez dirigeixen les tropes i es veuen els diferents enfrontaments entre tots els personatges: com batallen don Carlos, doña Leonor i Aminta contra els soldats; com Torrecussa i la seva milícia prova d'atemptar contra el castell de Montjuïc i és derrotat, i com les tropes castellanes es retiren. Després de la derrota, amb tot l'exèrcit desfet i malferit, el de los Vélez, veient la desfeta, furiós, promet tornar per conquerir Barcelona. Finalment, tots els capitans francesos i catalans reten homenatge a Claris, el qual acorda les bodes de donya Leonor amb don Carlos.

En aquesta tercera jornada o tercer acte, podem senyalar l'existència de cinc quadres:

- 1r quadre: versos 1709 a 1772. El marquès de los Vélez i el marquès de Torrecussa llegeixen unes cartes que els dirigeixen el govern de la Generalitat. El de los Vélez, furiós pel comunicat del govern, fa armar les tropes i les encamina a la batalla. Tot el quadre es desenvolupa mètricament en octaves reals (vv. 1709-1772), exceptuant la lectura de les dues cartes que són proses.
- 2n quadre: versos 1773 a 1950. A Barcelona, don Carlos, entre els sospirs de doña Leonor i assetjat per la calúmnia que el titlla de covard, marxa amb l'exèrcit català liderats per Josep Margarit. Doña Leonor, desconsolada per la

marxa de don Carlos, decideix, junt amb Aminta, de vestir-se de soldat i lluitar contra les tropes castellanques. Pel que fa la mètrica, tot el quadre es desenvolupa en romanç (vv. 1773-1950) (*ó*).

- 3r quadre: versos 1951 a 2310. Al palau de la Generalitat, Pau Claris, després de revisar les estratègies per defensar la ciutat, rep la visita de Santa Eulàlia i li augura la victòria sobre l'exèrcit invasor. Quan a la mètrica, hi trobem dos tipus d'estrofa: silva aparejada (vv. 1951-2188) i romanç hexasíl·lab (vv. 2189-2310) (*é-a*).
- 4t quadre: versos 2311 a 2674. En aquest quadre s'esdevé la batalla de Montjuïc: des de les respectives bandes, Claris i el de los Vélez dirigeixen les tropes i es veuen els diferents enfrontaments entre tots els personatges: com batallen don Carlos, doña Leonor i Aminta contra els soldats; com Torrecussa i la seva milícia prova d'atemptar contra el castell de Montjuïc i és derrotat, i com les tropes castellanques es retiren. Pel que fa la mètrica, hi trobem diverses estrofes: romanç (vv. 23011-2636) (*ó-e*)³⁴⁸, quartetes (vv. 2637-2476), romanç (vv. 2477-2494) (*ó-e*), sonet (vv. 2945-2508), romanç (vv. 2509-2672) (*à-e*), i dos versos decasíl·labs aparejats (vv. 2673-2674)³⁴⁹.
- 5è quadre: versos 2675 a 2712. Als afores de Barcelona, després de la derrota, amb tot l'exèrcit desfet i malferit, el de los Vélez, veient la desfeta, furiós, promet tornar per conquerir la ciutat. Quant a la mètrica, tot el quadre es desenvolupa en silva aparejada (vv. 2675-2712).
- 6è quadre: versos 2713 a 2756. Finalment, a Barcelona, tots els capitans francesos i catalans reten homenatge a Claris, el qual acorda les bodes de doña Leonor amb don Carlos. Quan a la mètrica, tot el quadre es desenvolupa en romanç (vv. 2713-2756) (*à*).

³⁴⁸ Tot el romanç és heptasíl·lab exceptuant els versos 2311, 2312, 2314, 2315 i 2316, que tenen la següent mètrica [10a, 8b, 4c, 6d, 6c]; i exceptuant els versos 2360-2361 [10a, 8b], 2632, 2633, 2634, 2635, 2636 [10a, 8b, 4c, 8d, 3c], 2478, 2479, 2480, 2481, 2482 [10a, 5b, 4a, 8c, 3a], i 2490, 2491, 2492, 2493, 2494 [10a, 5b, 4a, 8c, 3a].

³⁴⁹ Els quals, tècnicament, pertanyen a l'estrofa de silva aparejada amb què es desenvolupa el quadre següent.

2. Breu estudi a propòsit de la *Lloa*

En un debat al·legòric, Castella, amb corona imperial, orgullosa i arrogant, està decidida a intervenir Catalunya militarment per la seva deslleialtat envers l'Estat («Razón de Estado mueve su conquista», v. 41); perquè Catalunya, amb corona reial, contraresta la seva oposant retraient-li els mals tractes i deslleialtats castellanques envers Catalunya i amb un llarg llistat de fets i personatges històrics que tomben les acusacions de deslleialtat i de falta de generositat de Catalunya envers Castella. Finalment, davant la falta de seny i la fermesa de Castella en seguir la intervenció, Catalunya vaticina la desfeta castellana a la batalla de Montjuïc, amb què comença la comèdia.

Com podem veure amb la lectura, no es determina en cap moment ni el temps ni l'emplaçament del diàleg al·legòric, si bé en algun moment signa vers un paisatge concret (v. 201-208); perquè hem d'entendre, atès l'estil tradicional de les lloes castellanques³⁵⁰, que l'acció és atemporal i que s'ha de desenvolupar en «el tablado [que] queda temporalment vacío» (Ruano de la Haza, 2000: 69)³⁵¹.

Els únics personatges que la componen són les figures al·legòriques de Catalunya i Castella. L'autor, com si es tractés d'un *auto sacramental*, es serveix de l'ús de l'al·legoria a la lloa per procurar, a la comèdia, de fer el següent: «[...] destacar [...] su caràcter [...] *didàctico* [...]. El modo de realitzar esto es *simbólico y alegórico*, haciendo que los *personajes* [...] sean *abstractos y universales*.» (Eugenio Frutos Cortés, 2014: 17). A la didàctica hem d'afegir la denúncia, car el diàleg entre els dos personatges de la lloa no té més missió que informar de les injustícies comeses pels castellans i dels fets que esdevindran a la comèdia que precedeixen, mirall o recipient on es reproduïxen aquests fets i injustícies.

En relació amb la mètrica emprada, tota la lloa està escrita, atès el caràcter seriós i – diguem-ne – èpic, en octaves reals (vv. 1-216).

³⁵⁰ Antonio Rey Hazas: «La *loa*, [...] que empieza siendo en el siglo XVI una breve presentación de la obra al auditorio, con la consiguiente *captatio benevolentiae* [...], acaba por ser una piececilla dialogada en verso, como un entremès [...]» (2002: 7)

³⁵¹ La qual cosa contraresta l'afirmació que Conxita Domènech fa: «La lloa es situa a Montjuïc, al centre mateix» (2016: 19); però, en canvi, ajuda a reforçar la meta-teatralitat que hem descrit a l'estudi preliminar: «La lloa ja està situada a Catalunya, i des de Catalunya s'efectua el recorregut per la història de Catalunya.» (Op. Cit: 19).

3. Breu estudi a propòsit de l'Entremès

A l'*Entremés de los labradores y soldados castellanos con un baile al uso de Catalunya*, els soldats Traguillos, Acosta i Cisneros³⁵² s'allotgen a casa del pagès Torner, el qual es rebel·la contra els seus abusos. Torner, amb l'ajuda dels pagesos Serra, Escolà, Perot, i de les pageses Dominga i Juana, ideen una emboscada amb què capturen i desarmen els soldats castellans, els ridiculitzen fent-los menjar una sopa amarga i els coronen amb unes banyes burletes. Al final, entren unes catalanes i ballen una sardana cantada per celebrar el triomf dels pagesos sobre els abusadors soldats castellans.

Formalment, hem de subratllar que l'*Entremés* podria considerar-se l'espectacle més independent del conjunt de l'obra, doncs cap dels personatges que el protagonitzen intervé després a la comèdia. Si tenim en compte Anonio Rey Hazas, notem que:

[Los entremeses son] generos dramáticos menores [...], todos existen en función de la comedia, frente a la que tienen una relación ancilaria casi siempre, por más que algunas veces se representaran aisaldamente [...]. Se trata, en cualquier caso, de breves pasajes cómicos protagonizados por rústicos o vulgares y desglosados de la acción principal [...] o bien unidos al texto de la comedia, dentro de ella, [...] o bien independientes [...]

(2002: 10-13)

Per tant, no és un cas insòlit: és ben bé així; doncs els personatges que hi actuen pertanyen a les classes baixes: són soldats rasos, pagesos i camperols. «Rústicos o vulgares y desglosados de la acción principal», els quals classifiquem en dos blocs:

PAGESOS	SOLDATS
Torner	Traguillos
Serra	[Acosta] Soldat
Escolà	[Cisneros] Soldat
Perot	[Soldat 3]
Joana	
Dominga	
[Catalanes]	

³⁵² Cal advertir que, de noms de soldats, només es cita i es marca el de Targuillos; els altres apareixen tots com a «Soldados», i n'apareixen un total de tres, quatre comptant Traguillos (cosa que a l'edició hem fet constar). Tanmateix, per al resum de la unitat anecdòtica, reproduïm els noms «oficials» que figuren al *dramatis personae* de l'entremès.

Si haguéssim de plantejar una lectura interpretativa sobre l'*Entremès*, és clar que l'autor l'idea per «presentar ante los ojos de sus contemporaneos una visión lo más totalizadora possible de la realidad, con pretensiones de abarcarlo todo» (Antonio Rey Hazas, 2002: 11). Per tant, il·lustrar els abusos comesos per les tropes espanyoles sobre els habitants de Catalunya. Com ja hem indicat a l'apartat de contextualització històrica, foren els abusos i excessos de la soldadesca una de les raons que desencadenaren la Revolta Catalana i de la Gerra dels Segadors, i el que còmicament escenifica l'entremès és l'alçament del Corpus de Sang, on els catalans «reduïren» els representants del poder reial.

Tanmateix, la *sardana* (el «*baile al uso de Catalunya*») que fa de colofó no és «ajen[a] al entremés» (Antonio Rey Hazas, 2002: 8) (si genèticament el *ball* sí ho és³⁵³); la qual cosa suscita una interpretació diferent. Si bé posa en escena un element costumista que ajuda a acabar de «rebaixar la tensió» de l'entremès, el fet que sigui cantada i ballada per les catalanes i els soldats castellans, significa que, alhora, es vol mostrar una complicitat entre ambdós bàndols per denunciar els abusos que també van cometre els aliats francesos. I així, malgrat els soldats canten que volen anar «A Barcelona, a intimarle la guerra», es justifica l'aliança quan els canten «El ladrón del conde Duque / es de tantos males causa» (vv.535-534), compartint la concepció general que tenen els catalans del *valido* del rei Felip IV.

Com l'*Entremés* és una peça en un sol acte, no trobem cap desdoblament de quadres dramàtics ni temporal, puix tot ocorre dins la casa del pagès Torner i la seva durada és la proporcional a la de la representació.

El que sí que cal remarcar és que les diverses accions es veuen separades sobretot per les diferents variacions mètriques: silva aparellada (vv. 1-124), romanç (vv. 125-387)³⁵⁴ (*ó*), *ovillejo* (vv. 388-417)³⁵⁵, romancet pentasil·làbic (vv. 418-503) (*à-a*), i romanç (vv. 511-538) (*à-a*), interromput per un madrigal (vv. 504-510) que l'introdueix i el clou³⁵⁶.

³⁵³ Altre cop, retornem a l'excepció de Fontanella, doncs el ball que succeeix a l'entremès de la *Tragicomèdia pastoral d'amor, firmesa i porfia* està protagonitzat per una part dels personatges de l'obra i la temàtica que s'hi tracta s'hi relaciona.

³⁵⁴ Amb l'excepció de sis versos decasíl·labs aparellats (vv. 236-241).

³⁵⁵ No obstant sense quarteta de sentència.

³⁵⁶ I per la tornada «*I encara a Déu feu gràcies, / que tots no hi heu deixat la vida amada*» que es repeteix als vv. 515-516, 521-522, 527-528, 533-534 i 539-540; i per dues dècimes (vv. 541-550 i 558-568).

4. Anàlisi de l'estructura dels *dramatis personae*

Per a la construcció de les seves màscares, el nostre autor prengué la figura d'uns personatges reals (dotant-los, però, d'uns caràcters teatrals premeditats) i unes figures arquetípiques de les comèdies del teatre auri. Aquesta convergència de personatges i la seva compenetració afavoreix el desenvolupament general de la comèdia a propòsit dels fets que escenifiquen i que determinen progressivament la seva metamorfosi.

Tenint en compte això, és el moment d'analitzar l'entrellat i la funció d'aquests personatges. Així doncs, classificarem i examinarem a continuació la morfologia i la tipologia dels caràcters de l'obra per determinar llur funció i determinar llurs característiques sintàctiques.

4.1. Marquès de Los Vélez

És un personatge històric. El seu nom real era Pedro Fajardo-Zúñiga de Requesens, i fou cap de l'exèrcit castellà enviat per reprimir la revolta de Catalunya (Antoni Simon, 2008: 472).

Degut al seu enorme pes dins la comèdia, esdevé el personatge principal. El seu trajecte militar és el que determina la narrativa de la tragicomèdia, i tots els successos es veuen delimitats pel seu *agir*. No obstant això, el seu caràcter fa que perdi, al final, la rellevància inicial que se li destina, la qual cosa fa que el rol protagonista decaigui en favor de Pau Claris. És a dir: el seu personatge és guiat per les ordres d'un personatge extern, el comte-duc d'Olivares; en complir les seves funcions militars, finalment es veu conduït pel mal criteri mogut per la ràbia i es transforma en un tirà: un personatge despòtic regit per instints colèrics que no provoquen més que el trencament de l'harmonia temporal i que el recompensen amb el premi que mereix: la derrota i la «coronació» de Pau Claris com autèntic heroi de la comèdia.

4.2. Marquès de Torrecusa

És un personatge històric. El seu nom real era Carlo Andrea de Caracciolo, marquès de Torrecuso, i fou un militar expert en diverses campanyes europees, destacant la de la recuperació del castell de Salses el 1639, i la batalla de Montjuïc, on intentà assetjar el castell (Antoni Simon, 2008: 349).

Malgrat les seves nombroses intervencions a l'obra, executa un paper secundari, però de rellevància, ja que el podríem considerar com un allong del marquès de Los Vélez. Tanmateix, aquest caràcter li dóna un caire més humà, ja que, en un moment donat, confessa en un soliloqui que es compadiu dels catalans, que han de suportar la tirania i la set de sang del de Los Vélez (jornada I, vv. 619 – 648).

4.3. Duque de San Jorge

És un personatge històric. Fill del marquès de Torrecuso, fou cap de la cavalleria castellana i, durant la batalla de Montjuïc, impedí qualsevol socors provinent de la ciutat al castell (Antoni Simon, 2008: 405-406). Mes la seva cavalleria fou desfeta per l'artilleria barcelonina i ell fou finalment abatut.

Desenvolupa un paper molt secundari, a l'obra: les seves intervencions són mínimes i la fatalitat de la seva mort, poèticament en braços del seu pare, podria interpretar-se com un símbol més de la derrota castellana.

4.4. Baró de Rocafort

És un personatge històric. El seu nom autèntic era Antoni d'Armengol, Baró de Rocafort, i fou el governador de la vila de Cambrils durant el primer setge de la guerra de Separació³⁵⁷.

La seva aparició a la tragicomèdia és purament episòdic: després del setge de Cambril, rendí, juntament amb les autoritats municipals, la vila al marquès de Los Vélez, el qual, perquè servís d'exemple, el manà executar juntament amb les autoritats. La seva funció és bàsicament un símbol il·lustratiu de la repressió castellana imperant i que serveix de justificació per als motius reivindicatius posteriors.

4.5. Cònsols de Cambrils, Bertrolà i Vilosa

Són personatges històrics. Corresponen a Carles Bertrolà (Mertrolà), cap militar de Cambrils, i a Jacint Vilosa, governador del camp de Tarragona; caps militars i membres del consistori de la vila de Cambrils assassinats pel marquès de Los Vélez després de la rendició de la vila (Antoni Simon, 2008: 355-356).

Com el Baró de Rocafort, la seva funció dins la tragicomèdia és també secundària i denota el mateix símbol de justificació de la resistència catalana posterior.

³⁵⁷ Antoni d'Armengol, baró de Rocafort: <https://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0005202.xml> (04/06/2019)

4.6. Josep Margarit

És un personatge històric. Quan la guerra dels Segadors esclatà, es posicionà en contra dels bàndols castellans i dirigí diverses campanyes militars per repel·lir les tropes de Felip IV. Entre les seves nombroses conquestes, destaquen les seves incursions contra el marquès de Los Vélez a fi de deturar la seva arribada a Barcelona³⁵⁸.

Malgrat tractar-se d'un personatge tan singular, desenvolupa un paper secundari a la tragicomèdia. Així i tot, esdevé una figura de gran simbolisme, doncs en liderar les tropes catalano-franceses en les campanyes tarragonines s'alça en tant que cabdill gloriós i victoriós, i una personificació de l'ímpetu i el vigor de les tropes anti-felipistes; cosa que s'accentua en liderar les milícies de Miquelets, que reben el simbòlic nom d'almogàvers.

4.7. Cabanyes i Caselles

Són personatges històrics. Corresponen al capità Francesc de Cabanyes i al capità Caselles, que comandaren les milícies de Miquelets durant la guerra dels Segadors³⁵⁹.

El seu paper dins la tragicomèdia és plenament secundari i representen un allong de la figura de Margarit tot encarnant els mateixos valors i elements simbòlics.

4.8. Pau Claris

És un personatge històric. Política i eclesiàstic, fou el 94è president de la Diputació del General. Arran dels ja consumats malestars amb la corona hispànica (que detonaren, entre d'altres raons, en el Corpus de Sang el 1640) i la imminent invasió militar castellana, el mogueren a constituir la Junta General de Braços, la qual cosa suposà la secessió del Principat del regne d'Espanya i la proclamació de la primera República Catalana, però sota la protecció de la monarquia Francesa. Tanmateix, els esdeveniments bèl·lics (l'avenç de les tropes del marquès de Los Vélez a Barcelona i el setge) produïren que aquesta primera República durés tan sols sis dies; per la qual cosa Claris hagué de reconèixer Lluís XIII de França com a nou monarca. Malgrat tot, gràcies a aquesta aliança, s'aconseguí un pacte d'ajuda militar franco-català que aconseguí derrotar, a la batalla de Montjuïc, l'exèrcit castellà.

³⁵⁸ Josep de Margarit i de Biure: <https://www.encyclopedia.cat/EC-GEC-0040202.xml> (04/06/2019)

³⁵⁹ Francesc Cabanyes: <https://www.encyclopedia.cat/EC-GEC-0013098.xml> (04/06/2019)

Fou un precursor de la defensa de les constitucions i llibertats catalanes àmpliament reconegut pels seus contemporanis, i un gran opositor als afanys castellans. De fet, en un dels seus discursos digué «Muir a jo y visca Cathalunya» (Antoni Simon, 2008).

Dins l'obra executa un paper primordial. Mal que aparegui sols en uns moments concrets a les jornades I i II, en els quals se'l presenta com un governant sensat, diplomàtic i bon estratega; no és fins la darrera jornada, on el personatge adquireix una dimensió messiànic-jacobina (com desenvolupem àmpliament *plus infra*), que pren el relleu de personatge principal al seu antagonista, el marquès de los Vélez, ja que «El president de la Generalitat de Catalunya restableix l'ordre, casa els personatges ficticis, reemplaça el marquès de los Vélez i les seves paraules clouen la comèdia» (Conxita Domènech, 2016: 18).

4.9. Conseller Rossell

És un personatge històric. El seu nom autèntic era Pere Joan Rossell i Llobet, i fou conseller tercer de la ciutat. El 1640, lluità al setge de Tarragona contra l'exèrcit del marquès de Los Vélez, però la retirada del general francès Espenan l'obligà a replegar-se a Martorell, on tampoc pogué reprimir l'avenç de les tropes castellanes³⁶⁰.

El seu paper a l'obra és poc rellevant, doncs sols serveix per il·lustrar els constants estira-i-arrotonsa entre les comandàncies catalanes i franceses pel que fa la defensa de la ciutat de Tarragona. Cal destacar la breu injecció d'esperit patriòtic, que dóna al final de la Jornada I, quan es ceneix el penó de Santa Eulàlia, a fi d'inflamar els ànims dels catalans en el moment d'enfrontar-se a l'exèrcit castellà en el setge de Tarragona.

4.10. Monsieur d'Espenan

És un personatge històric. Fou un militar francès. Al desembre del 1640 entrà a Barcelona amb tropes franceses i fou nomenat mestre de camp general d'aquestes i de les forces catalanes. Defensà Tarragona, però fou acusat de traïció quan pactà amb el

³⁶⁰ Pere Joan Rossell: <https://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0056914.xml> (05/06/2019)

marquès de Los Vélez, perquè es veié obligat a anar a deturar l'exèrcit castellà a Martorell, canviant d'itinerari després i fugint amb les seves tropes a França³⁶¹.

La seva presència a la tragicomèdia, com bé passa amb la resta de militars francesos, serveix per defensar la unió amb la corona francesa (hem de recordar que la república catalana que proclama Claris l'any 1640 la proclama a l'empara de la monarquia francesa) amb el Principat, subratllant així el posicionament pro-francès i deixant els francesos com a grans col·laboradors de l'avenir de la pàtria.

4.11. Monsieur d'Aubini

És un personatge històric. Fou un militar francès que, durant el setge de Barcelona i la batalla de Montjuïc, fou nomenat governador del castell de Montjuïc i n'ordenà la fortificació i el reforç de la defensa, que ajudà a resistir l'escomesa castellana i a acabar derrotant-la en l'assalt (Antoni Simon, 2008: 404-405).

La seva presència a la tragicomèdia, com bé passa amb la resta de militars francesos, serveix per defensar la unió amb la corona francesa, subratllant així el posicionament a favor dels francesos com a grans col·laboradors de la causa catalana.

4.12. Francesc de Tamarit

És un personatge històric. Fou membre del Consell de Cent i membre del braç militar de la Diputació; actuà conjuntament amb Pau Claris i altres diputats contra els propòsits de la cort de Madrid i els projectes del comte duc d'Olivares. Davant l'amenaça castellana damunt Barcelona, formà part del consell de guerra que organitzà la defensa; contribuí eficaçment a la victòria de la batalla de Montjuïc.

És un personatge de poca rellevància dins l'obra, però de gran simbolisme atès els fets que protagonitzà dins els diferents conflictes de la guerra dels Segadors.

4.13. Santa Eulàlia

És un personatge pseudo-històric. Patrona principal de Barcelona fins al segle XVIII, la seva presència a la comèdia no és casual: esdevé un element teatral més per tal de reforçar el missatge polític que es vol transmetre.

Apareix en un moment determinant: a la Jornada III, tot just quan Pau Claris s'adorm després de repassar la distribució de les defenses de la ciutat. Eulàlia apareix

³⁶¹ Monsieur Espenan: <https://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0024889.xml> (04/06/2019)

davallant del cel mitjançant una tramoia sobre Barcelona i anuncia la seva intermediació i ajuda en la batalla de Montjuïc, que resultarà victoriosa per al bàndol català.

Aquesta aparició s'ha d'analitzar des de dos vessants: un de tècnic i un d'interpretatiu. Pel que fa el primer, el recurs de la *tramoia*, ens ajuda a justificar el coneixement del nostre autor de la tradició teatral pretèrita a la del teatre castellà barroc amb què escriu la seva obra. L'ús de tramoies amb què personatges divins apareixen a escena és un recurs provinent del teatre religiós medieval, com el cas del *Misteri d'Elx*, però que després continuen vigents en la tradició teatral barroca catalana, i pensem directament en la *Comèdia de Santa Bàrbara*, del Rector de Vallfogona, on la santa rep, primer, a la Jornada I, després de desmaiar-se en un moment d'èxtasi religiós, la visita d'un àngel que la corona d'una diadema de flors; i després, a la Jornada III (valgui la paradoxa), la visita de Jesús, que, just després, «*Sen vá volant*» (F. V. Garcia, 1840: 204) gràcies a una tramoia o *mangrana*.

Hem de ser conscients que la pervivència d'aquest recurs escenogràfic –«anacrònic» per l'època en què ens centrem– rau en l'aferrament a la tradició, ja que

Si el teatre català hagués efectuat la mateixa evolució que el castellà i hagués superat la fase [...] medieval, com féu aquest, és més que provable que [l'autor hauria] pres com a font d'inspiració [les tècniques escenogràfiques] d'aquestes peces, com feren Lope i Calderón en el teatre castellà. Però no fou així, i el drama religiós català, amb el seu tradicionalisme, continuà [emprant màquines escenogràfiques antiquades] [...] valent-se dels motlles [...] genuïnament medievals.

(Ferran Huerta Viñas, 1976: 11-12)³⁶²

A nivell interpretatiu, la presència d'un personatge diví és característic de les denominades *comedias de santos*. L'ésser del cas que ens ocupa, l'aparició de Santa Eulàlia amb una missió «providencialista», la podríem justificar amb la següent afirmació:

[En] Las piezas dramáticas de carácter hagiográfico [...] del siglo XVII [...], los dramaturgos habían de encontrarse con un público bien predispuesto, y en éste sentido Sánchez Lora ha hablado de «unos hombres que buscant la ilusión y la maravilla como esperanza», y que, con el nítido perfil del barroco desengañado, «llenaron la realidad de visiones ilusorias del Cielo y del Infierno, en la creencia de convivir con demonios, santos, brujas, ángeles y milagros.»»

³⁶² L'article de Ferran Huerta Viñas tracta sobre la temàtica del teatre medieval català basat en episodis veterotestamentaris; tanmateix, hem cregut convenient l'adulteració textual que hem inserit perquè opinem que els raonaments que ofereix són també extrapolables a la discussió sobre l'ús d'aquesta màquina escènica.

(Javier Aparicio, 1999: 19-21)

Per tant, aquesta clàusula estètica de recerca de «la ilusió y la maravilla como esperanza» i la creença de miracles, propicia l'aparició de la figura divina de la patrona de Barcelona per crear la següent imatge simbòlica: la d'un Pau Claris tocat pel favor i la protecció de la divinitat, que l'ajudarà a triomfar sobre l'enemic. Voluntat ideològica que queda reforçada amb un joc referencial de motiu bíblic veterotestamentari que s'amaga a l'escena i que serveix d'autoritat moral per a justificar aquesta «elevació» messiànica (com hem dit en apartats anteriors).

L'escena a la que ens referim és la titulada «Somni de Jacob», de l'Antic Testament:

(10) Salió Jacob de Beer-Seba para dirigirse a Jarán, (11) y llegó a un lugar donde se dispuso a pasar la noche, porque se había puesto ya el sol. Tomó una de las piedras del lugar, la puso de cabeza y se acostó en aquel lugar (12) Tubo un sueño: aparecía una escalera que se apoyaba sobre la tierra y cuyo extremo tocaba el cielo. Por ella subían y bajaban los ángeles de Dios. (13) Yahvéh estaba de pie junto a él, y le decía: Yo soy Yahvéh, el Dios de Abraham, tu padre, y el Dios de Isaac; la tierra sobre la que estás acostado te la daré a tí ya tu posteridad. (14) Y será tu descendencia como el polvo de la tierra; y te extenderás a occidente y a oriente, al septentrión y al mediodía, y en ti y en tu descendencia serán bendecidas todas las naciones de la tierra. (15) Yo estoy contigo: te guardaré dondequiera que vayas, y te haré regresar a esta tierra. Porque no te dejaré hasta que haya realizado lo que te he dicho.

(16) Despertó Jacob de su sueño y dijo: Ciertamente está Yahvéh en este lugar, y yo no lo sabía.

(Gènesi 28, 10-16)

Veiem que l'escena és la mateixa:

1) Pau Claris s'adorm:

CLARIS [...] Mas, sueño vil, ¿ahora me inquietas?
¿Ahora que he de estar tan desvelado?
Pero en vano lo intento; es escusado.
Sobre esta silla quiero
dormir un tanto, y será poco, infiero.

(jornada III, vv. 2184-2188)

2) Apareix, de nit, Santa Eulàlia davallant del Cel:

Duérmese. Hágase una tramoya como que baja Santa Eulalia con la cruz y una palma en la mano con dos coronas. Lléguese a Barcelona, que estará en el teatro, y el Diputado [Claris] durmiendo.

EULALIA Ahora que la noche

extendió sus bayetas,
lúgubre monumento
donde el Sol se reserva, [...]

(jornada III, vv. 2189-2192)

3) Santa Eulàlia anuncia la seva protecció a la ciutat de Barcelona:

EULÀLIA [...] Y tú, ciudad famosa,
descansa, porque velas,
Argos del Principado,
a hermosas competencias.
Toda aquella arrogancia,
que esas campañas huella,
cava los andaluces,
enseñas y banderas.
Mañana a aquestas horas,
de seiscientos apenas
se han de ver tan pisadas,
que entre la sangre envueltas
verán de la fortuna
la movediza rueda;
a esto asisten Madrona,
Pacián y Ramón velan,
Olegario, Severo,
Policarpo y la bella
y hermosa Serafina,
planta del cielo fresca,
tálamo del Cordero,
que en gratos lirios duerme,
hermosos cupidillos
con arcos ya de guerra,
que antes eran de amor,
verás cómo los juegan.
Todos estos asisten,
guardas del monte excelsas,
a defenderte, oh patria,
de tan injusta guerra.
Deja las pesadumbres,
patria mia; ¡ea!,
que ya sacude el alba
sus purpúreas madejas.
Acude a los peligros,
las escuadras ordena,
que yo voy a tu lado;
yo estoy a tu defensa.[...]

(jornada III, vv. 2213-2250)

4) Pau Claris es desperta d'aquest somni providencial:

CLARIS ¡Tente, lucero hermoso!
¡Oye, insigne doncella
que en campos de zafir
pisas triunfante estrellas!

¿Qué dices? ¡qué confusas
reservan las ideas
misterios que no entiendo!
Pero si el alma sueña,
¿qué, le pido yo a Eulalia,
fantasías son estas?
¡Qué fácil se imagina
lo que el alma desea!

(jornada III, vv. 2251-2262)

Així, Santa Eulàlia adopta el rol de Déu del relat de Jacob, la tramoia el d'escala, i Pau Claris el del veterotestamentari patriarca, elevant-lo així al rang de «pare de la pàtria moderna» i dotant-lo de tota la justificació que li atorga l'obra.

4.14. Don Carlos

Don Carlos és el protagonista masculí de la trama secundària de la tragicomèdia. Malgrat encarna el tipus del *galán* de l'obra, no és, precisament, «el compendi de virtuts» –per dir-ho d'alguna manera– que s'espera del prototip.

Mal que pertany a un col·lectiu de classe dominant o de la baixa noblesa (no queda determinat), a voltes resulta massa pusil·lànim i melodramàtic, sobretot en els episodis bèl·lics en què ha d'intervenir forçosament. Així i tot, l'amor cap a doña Leonor és el que determina la seva funció a l'obra. El seu amor (estèticament idealitzat segons els paràmetres de l'època, i emparentat amb el que mou les comèdies del gènere de «capa y espada» i les d' «honor y venganza») és el que el dirigeix vers el valor, la predisposició i la generositat; mes és també el motiu (juntament amb el furor patriòtic) a esmenar la defensa de l'honor, ja que, durant la batalla de Montjuïc, assassina el germà de la seva estimada, que l'ha deshonrat³⁶³.

Així, la mort del que l'ha ofès li retorna la dignitat, però amb l'excepció que és engarjolat per Pau Claris pel seu crim. Amb tot, finalment, i gràcies al triomf de l'amor pur de doña Leonor, que li perdona l'homicidi, és alliberat i promès amb la seva alliberadora.

³⁶³ El motiu de la deshonra no queda clar i l'esmena a la injúria esdevé un episodi gratuït, fins i tot forçós, a fi de poder conduir el final venturós de la parella, en què, gràcies a la compassió i al prestigi de doña Leonor, don Carlos és excarcerat i alliberat amb l'honor plenament recobrat.

4.15. Doña Leonor

És la protagonista femenina de la tragicomèdia. A diferència del seu amant, ella sí que és el bon prototip de la *dama* del teatre castellà (el «compendi de virtuts», que dèiem). No obstant això, no és la «dama en apuros» que el *galán* ha de salvar o batre's per ella; ni és tampoc la noble gelosa i maquinadora; sinó que el seu personatge pren una altra dimensió.

Si haguéssim d'establir alguna relació de caràcter amb algun personatge d'alguna altra obra, sens dubte que el més proper seria el de Gila Giralda de l'obra *La serrana de la Vera*, de Luís Vélez de Guevara, o bé el de la pastora Laurencia de l'obra *Fuente Ovejuna*, de Lope de Vega. Doña Leonor, com Gila o com Laurencia, «representa la amada inalcanzable a la que su honra refrena por no dar más que hablar» (Marcos Maurel, 2016: 97), i així es demostra a la Jornada I:

DOÑA LEONOR	¿Pensáis que me llamo Nise?
DON CARLOS	Si las deidades engañan, ¿cómo puedo prevenirlo?
DOÑA LEONOR	No me llamo sino Laura, y porque os sea sagrado contra el rigor de una bala, esta reliquia os poned; no habéis de saber mi casa; no quiero que me sigáis.

(jornada I, vv.489-497)

Si don Carlos l'anomena Nise, ella el rebat dient-li que es diu Laura, cosa que (a més a més de relacionar-se amb Laurencia) connecta amb el prototip de *donna angelicata* petrarquesc i amb la mitologia clàssica, sobretot amb el mite de Dafne³⁶⁴; i amb una voluntat –podríem considerar, malgrat d'ésser un anacronisme clar– de reivindicació del seu nom i estat, ja que Lope estipula que «Las damas no desdigan de su nombre» (2017, v. 280).

A més a més d'això, el que més es destaca del seu personatge és la discreció del seu caràcter. És a dir: podria ser perfectament la protagonista i alçar-se com a prototip literari d'una Agustina de Aragón o d'una doña Joana Torrelles de Serrallonga *avant la lettre*, però la voluntat de l'autor és una altra; i n'expliquem el per què. Si bé Laurencia

³⁶⁴ A propòsit del caràcter i del doble significat del nom de Laurencia, Marcos Maurel diu que «Su nombre nos recuerda a Dafne, la ninfa que, hostigada por el dios Apolo, antes de entregarse a él, se convirtió en laurel. Su terquedad a la hora de rechazar pretendientes [...] la presentan como una mujer de fuerte carácter i determinación [...]» (2016: 97).

curulla de valentia i lidera les dones del poble contra el Comendador, doña Leonor opta per igualar-se als homes des de l'anonimat del *vestit masculí*.

Aquest vestit «no debe quedar en un mero juego teatral de tintes cómicos, sino que debe también dejar espacio para una reflexión sobre lo que, ayer y hoy, implica la idea de lo humano» (Enrique García Santo-Tomás, 20018: 56). Per tant, aquesta mudança de personalitat pot «perdonarse» (Lope de Vega, 2017, v.282) perquè –creiem– té una justificació simbòlica: englobar totes les barcelonines que ajudaren a defensar Barcelona.

Segons la crònica anònima de 1641:

[...] A esta refriega sobervino la noche, y el enemigo hizo frente segunda vez con la cavalleria, estuvose toda la noche con las armas en las manos, pero en vano: p[orque] marchò a toda prissa (indicio claro de la rota que avia padecido su gente) e[] dado no era el calor Catalan lo que embelecòs de un valido soñav[]. Pues solo el valor que las mugeres mostraron en la batalla podía resistir a la mayor pujança de esquadrones Castellanos. Empeçose la escaramuça, con ella la gente a ponerse en armas, recelose en la [] juda[] no descaeciesse el aliento al resonar clamorosos suspiros de f[] pechos, originados del peligro en que estaban, y horres les amagavan, y para obviar el daño, se hizieron pregones, mandando so pena de açotes no saliese mujer alguna a las calles. Viéndose encerradas en casa, advirtieron el trabajo de los hombres, y acudidas en el tiempo de la refriega, aprestaron comidas para la gente de armas: y al medio dia quando declinara el furor de los encuentros, saliendo animosas con el sucesso, empeçaron a alentar la gente, dando refresco y animo desde la mas pobre hasta las señoras de primor y valia, qual dellas acudia con pertrechos de guerra, qual con viveres abundosos, y confituras, peleando mas con el animo que fomentaban en los coraçones de los hombres, que estos executandola con la resistencia al enemigo. Prosiguieron el mismo empleo el Sabado a la noche. Domingo a la mañana con universal admiración de la gente assi natural como estrangera, que a la sazón se hallò presente en Barcelona.

(Anònim d, 1641: 4)

El que volem dir amb això és que la funció del personatge de doña Leonor és la d'agrupar un col·lectiu social: les dones. Però no només això, ans també a qualsevol col·lectiu, sigui pròcer o popular, perquè el recurs del vestit masculí provoca «los diferentes juegos de ambigüedad sexual asociados al engaño» (Enrique García Santo-Tomás, 2018: 19); la qual cosa serveix, no només per demostrar que és una *donna angelicata* i un guerrer més, ans per a interpel·lar el públic i que aquest pugui identificar-se a través de la dilogia de la figura.

4.16. Doblón

Així com Tristán a *El perro del hortelano*, Clarín a *La vida es sueño*, Catalinón a *El burlador de Sevilla*, o Carranza a *Entre bobos anda el juego*; Doblón personifica el tipus del *gracioso* a la tragicomèdia.

Personatge còmic i enginyós, Doblón malda per sobreposar-se al caràcter de l'amo al qual es lloga, don Carlos, doncs prova de fer-se el fatxenda però acaba essent igual o més caguerri que el *galán*, ja que

[...] el gracioso o figura de donaire, [...] servia de puente entre lo más alto y lo más bajo, entre la nobleza y el pueblo, entre los ideales y su sátia, para que la transición entre ambos mundos no fuera demasiado brusca [...]

(Antonio Rey Haza, 2002: 12)

Així, sí don Carlos representa viure en un món idealista a causa de l'amor, Doblón il·lustra la quotidianitat a través de la seva versemblant ficció. Ço és que, en contrast amb els altres personatges, que viuen en la «il·lusió» teatral, Doblón, a través de la seva simplicitat i belitrada, personifica una crítica mordaç envers els fets històrics:

Com a bon criat i graciós, el seu nom denota una característica pròpia del personatge, i com a bon castellà, el seu nom denota la imatge que Castella oferia als catalans: el criat avar amb intenció d'enriquir-se a Barcelona [...].

(Conxita Domènech, 2016: 22)

Per tant, el realisme del seu tipus i la voluntat d'ascendir socialment mitjançant el neuliment de qualsevol dignitat, l'obliguen a convertir-se en una mena de pària o antiheroi, ja que, a fi de sadollar la seva avarícia, passa d'un bàndol a l'altre, enganya, jurca seduir, s'esforça, fins i tot, gràcies a l'ajuda de la criada Aminta, a aprendre català perquè els soldats catalans no el passin per les armes (que representa una de les escenes còmiques més substancials de l'obra), entre d'altres. Tot i així, la força dels esdeveniments l'obliguen a retirar-se i, decebut de les seves pretensions avaras, se'n torna amb les derrotades tropes castellanès.

4.17. Aminta

És la *criada* de doña Leonor. Més enllà d'establir relacions nominals aparentment lògiques³⁶⁵, hem de determinar que, com a bon exemple del prototip, és la confident de

³⁶⁵ Conxita Domènech (2016:22) relaciona el seu nom amb el de la camperola homònima de *El burlador de Sevilla* de Tirso de Molina, mes nosaltres hi afegim la possible influència italo-renaixentista italiana, sobretot de Tasso.

la seva mestressa i un allong d'aquesta³⁶⁶. Exceptuant l'escena còmica en què ensenya a Doblón a parlar en català (que la vestiria temporalment de *graciosa*), durant la resta de l'obra procedeix i realitza la mateixa funció i els mateixos jocs robbers que la seva senyora i que hem desenvolupat anteriorment. No obstant això, atesa la seva condició de criada, accentuaria més el seu rol de dirigir-se a les classes populars; amb què els diferents sectors quedarien més o menys representats: doña Leonor s'adreçaria a les classes dominants i Aminta a les senzilles.

4.18. Miquelets (Almogàvers)

Foren una milícia històrica. Fundades el 1640 pel capità Francesc Cabanyes amb el nom Companyia d'Almogàvers, tenien com a missió de frenar la incursió de les tropes castellanes arran del conflicte de la guerra dels Segadors³⁶⁷.

Gràcies al seu nom simbòlic, que remunta als mercenaris medievals que conformaven un «proto-exèrcit» de la corona d'Aragó i que llur fama traspassà les més posteriors fortunes literàries (Ferran Soldevila, 2008); adopten un paper més o menys rellevant, com la resta de militars catalans, ja que encarnen la resistència davant l'invasor. Per tant, juguen un rol complementari d'aquell dels personatges principals als quals representen.

4.19. Altres personatges

Al llarg de l'obra són anomenats, esmentats, o bé apareixen un seguit de personatges històrics que no tenen una acció clau en la trama. De fet, molts d'ells són només màscares gratuïtes, sense una acció determinada o específica, doncs la seva presència només contribueix a reforçar la versemblança del relat històric. Per tal d'esmentar-los, establim una graella diferenciant-los entre personatges del bàndol català i del bàndol castellà:

BÀNDOL CATALÀ	BÀNDOL CASTELLÀ
Francesc de Vilaplana	Fernando Chirinos
Consellers de la Diputació	Muzio Spatafora
Oïdor Ferran	Cárdenas

³⁶⁶ No obstant això, no estableix una relació amorosa paral·lela amb cap altre personatge com bé podria ésser la criada Marcela de *El perro del hortelano* de Lope de Vega, o la nimfa Floreta de *Celos aún del aire matan* de Calderón de la Barca.

³⁶⁷ Miquelets: <https://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0123903.xml> (04/06/2019)

Soldats catalans	Soldats castellans
Soldats francesos	Tajada
Monsieur Du Plessis	Bustamante
Monsieur de la Halle	Quiñones
Monsieur de Sarignan	Pimentel
Sargent Tapiolas	Herrera
Josep d'Ardena	Exaforas
Borrell	Conde de Tirou
Enric Joan	
Monsieur de Bridoirs	
Frares Caputxins	
Monsieur du Verge	
Sant Ferriol	
Germans Paguera	
Casamitjana	
Ambrós Gallart	
Lluís Valencià	
Oïdors	
Diputats	
Manuel d'Aux	
Galceran de Pinós	

5. Mètrica

Si bé hem pogut detectar la presència d'irregularitats mètriques puntuals durant el procés de lectura i edició de l'obra, a causa, com ja hem anotat més amunt, del desconeixement del grau d'adulteració de les tradicions pervingudes respecte l'original; o bé perquè sovint les resolucions mètriques es veuen determinades per jocs fonètics relacionats amb la fonètica, i en aquest cas, com és comú, la castellana; el que sí podem determinar és que, dellà el majoritari bon ritme del vers i les deficiències, el nostre autor es regia, tot i que amb algunes alteracions habituals³⁶⁸, per les preceptives del *Arte nuevo de hacer comedias*, de Lope de Vega. Així, el romanç narra, les *octaves reials* eleven solemnement, els *quartets* relacionen, els *decasíl·labs* relacionen amb gravetat, el *sonet* en el nostre cas no medita, ans estableix, les *cobles* i *cançons* acompanyen els episodis festius, les *dècimes* lamenten, i les *silves* relacionen, enumeren, o bé fan confidències.

SINOPSI DE LA VERSIFICACIÓ

LOA

1 – 216 octaves reials

JORNADA PRIMERA

1 – 80 octaves reials

81 – 140 dècimes

141 – 212 romanç *í-o*

213 – 340 silva aparejada

341 – 404 quartets

405 – 548 romanç *à-a*

549 – 648 dècimes

649 – 685 tercets encadenat amb quartet decasíl·lab al final

³⁶⁸ Hem de tenir en comte que fins i tot Lope de Vega es saltava alguns dels seus propis preceptes.

686 – 692 tercet amb quartet decasil·lab al final

693 – 838 romanç *é-o*

ENTREMÈS

1 – 124 silva aparejada

125 – 236 romanç *ó*

237 – 242 decasil·labs aparejats

243 – 390 romanç *ó*

391 – 420 *ovillejo* allargat sense sentència

421 – 506 romanç pentasil·lab *à-a*

507 – 514 madrigal

515 – 518 romanç *à-a*

519 – 520 tornada

521 – 524 romanç *à-a*

525 – 526 tornada

527 – 530 romanç *à-a*

531 – 532 tornada

533 – 536 romanç *à-a*

537 – 538 tornada

539 – 542 romanç *à-a*

543 – 544 tornada

545 – 562 dècima

555 – 562 madrigal

563 – 572 dècima

573 – 580 madrigal

JORNADA SEGONA

839 – 878 romanç *ó-a*

879 – 902 silva apariada

903 – 998 quartetes

999 – 1064 romanç *é-a*

1065 – 1170 silva apariada

1171 – 1294 quartetes

1295 – 1408 romanç *é*

1409 – 1566 romanç *ú-a*

1567 – 1608 silva apariada

1609 – 1708 romanç *ó*

COBLES

1 – 64 cançó (7a- 7b- 7b- 7a- / 7c- 7d- 7c- 7d- 7a- 7b-7b-7a-, etc.)

JORNADA TERCERA

1709 – 1772 octaves reials

1773 – 1950 romanç *ó*

1951 – 2188 silva apariada

2189 – 2310 romanç hexasíl·lab *é-a*

2311 – 2318 versos lliures

2319 – 2359 romanç *ó-e*

2360 – 2364 versos lliures

2365 – 2430 romanç *ó-e*

2431 – 2436 versos lliures

2437 – 2476 quartetes

2477 – 2482 versos lliures

2483 – 2488 romanç *ó-e*

2489 – 2494 versos lliures

2495 – 2508 sonet

2509 – 2672 romanç *à-e*

2673 – 2712 silva avariada

2713 – 2756 romanç *à*

*Resum*³⁶⁹

Estrofes	Total	Tant per cent
Romanç	1617	44,71
Silva avariada	702	19,41
Octaves reials	360	9,95
Quartetes	324	8,96
Dècimes	180	4,97
Romanç hexasíl·lab	122	3,37
Romanç pentasíl·lab	86	2,37
Cançó	64	1,76
Tercet encadenat	44	1,21
<i>Ovillejo</i> allargat	30	0,82
Madrigal	24	0,66
Sonet	14	0,38
Altres metres	41	1,13

S'han de tenir en compte la presència de dos textos en prosa a la Jornada III.

³⁶⁹ Els percentatges estan calculats amb un marge d'error del 0,44%.

6. Transmissió textual

6.1. AHCB. Ms. B-150. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

La Famosa Comedia de la entrada / del Marques de los Velez en Cat^a. / Rota de las Tropas Castella= / nas, y assalto de Monjuich. // Con licencia y Privilegio en Barcelona: en la Empreta de Iayme / Romeu Delante, de Santiago, Año 1641. Y á su costa // A quien quisiere ller la Comedia. [...]

Segle XVII (1641). 29 folis. Tapes en pergamí.

El manuscrit de la comèdia s'inclou dins un llibre sense títol a les cobertes, mes amb el títol «Guerra dels Segadors » al llom. Els primers dos folis són sense numerar. A partir del tercer foli apareix el títol «Espejo de Cataluña», que precedeix la còpia manuscrita d'un text. Seguidament, es numera amb xifres aràbigues, en tinta, de l'1 al 345. Els folis 87v a 90v, 273v a 325v, 342 fins al final, són en blanc. Presenta errors de numeració corregits per ratllada del foli 100v al 196v.

El llibre és un recopilatori de quatre textos. Una còpia manuscrita d'un text imprès de 1646, la comèdia, i dos dietaris. La comèdia és una còpia de la primera edició impresa per Jaume Romeu el 1641. Es troba als folis 91-120v i inclouen la totalitat dels textos: Proemi, Lloa, les tres jornades, l'Entremès i les Cobles. Exceptuant el proemi («A quien quisiere leer la comedia»), la resta de textos són escrits a doble columna.

6.2. BC1. Fon. Bon. 7623. Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

Edició impresa –. *La famosa comedia de la entrada del Marqués de los Vélez en Cathaluña, rota de las tropas castellanas, y assalto de Monjuich*, Barcelona, Impremta de Jaume Romeu, 1641. (Primera edició de l'obra incompleta, ja que no inclou la *Lloa*, l'*Entremès* ni les *Cobles*).

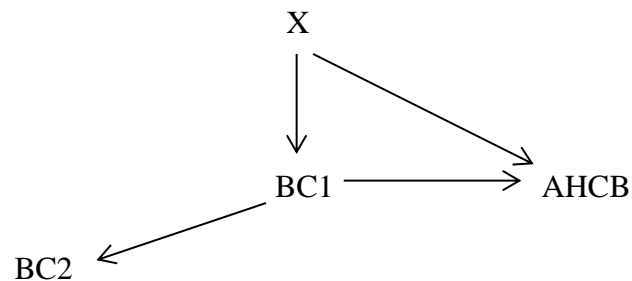
6.3. BC2. Fon. Bon. 169. Biblioteca de Catalunya. Barcelona.

Edició impresa –. *La famosa comedia de la entrada del Marqués de los Vélez en Cathaluña, rota de las tropas castellanas, y assalto de Monjuich*, [Barcelona, Impremta de Jaume Romeu, 1642(?)]. (Pretesa segona edició de l'obra incompleta, puix manca la meitat inferior de la portada; no inclou la *Lloa*, l'*Entremès* ni les *Cobles*, i presenta canvis en algunes grafies i en la distribució d'algun vers).

Descripció

La impressió general que extraïem de les tradicions és la següent: arran de la pràctica d'una comparació que té com a finalitat l'establiment del text, podem concloure que, detectades les variacions més substancials en l'alteració editorial d'algunes grafies, en alguna modificació distributiva d'algun apartat i la supressió (original o editorial) d'algun vers, expressió o mot; hem provat de determinar una genealogia de les tradicions a fi de determinar el grau d'adulteració del text respecte del text mare, que resta desaparegut. Així, trobem que el manuscrit original de l'obra (X) és el que determina el text de BC1. Aquest darrer estableix el text d'AHCB, el qual, però, també té en compte X, doncs és l'única tradició que conserva els espectacles annexos. BC2 és de 1642, per tant és la segona edició de BC1, malgrat hi trobem algun canvi gràfic i dispositiu, el motiu dels qual ignorem i que podríem atribuir a una hipotètica modificació de l'impressor o bé una hipotètica correcció del mateix autor anònim; no ho sabem.

Tenint en compte el que acabem de resoldre, elaborem el següent esquema genètic:



7. Criteris d'establiment del text

Hem pres com a text base de les tres jornades BC1 i hi hem comparat, corregit, censurat i afegit les variants observades d'acord amb les que consten a BC2 i a AHCB. Com a text base dels espectacles menors (la lloa, l'entremès i les cobles), hem pres AHCB, ja que és l'única tradició que els conserva.

Tenint en compte això, hem establert el text de la comèdia seguint el mètode comparatiu emprat i seguint la voluntat divulgativa «a ampli espectre». Amb la qual cosa no hem transcrit el text històric, ans l'hem traslladat a les grafies i a les normes gramaticals i ortogràfiques actuals, mes respectant i conservant tots aquells mots, expressions i fonemes que ajuden a completar la mètrica dels versos i les posicions rima. L'opció escollida, com ja hem dit, no té més voluntat que la facilitació de la uniformitat del text, la lectura i la comprensió; puix les tres edicions presenten una ortografia i una regularitat gramàtica incompatibles temporalment que necessitaven la imposició de la coherència a fi de permetre la seva penetració i claredat, mes procurant de conservar la seva originalitat.

A partir d'això, s'han seguit les pautes següents:

- S'han modernitzat valors sonors com la fricativa velar sorda /x/ (*Xerxes, quexo...*) per j o g; la fricativa interdental sorda /θ/ (*Çacosta, fuerça...*) per c i s; s'ha regularitzat l'alternança d' s i ss s'ha reduït a s (en el castellà); s'ha regularitzat l'alternança i/y, u/v, b/v, qu/cu, i l'ús de l'h hetimològica; s'han separat les contraccions (*desto, ques, della...*); s'ha regularitzat l'ús d'm i n; s'ha desenvolupat les abreviacions (*cãndo, q, V.E., Cõseller...*).
- S'han modernitzat la presència de grups consonàntics cultes (*vitoria, agora...*).
- Els títols nobiliaris, graus militars, distincions o gremis s'escrueu en minúscula (*rey, marqués, conseller, diputado...*).
- El primer vers de cada estrofa es sagna amb quatre espais. Quant als romanços, es sagna només el primer vers.
- Recorrem a l'apòstrof i al guionet del català modern; adequem les pronominalitzacions.
- L'enumeració dels versos es determina al marge dret cada cinc versos a partir del número 5, i des del principi al final de les tres jornades sens tenir en compte

la divisió. Els espectacles menors s'enumeren individualment sense afectar la numeració de les tres jornades. Els passatges en prosa no s'enumeren.

- Els afegits i correccions obviats per les tradicions s'introdueixen entre [].
- Quan existeixen castellanismes o excepcions dubtoses a falta d'una tradició genètica original (per errors gràfics, paleogràfics, errors de sentit del text, o en casos de versos hipomètrics i hipermètrics), indiquem els mots prestats o estrangers en itàlica, i els dubtosos en itàlica i amb un asterisc.
- A peu de pàgina, incloem algunes de les variants i donem la solució més acurada al significat de mots obscurs i a les referències literàries, personals i històriques, tot donant la resolució –creiem– més avinent a fi de facilitar tant la lectura com l'enteniment;